

**Міністерство освіти і науки України
Сумський національний аграрний університет**

**МАТЕРІАЛИ ЧЕТВЕРТОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА
ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ**

22 квітня 2021 р.

Суми 2021

Рекомендовано до друку науково-координаційною радою Сумського національного аграрного університету (протокол № 9 від 23 квітня 2021 року)

Редакційна колегія:

Курило М.П., перший проректор Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор (голова);

Арістова І.В., завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права Сумського національного аграрного університету, доктор наук, професор;

Запара С.І., професор кафедри адміністративного та інформаційного права Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор;

Клочко А.М., завідувач кафедри міжнародних відносин Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, доцент;

Кузнецова М.Ю., завідувач кафедри приватного та соціального права Сумського національного аграрного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Роговенко О.В., декан юридичного факультету Сумського національного аграрного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Ясинок М.М., завідувач кафедри правосуддя Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор.

А 43 Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри: матеріали Четвертої Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 22 квітня 2021 року). Суми, 2021. 198 с.

Збірник містить матеріали Четвертої Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри» (м. Суми, 22 квітня 2021 р.). Розрахований на науковців, викладачів вищих навчальних закладів, здобувачів вищої освіти, юристів-практиків, представників державної служби та органів місцевого самоврядування

© Автори тез, 2021

© Сумський національний аграрний університет,
2021

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС

<i>Арістова І.В., Калюжна С.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ.....	7
<i>Діордіца І.В.</i> ВІДОБРАЖЕННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ КІБЕРБЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ В ТЕКСТАХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ УКРАЇНИ.....	11
<i>Жданюк К.Г., Іваниця А.В.</i> КОРУПЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗЛОЧИНІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	14
<i>Іванова Ю.И., Казусева В.С.</i> ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПОНЯТИЯ «АДВОКАТСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ» В СТРАНАХ СНГ.....	16
<i>Костєнніков Д. М.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІММІГРАЦІЇ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ.....	20
<i>Кузьменко Н.М.</i> МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ:ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....	22
<i>Лебідь А.Є., Линок Н.</i> МЕТОДОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ МАПИ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В РЕГІОНІ.....	26
<i>Логвиненко М.І., Жмурченко Я.В.</i> КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	29
<i>Петрова Н.О.</i> МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОНІТОРИНГУ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ	32
<i>Рамазанова Н.О.</i> ФОРМЫ И МЕТОДЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ МИГРАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ	36
<i>Рожкова Л.І.</i> РЕФЕРЕНДУМ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАРОДОВЛАДДЯ: ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ	39
<i>Сенькова Т.В.</i> УСКОРЕННЫЙ ПОРЯДОК КАК ФОРМА ВЕДЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	43
<i>Степанов О.В.</i> АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РОЛИ РЕКЛАМНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ	46
<i>Стогова О.В.</i> НАРОДОВЛАДДЯ ЧЕРЕЗ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ: НОВАЦІЇ ЗАКОНУ	49
<i>Сукмановська Л.М., Репан М.І.</i> МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	52

Телятицкая Т.В.	К ВОПРОСУ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ	55
Хрідочкін А.В.	ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	58
Чмыга О.В.	ПРАВО НА ЗАКОНОДАТЕЛЬНУЮ ИНИЦИАТИВУ КАК ЗНАЧИМЫЙ ИНСТРУМЕНТ КОЛЛЕГИАЛЬНОЙ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОЙ ДЕМОКРАТИИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	61

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Бибило В.Н.	СОСТАВЛЕНИЕ ПРИГОВОРА СУДА ПО УПК РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	64
Болотіна (Дігтяр) А.О.	ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ.....	69
Бугайчук К.Л.	ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	72
Коробка О.С.	ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	75
Самарин В.И.	ПРИНЦИП СПЕЦИАЛИЗАЦИИ (КОНКРЕТНОСТИ) В РАМКАХ НАЦИОНАЛЬНОГО ИНСТИТУТА ОКАЗАНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАВОВОЙ ПОМОЩИ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ.....	77
Котвяковський Ю.О.	ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ ЗВЕРНЕННЯ ПРОКУРОРА З ПОЗОВОМ ПРО ВИЗНАННЯ АКТИВІВ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ.....	81
Шестакова С.О.	ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ В СУДОВИХ ПРОМОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ПРОМОВИ АДВОКАТА А.Г.ФАТЄЄВА В ІНТЕРЕСАХ РЕЛІГІЙНОЇ ГРОМАДИ УПЦ КП).....	84
Шульженко А.В.	ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ	87

СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА: НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

Гончаренко А.В.	ПРОБЛЕМА ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ У 1989 Р.: «10 ПУНКТИВ» ГЕЛЬМУТА КОЛЯ	91
Дегтярьов С.І.	УЧИЛИЩА ДЛЯ МАЙБУТНІХ КАНЦЕЛЯРИСТІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ПОЯВА, ПЕРСОНАЛ ТА УЧНІВСЬКИЙ КОНТИНГЕНТ	94
Єфремова Н.В.	ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ЗА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО	97
Завгородня М. Р., Іваниця А.В.	ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ ТА ПРИЧИНИ ПРАВОПОРУШЕННЯ	101
Коваль І.М., Коваль М.М.	ПРИРОДНО-ПРАВОВІ ТА БІОЛОГІЧНО-ГЕНИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ	103
Кудінов Д.В.	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТИТУЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ	

ІМПЕРІЇ	106
<i>Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю.</i> «ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ» У ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ	113

СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА

<i>Адаховська Н.С.</i> ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ..	118
<i>Амельченя Ю.А.</i> К ВОПРОСУ О РАМОЧНОМ ДОГОВОРЕ И РАМОЧНОМ СОГЛАШЕНИИ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК	121
<i>Гресь Н.М.</i> ЗАКРІПЛЕННЯ ДОМОВЛЕНОСТІ СТОРІН ПРО ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТРУДОВОГО СПОРУ	124
<i>Килимник Ю.А.</i> ВОЛОНТЕРСЬКА ТА БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ	127
<i>Кириленко О.М.</i> РОЛЬ КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	130
<i>Ковалёва Т.В.</i> РАСТОРЖЕНИЕ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА В СЛУЧАЕ НЕЗАКОННОГО ПРИВЛЕЧЕНИЯ К ОТВЕТСТВЕННОСТИ ГРАЖДАН И ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ	133
<i>Колодинская И.В.</i> ФОРМИРОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ СИСТЕМЫ ПООЩРЕНИЙ И ГАРАНТИЙ ДЛЯ РАБОТНИКОВ, СОВМЕЩАЮЩИХ РАБОТУ С ПОЛУЧЕНИЕМ ОБРАЗОВАНИЯ	136
<i>Корнеев С.А., Лопатьевская Э.А.</i> НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ТРУДОВЫХ ПРАВ ГРАЖДАН	139
<i>Кривенко Ю. В.</i> БАНКІНГ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	140
<i>Криволапов Б.М.</i> ТЕРМІНОЛОГІЧНІ КОЛІЗІЇ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКСПЕРТА ТА ОЦІНЮВАЧА	143
<i>Куницкая О.М.</i> ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИЙ: ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ТЕНДЕНЦИИ	146
<i>Кучма О.Л.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМІР СТРАХОВИХ ВИПЛАТ ПАСАЖИРАМ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ	149
<i>Менська О.А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ ВІД ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	151
<i>Некіт К.Г.</i> ДО ДИСКУСІЇ НАВКОЛО КОНЦЕПЦІЇ «ТРІАДИ ПРАВОМОЖНОСТЕЙ» ВЛАСНИКА	155
<i>Самусенко Л.А.</i> ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ САМОИЗОЛЯЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	158
<i>Сіньова Л. М.</i> ЗАХИСНА ФУНКЦІЯ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	161

СЕКЦІЯ 5. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА, ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА, ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОНАВСТВА

<i>Забара І.М.</i> ЕЛЕКТРОННА ТОРГІВЛЯ І ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА: НОВІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	164
---	-----

Казбан А.В., Бойко В.Б. ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї	167
Коротич Е.А. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ АНТИКОРРУПЦІЙНИХ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ В УГОЛОВНИЙ КОДЕКС РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ: DE LEGE FERENDA.....	170
Кулеба І. А., Примаков К.Ю. ПОНЯТТЯ ПІРАТСТВА У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ.....	174
Макуха І.О., Степаненко К.В. ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	176
Рашевська К.Є. РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ЗАОХОЧЕННІ СТАЛОГО ІНВЕСТИВАННЯ З МЕТОЮ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	179
Ситник О.В. МЕХАНІЗМ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО СОЮЗУ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ	182
Швагер О.А. ПОЛОЖЕННЯ ПРО ТЕХНІЧНІ РЕЗЕРВИ У СТРАХОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЕКТІ ЗАКОНУ «ПРО СТРАХУВАННЯ» ТА ЇХ ВІДПОВІДНІСТЬ ПОЛОЖЕННЯМ SOLVENCY II.....	184

СЕКЦІЯ 6. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА

Мороз О.В. ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ СУБЪЕКТОВ ОЦЕНКИ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	187
Нежевело В.В., Піддубний О.Ю. ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ.....	190
Стрельник В.В., Ємельянова А.О. НЕОБХІДНІСТЬ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕРЖАВИ.....	193
Хотько О.А. ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ПРИ ЭКСПЛУАТАЦИИ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ КАК УГРОЗЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	195

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Арістова І.В. доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету

Калюжна С.В., аспірант кафедри адміністративного
та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Метою даної роботи постає перевірка та оцінка висунутої гіпотези – органи місцевого самоврядування України (далі – ОМС України) є суб'єктами інформаційного права. Для досягнення мети запропоновано перевірку гіпотези розглядати у контексті фактичної реалізації інформаційно-правового статусу ОМС України з урахуванням ключових принципів інформаційного суспільства. Виходячи із встановлення впливу ключових принципів інформаційного суспільства на активізацію формування інформаційно-правового статусу ОМС України для реалізації інформаційної функції та виконання завдань в інформаційній сфері (нормативно закріплених), запропоновано досліджувати реалізацію інформаційно-правового статусу в інформаційно-правових відносинах. Узагальнено юридичні знання щодо теоретико-правових засад формування інформаційних правовідносин. У роботі поділяється концепція правовідносин в інтегративній інформаційній сфері [1], яка, серед іншого, враховує положення теорії складних правовідносин та розвиває ідеї інформаційної концепції права та комплексних правовідносин. Встановлено факт виникнення «ланцюжка правовідносин», складові яких можуть регулюватися нормами різних галузей права – передусім, інформаційного та адміністративного права.

Зважаючи на конституційне закріплення права на інформацію, а також фундаментальну роль принципу доступу до інформації в умовах інформаційного суспільства, визначено доцільність активізації уваги на дослідженні особливостей впливу зазначеного принципу на формування та реалізацію інформаційних правовідносин, до структури яких обов'язково входять ОМС України як суб'єкт правовідносин та публічна інформація як об'єкт правовідносин. Вибір ОМС України обумовлений розповсюдженням на них норм Закону України «Про доступ до публічної інформації» [2], які визначають ці органи розпорядниками

інформації, закріплюють, на наш погляд, їх інформаційний предмет відання, інформаційно-правові повноваження, відповідальність за правопорушення у сфері публічної інформації, інформаційно-правовий статус.

Грунтуючись на положеннях Закону України «Про доступ до публічної інформації» [2] та Порядку розгляду запитів на публічну інформацію в Харківській міській раді та її виконавчих органах [3], запропоновано здійснити перевірку наявності інформаційних правовідносин, які виникають (змінюються, припиняються) у процесі розгляду запитів на публічну інформацію на рівні ОМС України в Харківській міській раді. Встановлено, що такий підхід дозволить перевірити та довести наявність інформаційно-правового статусу у ОМС України (знайти підтвердження його безпосередньої реалізації у конкретних інформаційних правовідносинах).

Аналіз структури Порядку [3] дозволив виявити існування декілька циклів дій, пов'язаних із належною обробкою, реєстрацією, виконанням, оформленням запитів та контролем за їх виконанням. З'ясовано, що відповідно до отриманих висновків щодо видів інформаційної діяльності, кожна дія циклів – також постає інформаційною діяльністю, а отже, реалізується у конкретних інформаційних відносинах (правовідносинах). Таке бачення дозволило комплексно дослідити групи правовідносин, які потенційно можуть виникати (змінюватися та припинятися), зважаючи на положення даного Порядку [3], а також реалізацію інформаційно-правового статусу ОМС України у зазначених правовідносинах.

Грунтовно проаналізовано види правовідносин, які можуть виникати між різноманітними суб'єктами (запитувачем, різноманітними елементами структури розпорядника тощо). На кожному циклі виявлено існування так званих «ланцюжків правовідносин», до складу яких потенційно можуть входити будь-які (із чотирьох груп) правовідносини в інтегративній інформаційній сфері, наприклад, типу: інформаційно-інформаційне, адміністративно-адміністративне, інформаційно-адміністративне, адміністративно-інформаційне. Водночас, встановлено виникнення: складних «чистих» правовідносин (перший та другий типи) та складних комплексних правовідносин (третій та четвертий типи); основних (перша складова комплексного правовідношення) та забезпечувальних (друга складова комплексного правовідношення).

Загальний аналіз правовідносин, які виникають під час здійснення дій трьох циклів, визначених у Порядку [3], дозволив надати обґрунтовану відповідь щодо фактичної наявності інформаційних правовідносин, учасниками яких постають ОМС України, реалізуючи свій інформаційно-правовий статус, зокрема у сфері публічної інформації та постаючи суб'єктом інформаційного права.

Таким чином, перевірка висунутої гіпотези («ОМС України є суб'єктами інформаційного права») дозволила переконатися, що ОМС України, маючи комплексний правовий статус (складовими якого, зокрема, постають адміністративно-правовий та інформаційно-правовий статуси), реально реалізують свій інформаційно-правовий статус в інформаційних правовідносинах. Тобто, висунута гіпотеза – перевірена.

Встановлено, що, відповідно до методології дослідження ОМС України як суб'єктів інформаційного права [4], наступною фазою проектної форми організації

дослідження є фаза оцінки. Запропоновано вважати одним із можливих підходів до оцінки висунутої гіпотези дослідження результатів отриманих статистичних даних щодо реальної діяльності ОМС України відповідно до інформаційного предмета відання. Усвідомлюючи важливість здійснення оцінки діяльності ОМС України під час вирішення різноманітних завдань в інформаційній сфері, запропоновано акцентувати увагу на завданні щодо забезпечення доступу до публічної інформації.

Проведене дослідження статистичних даних дозволило дійти наступних висновків. По-перше, необхідно активізувати інформаційно-просвітницьку роботу ОМС України задля підвищення інформаційно-правової культури передусім громадян України. Це сприятиме налагодженню конструктивної взаємодії ОМС України та громадян у процесі реалізації інформаційно-правового статусу ОМС України під час вирішення місцевих справ в умовах інформаційного суспільства. По-друге, існування фактів необґрунтованої відмови у наданні публічної інформації передусім громадянам України свідчить про необхідність: а) проведення в ОМС України належної політики щодо реального впровадження принципів розбудови інформаційного суспільства на місцевому рівні; б) повсюдного поширення принципу підвищення інформаційно-правової компетентності (одного із принципів Женевської Декларації принципів [5]) ОМС України задля удосконалення реалізації їх інформаційно-правового статусу.

Встановлено практичну значущість фази оцінки гіпотези задля отримання зворотного зв'язку щодо вироблення рекомендацій стосовно напрямку удосконалення реалізації інформаційно-правового статусу ОМС України.

Переконалися, що висунута у роботі наукова гіпотеза реально підтверджується у практичній площині, зокрема, під час розробки та реалізації місцевих програм інформатизації. Водночас, було отримано зворотний зв'язок під час аналізу існуючих зразкових програм інформатизації, що, у свою чергу, сприяло виробленню додаткових авторських рекомендацій щодо удосконалення реалізації інформаційно-правового статусу, а саме: 1) активізація впровадження ключових принципів інформаційного суспільства (Женевська Декларація принципів [5]) та принципів цифровізації (Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [6]), зокрема, принципу підвищення компетентностей; 2) конструктивне впровадження принципів Міжнародної Хартії відкритих даних для удосконалення інформаційно-правової компетентності, що, у свою чергу, сприятиме удосконаленню реалізації інформаційно-правового статусу ОМС України для забезпечення як своєї активної ролі, так і пасивної; 3) необхідність проведення навчання службовців ОМС України задля формування нової компетентності – нових знань, вмінь та навичок роботи з відкритими даними, приймаючи участь у спільних міжнародних та національних проектах, а також спираючись на відповідне правове забезпечення; 4) активізація впровадження ОМС України Концепції розвитку цифрових компетентностей [7].

Література:

1. Арістова І.В. Система права України в умовах інформаційного суспільства та цифрової економіки. Приватне та публічне право. 2020. № 3. С. 44-51. URL: http://pp-law.in.ua/archive/3_2020/11.pdf (дата звернення 14.04.2021).

2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року: URL: <https://goo.gl/5luljl> (дата звернення: 14.04.2021).

3. Про затвердження Порядку розгляду запитів на публічну інформацію в Харківській міській раді та її виконавчих органах: Рішення Харківської міської ради від 10 червня 2015 року № 337 URL: <http://kharkiv.rocks/reestr/641283> (дата звернення 14.04.2021).

4. Aristova I.V., Kaliuzhna S.V. Legal status of the public authorities of Ukraine under European integration and the information society development. Innovative scientific research: European development trends and regional aspects Collective monograph. Riga : Izdevniecība "Baltija Publishing", 2020. P. 1. P. 68-86. Available from: <http://dx.ua/RuqkF>.

5. Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання нового тисячоліття: Декларація принципів ООН від 12 грудня 2003 року: URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_c57 (дата звернення: 14.04.2021).

6. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 14.04.2021).

7. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/167-2021-%D1%80> (дата звернення: 14.04.2021).

ВІДОБРАЖЕННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ КІБЕРБЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ В ТЕКСТАХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ УКРАЇНИ

Діордіца І.В., доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну
(Україна)

Кібербезпекова політика є одним з найсучасніших напрямів діяльності держави. Поява даного напрямку зумовлена стрімким технічним прогресом і проникненням інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності. Правове регулювання зазначеного сегмента стає все більш нагальним у зв'язку із збільшенням реальних загроз як окремим громадянам, так і організаціям, установам, закладам, державі в цілому. У свою чергу, процес нормотворчості передбачає опертя на термінологічний апарат, який в галузі кібернетичної безпеки поки що знаходиться на етапі своєї розробки і потребує створення наукових засад номінації та застосування понять.

З метою систематизації об'єктів концептосфери кібербезпекової політики, які віднайшли своє відображення у нормативно-правових актах, був проведений контент-аналіз текстів ряду документів, зокрема: Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 р.; Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 15 березня 2016 року; Положення про Національний координаційний центр кібербезпеки від 07 червня 2016 року.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що правового статусу набули терміни, які раніш вживалися лише у сфері науки, зокрема: *індикатори кіберзагроз, інцидент кібербезпеки, кібератака, кібербезпека, кібероборона, кіберрозвідка, кібертероризм, кібершпиунство, критична інформаційна інфраструктура, система управління технологічними процесами* тощо.

Наведені приклади віддзеркалюють ряд тенденцій, а саме: 1. Номінація понять і явищ у сфері кібернетичної безпеки майже не передається одним простим словом. Це або складне (складноскорочене) слово, або ж термінологічне сполучення. 2. Найбільш продуктивною словотвірною моделлю стали так звані «композиції», що з'являються шляхом додавання до ключового елементу «кібер-» слів широкого вжитку (наприклад, *загроза, безпека, захист*), а також правничих термінів, які активно застосовуються і самі по собі (наприклад, *злочин, тероризм, шпиунство* та ін.), проте у варіанті складноскороченого слова набувають принципово нової семантики. 3. Порівняно із текстами нормативно-правових актів, що регламентують діяльність у сфері адміністрування, цивільно-правових чи кримінально-правових відносин, значно вищим є коефіцієнт вживання запозичених слів або так званих «кальок», що по суті є перекладом усталеного англomовного виразу (наприклад, *кіберінцидент, відеохостинг, веб-сайт*).

Розподіл представлених у Законі термінів за принципами фасетної класифікації дозволяє виділити певні лексико-семантичні групи термінології кібербезпекової політики за номінаціями:

1. Суб'єктів (суб'єкти забезпечення кібербезпеки, власники і розпорядники об'єктів критичної інфраструктури та ін.);

2. Об'єктів (кіберпростір, критична інформаційна інфраструктура, об'єкти критичної інфраструктури, об'єкти кіберзахисту, національна система кібербезпеки, сфера електронних комунікацій, зовнішнє та внутрішнє безпекове середовище України, інформаційні та веб-ресурси, веб-сайт, блог-платформа, відеохостинги та ін.);

3. Відомостей, предметів і явищ (інформація про інцидент кібербезпеки, індикатори кіберзагроз, кіберзлочинність);

4. Дій і заходів, діяльності управлінсько-правового характеру (державна політика у сфері кібербезпеки, забезпечення кібербезпеки; координація діяльності у сфері кібербезпеки; забезпечення захисту прав користувачів комунікаційних систем, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі, кібероборона, запобігання кіберінцидентів, захист національних інформаційних ресурсів; державно-приватна взаємодія у сфері кібербезпеки; контроль за законністю заходів із забезпечення кібербезпеки);

5. Технологічних процесів, процедур, засобів (виявлення та реагування на кіберзагрози, засоби кіберзахисту, система управління технологічними процесами, захист інформації; впровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту)

6. Юридично значущих подій (інцидент кібербезпеки, кібератака, кіберзагроза, загроза безпеці систем електронних комунікацій)

7. Правопорушень/злочинів (кіберзлочин (комп'ютерний злочин), кібертероризм; кібершпигунство; зрив та/або блокування роботи системи, та/або несанкціоноване управління її ресурсами; порушення конфіденційності, цілісності, доступності електронних інформаційних ресурсів) [1, с. 65].

Безумовно, наведений перелік не можна вважати вичерпним, у подальшому він може набути більш деталізованого й розгалуженого вигляду. Тим не менш, він достатньо чітко унаочнює відображення термінів сфери кібербезпекової політики у нормативно-правових актах.

Характерно, що законодавець чітко розмежовує об'єкти кібербезпеки і об'єкти кіберзахисту. До першої групи він відносить такі глобальні категорії, як конституційні права і свободи людини і громадянина; суспільство, сталий РІС та цифрового комунікативного середовища; державу, її конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність; національні інтереси в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави; об'єкти критичної інфраструктури. Як бачимо, на цьому рівні відбувається поєднання абстрактних категорій із цілком матеріальними об'єктами. До другої групи (об'єкти кіберзахисту) віднесені номінації, що позначають реальні об'єкти: комунікаційні системи, об'єкти критичної інформаційної інфраструктури.

Варто звернути увагу на те, що об'єкти критичної інфраструктури у Законі віднесені до категорії кібербезпеки, а об'єкти критичної інформаційної інфраструктури – до кіберзахисту. У зв'язку з цим виникає потреба у порівняльному аналізі нормативного тлумачення понять «кібербезпека» і «кіберзахист».

Законодавець, надаючи дефініцію першого поняття, спирається на денотат «захищеність»: «Кібербезпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору...». Що ж до спорідненого поняття, то воно тлумачиться так: «Кіберзахист – сукупність організаційних, правових, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного та технічного захисту інформації...». Тож чітко відстежується одночасне вживання в межах одного нормативно-правового акта паронімів «захист» і «захищеність». Принагідно зазначимо, що у законодавчій практиці це не єдиний випадок. Так, у Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» паралельно застосовуються ті ж самі парні назви. У той же час Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» подібної пари не містить.

Звернення до лінгвістичних лексикографічних джерел з метою актуалізації семантики зазначених термінів дозволило виявити, що в них представлений лише термін «захист» зі значеннями: «1. Дія за знач. захищати, захистити і захищатися, захиститися. 2. Заступництво, охорона, підтримка. 3. Місце, притулок, де можна захиститись, заховатись від кого-, чого-небудь; укриття. 4. Сторона, яка захищає обвинуваченого під час суду; оборона.» [2, с. 339] Лексема «захищеність» в тлумачних словниках сучасної української мови взагалі відсутня. Зауважимо, що подібне відставання лексикографічної практики від законотворчої йде не на користь тим, хто намагається системно порозумітися на букві закону.

У цій ситуації доцільно провести паралель з англійськомовною термінологією, де чітко розрізняється «Cyber safety object» (базується на понятті «захищеність») і «Cyber security object» (базується на понятті «захист»). У першому випадку йдеться про такі умови існування об'єкта, за яких він перебуває у стані захисту або малої вірогідності небезпеки та ризиків. У другому ж випадку, маються на увазі зовнішні дії, процедури, заходи, що убезпечують об'єкт, зберігаючи конфіденційність, цілісність, недоторканність, доступність, придатність для користування.

Існує точка зору, що кібербезпека, також як і кіберпростір, може описуватися тріадою її складових: інформаційні ресурси, комп'ютерна і мережева архітектура, способи взаємодії користувачів [3, с. 26]. Подібна точка зору здається нам занадто звуженою і неґрунтовною, доволі технократичною, адже вона не відображає ані правових, ані управлінських аспектів забезпечення цієї важливої сфери життєдіяльності. Відображення у нормативно-правових актах України принципово інших концептуальних підходів підкреслює роль політичної, управлінської складової, її значення для забезпечення національної безпеки в цілому.

Література:

1. Діордіца І. В. Репрезентація термінології кібербезпекової політики в текстах нормативно-правових актів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. - 2017. - Вип. 29 (1). - С. 64-67. - Режим доступу: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc29/part_1/18.pdf.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2003. 1440 с.
3. Безкоровайный М. М., Татузов А. Л. Кибербезопасность – подходы к определению понятия. *Вопросы кибербезопасности*. 2014. № 1 (2). С. 22–27.

КОРУПЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗЛОЧИНІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Жданюк К.Г. студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Іваниця А.В., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

Корупція є базовою проблемою в діяльності публічної влади. До сих пір при наявності великої кількості наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, при намаганні застосування європейського досвіду у боротьбі з цим явищем на практиці, на жаль, викоринити її цілком так і не вдалося. Тому дана проблематика є вельми актуальною і потребує детального розгляду. Проблема наявності корупції в органах публічної влади України впливає на формування волевиявлення української держави.

У галузі державного управління проблема корупції здебільшого досліджується в контексті аналізу нормативно-правового регулювання механізмів функціонування органів влади (В. Авер'янов, В. Бакуменко, С. Дубенко, М. Мельник, В. Мартиненко, Т. Мотренко, Н. Нижник, В. Олуйко, О. Прохоренко, М. Стрельбицький та ін.), ефективності професійної діяльності посадовців (Н. Липовська, С. Серьогін), невідворотності покарань (О. Кальман, М. Погорецький, М. Потебенько, Б. Романюк, Є. Скулиш, В. Захарченко та ін.), впливу корупції на соціально-політичні процеси (М. Камлик, О. Маркеєва, Є. Невмержицький, С. Рогульський, С. Серьогін, Р. Тучак). Зокрема, С. Серьогін приділяє значну увагу механізмам попередження та протидії корупції в органах публічної влади України. Є. Невмержицький досліджує корупцію як соціально-політичний феномен та причини і наслідки її виникнення. С. Рогульський вивчає адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні. Р. Тучак розглядає питання правового статусу суб'єктів боротьби з корупцією. Велика кількість висловлених та обґрунтованих ними зауважень та пропозицій були враховані законодавцями, унаслідок чого внесені зміни до законодавства, що регулює питання боротьби з корупцією. Проте зменшення рівня корумпованості державних службовців та

інших посадових осіб не відбулося. Зазначене свідчить про актуальність теми та необхідність подальшого опрацювання теоретичних засад боротьби з корупцією [1, с. 260-261].

В Україні загалом створена досить ефективна антикорупційна база, про що свідчить пакет антикорупційних законів, прийнятих Верховною Радою України та десять антикорупційних кроків уряду. На даний момент в нашій державі здійснюються заходи у сфері запобігання корупції, однак ситуація поки залишається незмінною [2, с. 254].

Однак, поряд з окремими органами державної влади, деякі органи місцевого самоврядування все більше втягуються в корумповану систему влади і тим самим не тільки стають поживним середовищем для організованої злочинності, а й іноді намагаються створити в своїх межах організовані злочинні групи [2, с. 254].

На мою думку, корупція – це зловживання своїми службовими повноваженнями з метою заволодіння певними благами.

На думку багатьох міжнародних та українських експертів, корупція є сьогодні в Україні найважливішою проблемою, більше того, головною загрозою нормального розвитку суспільства. В умовах тотальної корумпованості всіх галузей влади на всіх рівнях принципово неможливо вирішити жодної соціальної, економічної, політичної проблеми. Негативні наслідки, породжувані цим явищем, не тільки перешкоджають прогресивному, поступальному розвитку суспільства, а й становлять серйозну загрозу інтересам національної безпеки країни. Найбільш проблемною характеристикою цього явища – корупції – стало те, що воно почало сприйматися на повсякденному рівні як суспільна норма, хоча на рівні вербальних висловлювань більшість населення декларативно підтримує думку про небезпечність цього явища [3, с. 15].

Основними наслідками корупції є такі: неефективний розподіл і витрачання державних коштів і ресурсів; неефективність фінансових потоків з погляду економіки країни; утрати податків, коли податкові органи привласнюють собі частину податків; знищення малого та середнього бізнесу; утрати часу через перепони, що створюються чиновниками, зниження ефективності роботи державного апарату загалом; розорення приватних підприємців; зниження інвестицій у виробництво, уповільнення економічного зростання; зниження якості громадського сервісу; нецільове використання міжнародної допомоги, що знижує її ефективність; неефективне використання здібностей індивідів: замість виробництва матеріальних благ, люди витрачають час на непродуктивний пошук незаконної вигоди; зростання соціальної несправедливості; посилення організованої злочинності: кримінал зростається з державою; дискредитація органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів, правоохоронних органів, судів тощо; зниження рівня моралі; інші негативні явища в державі [3, с. 18].

Як бачимо, корупція та її наявність у органах публічної влади в Україні тягне за собою настання тяжких наслідків, таких як, наприклад, економічних, які згодом буде важко або навіть неможливо повернути до першочергового вигляду. Настання подібних наслідків може призвести до знищення української державності та демократії, і взагалі Україна може стати державою на міжнародній

арені як такою, що буде нецікавою для співпраці у будь-яких галузях з іншими країнами.

Отже, у висновку хотілося б зазначити, що корупція є явищем складним та таким, що у будь-якому випадку тягне за собою настання наслідків. Тому для викорінення даного явища потрібно, на мою думку, забезпечити, по-перше, наявність відео та аудіоспостереження у кабінетах державних посадовців для запобігання отримання хабарів, по-друге, забезпечити високий рівень соціального пакету для державних службовців. Це потрібно для того, щоб у посадовців не було потреби брати хабарі. Звісно, що ці пропозиції не допоможуть викоринити корупцію повністю, але, можливо, хоча-б на якийсь малий відсоток.

Література:

1. Сорокіна Н. Напрями запобігання корупції в органах публічної влади на сучасному етапі державотворення. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 2015. Вип. 2. С. 259-267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_2_28.
2. Захарчук О. 3. Запобігання корупції в органах місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми політики*, 2015. Вип. 55. С. 253-259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_55_32.
3. Вдовиченко Є. В. Сутність корупції, її принципи і властивості (філософський контекст). *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 2016. Вип. 9. С. 15-19. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2016_9_6.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПОНЯТИЯ «АДВОКАТСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ» В СТРАНАХ СНГ

Иванова Ю.И., старший преподаватель
кафедры теории и истории государства и права ГГУ им. Ф.Скорины

Казусева В. С., студентка 4 курса
юридического факультета ГГУ им. Ф. Скорины
(Республика Беларусь)

Правовое регулирование адвокатской деятельности осуществляется на международном и национальном уровнях. В международно-правовых актах понятие адвоката и адвокатской деятельности не получило закрепления, однако в этих актах получило отражение право на юридическую помощь как субъективное право, специально-юридическая гарантия реализации и защиты всех других прав личности и самостоятельная процессуальная гарантия справедливого судебного разбирательства, а также в них прослеживаются основные принципы и основы организации адвокатской деятельности.

На региональном уровне, в частности в рамках СНГ, до недавнего времени также не было закреплено понятие адвокатской деятельности. Это было

обусловлено тем, что в СНГ не было единого акта, регулирующего институт адвокатуры. Однако 19 апреля 2019 года Межпарламентской Ассамблеей государств – участников СНГ был принят Модельный закон «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» (далее – Модельный закон), который в статье 2 закрепил: «адвокатская деятельность – квалифицированная юридическая помощь, оказываемая на профессиональной основе лицами, получившими право на осуществление такой деятельности в порядке, установленном законодательством государства, доверителям в целях защиты их прав, свобод и интересов». Модельный закон закрепил общее для стран СНГ понятие адвокатской деятельности.

Понятие «адвокатская деятельность», как и понятие «адвокат», получило различное закрепление в законодательных актах стран СНГ. В большинстве из них под адвокатской деятельностью понимается юридическая помощь, оказываемая адвокатами. При этом цели оказания такой помощи в данных странах схожи, а субъекты, которым она оказывается, имеют некоторые отличия.

Существенно отличаются по содержанию и способу закрепления понятия адвокатской деятельности в Молдове и Армении. В Армении под адвокатской деятельностью понимается «вид правозащитной деятельности, направленной на осуществление не запрещенными законом средствами и способами законных интересов, преследуемых получателем юридической помощи» [1, ст. 5]. Закон об адвокатуре Республики Молдова не содержит рассматриваемого понятия как такового, а указывает на то, кем данная деятельность осуществляется и какие она имеет признаки. Так, в статье 1 закреплено: «адвокатская деятельность осуществляется квалифицированными лицами, уполномоченными в соответствии с законом выступать и действовать от имени своих клиентов, практиковать право, представлять перед судебной инстанцией или консультировать и представлять своих клиентов по юридическим вопросам. Адвокатская деятельность свободна и независима, при автономной организации и функционировании, в соответствии с условиями, установленными настоящим законом и уставом адвокатской профессии. Адвокатская деятельность не является предпринимательской» [2, ст. 1].

Положение о том, что адвокатская деятельность не является предпринимательской (коммерческой), нашло законодательное закрепление почти во всех странах СНГ (Казахстан, Киргизия, Молдова, РФ, Республика Беларусь, Таджикистан, Туркменистан). Отнесение адвокатской деятельности к непредпринимательской означает, что ее целью не может быть извлечение прибыли. Все доходы адвокатского объединения или отдельного адвоката являются по своей правовой природе не результатом коммерческой или иной предпринимательской деятельности, а вознаграждением, выплачиваемым клиентом.

Проанализировав законодательное закрепление понятия адвокатской деятельности в странах СНГ, можно выделить следующие присущие ей черты:

а) адвокатская деятельность осуществляется адвокатами, то есть лицами, которые в установленном порядке получили статус адвоката;

б) целью данной деятельности является защита и содействие в реализации прав, свобод и законных интересов клиентов, а также обеспечение доступа к правосудию;

в) квалифицированная юридическая помощь может оказываться различным субъектам: физическим лицам, в том числе индивидуальным предпринимателям, юридическим лицам, государству, государственным органам и органам местного самоуправления.

Последняя указанная черта получила различное законодательное закрепление в понятии адвокатской деятельности стран СНГ. В большинстве стран закреплено, что адвокатская деятельность – это юридическая помощь, оказываемая адвокатами физическим и юридическим лицам. Однако могут возникнуть ситуации, когда юридическая помощь адвоката будет необходима государству, государственным органам и органам местного самоуправления, а также индивидуальным предпринимателям по вопросам их деятельности. В качестве примера, когда интересы государственного органа представлял адвокат, может служить следующий случай: в декабре 2020 года в Экономическом суде Минска было рассмотрено дело по иску Министерства информации Республики Беларусь о лишении статуса СМИ белорусского информационно-сервисного интернет-портала TUT.BY. Интересы Министерства информации в данном деле представляла адвокат и партнер адвокатского бюро «Принципиал» Татьяна Шпилевская, а интересы TUT.BY защищали генеральный директор ООО «ТУТ БАЙ МЕДИА» Людмила Чекина и адвокат Сергей Зикрацкий. А примерами представления адвокатами интересов государств-членов СНГ являются следующие случаи:

1) В 2015 году всемирно известные адвокаты Джеффри Робертсон, Амаль Рамзи Клуни и Тоби Колис защищали в ЕСПЧ интересы Армении, которая была привлечена к участию в деле «Догу Перинчек против Швейцарии» в качестве третьей стороны.

2) В 2020 году ассоциированная юридическая фирма «Buruiana & Partners» была выбрана представлять Республику Молдова в Арбитражном институте при Торговой палате Стокгольма в деле, возбужденном по иску Komaksavia Airport Invest Ltd против Республики Молдова.

Некоторые страны уже законодательно закрепили в качестве субъектов, которым оказывается юридическая помощь, государство, государственные органы, органы местного самоуправления и индивидуальных предпринимателей. Так, в законе об адвокатуре Киргизии в понятии адвокатской деятельности в качестве таких субъектов, помимо физических и юридических лиц, закреплены также государственные органы и органы местного самоуправления [3, ст. 16]. А в законе об адвокатуре Республики Беларусь, помимо физических и юридических лиц, закреплены индивидуальные предприниматели и государство [4, ст. 1].

Исходя из выше изложенного, считаем необходимым внесение изменений в законодательные акты стран СНГ и предлагаем следующие два альтернативных варианта:

1) закрепить понятие адвокатской деятельности следующего содержания: «адвокатская деятельность – квалифицированная юридическая помощь,

оказываемая на профессиональной основе адвокатами в целях защиты и содействия в реализации прав, свобод и законных интересов клиентов, а также обеспечения доступа их к правосудию». А также ввести понятие «клиент», под которым понимается физическое лицо, в том числе индивидуальный предприниматель, юридическое лицо, государство, государственный орган, орган местного самоуправления, обратившийся за юридической помощью к адвокату.

2) отразить в понятии адвокатской деятельности всех субъектов, которым оказывается юридическая помощь: «адвокатская деятельность – квалифицированная юридическая помощь, оказываемая на профессиональной основе адвокатами физическим лицам, в том числе индивидуальным предпринимателям, юридическим лицам, государству, государственным органам и органам местного самоуправления в целях защиты и содействия в реализации их прав, свобод и законных интересов, а также обеспечения доступа к правосудию».

Литература:

1 Об адвокатуре: Закон Республики Армения от 14 декабря 2004 года № 1260 : с изменениями по состоянию на 17.09.2020 г. [Электронный ресурс] / Национальное Собрание Республики Армения. – 2021. – Режим доступа: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2255&lang=rus> – Дата доступа: 25.02.2021.

2 Об адвокатуре: Закон Республики Молдова от 19 июля 2002 года № 1260 : с изменениями по состоянию на 31.07.2020 г. [Электронный ресурс] / Государственный реестр правовых актов Республики Молдова. – 2021. – Режим доступа: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122745&lang=ru – Дата доступа: 25.02.2021.

3 Об Адвокатуре Кыргызской Республики и адвокатской деятельности: Закон Кыргызской Республики от 14 июля 2014 года № 135 : в редакции от 18 июля 2020 года № 79 [Электронный ресурс] / Централизованный банк данных правовой информации Кыргызской Республики // Министерство юстиции Кыргызской Республики – 2021. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205356> – Дата доступа: 25.02.2021.

4 Об адвокатуре и адвокатской деятельности в Республике Беларусь: Закон Респ. Беларусь от 30 декабря 2011 г. № 334-З : в ред. от 11 июля 2017 г. № 42-З [Электронный ресурс] / Информационно-поисковая система «ЭТАЛОН-ONLINE». – 2021. – Режим доступа: https://www.etalonline.by/document/?regnum=h11100334&q_id=1822742 – Дата доступа: 25.02.2021.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІМІГРАЦІЇ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Костенніков Д. М., здобувач кафедри
економічної політики та менеджменту ХарРІ НАДУ
начальник Головного управління Державної
міграційної служби України в Сумській області
(Україна)

Державна політика імміграції є одним із найбільш динамічних напрямків міграційної політики. Однак, в Україні, навіть в умовах прийняття Державної Стратегії міграційної політики саме імміграції все ще приділяється не достатньо уваги. Минулий 2020 рік став справжнім випробуванням для світу. Ні економіка, ні державні стратегії імміграційної політики, навіть самих прогресивних держав, виявилися не готовими до таких викликів. Ситуація, спричинена поширенням у світі вірусу COVID-19 суттєво вплинула на заходи щодо політики імміграції в світі та Європі. Політика імміграції та інтеграції іммігрантів у приймаюче суспільство постійно знаходиться на порядку денному країн Європейського Союзу та країн Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD). Більше того, ще більшого значення на сьогодні надається консолідованій міжнародній політиці імміграції, зростає роль інтернаціонального її регулювання. Для збереження стабільної ситуації з міграційними процесами, держави мають посилювати співпрацю у вказаному напрямку.

Передові держави світу, зокрема Сполучені Штати Америки, за даними наведеними Національним імміграційним форумом зреагували на ситуацію, шляхом внесення понад 48 змін до державної міграційної політики, які торкнулися майже всіх аспектів імміграційної системи з моменту початку пандемії. Візова система H-1B, яка дозволяє американським роботодавцям тимчасово наймати іноземних робітників за спеціальними професіями, зазнала суттєвих змін. Станом на 8 січня 2021 року США оголосили, що змінюють процес відбору візи H-1B, надаючи пріоритет зарплаті та навичкам у порівнянні з поточною системою бонусів. Видача віз зменшилася в 2020 році, і в заявах на постійне проживання спостерігається значне відставання.

Ще більших труднощів зазнала Великобританія. Окрім пандемії, на імміграційну ситуацію, м'яко кажучи, значно вплинув «брексіт». Згідно з політичною заявою, опублікованою в лютому 2020 року, нова система балів починається з січня 2021 року. Вона повинна дозволити Великобританії взяти під свій контроль свої кордони, зменшити загальну міграцію та надати пріоритет тим, хто має вищу кваліфікацію. Політика імміграції кваліфікованої робочої сили Великобританії стала більш жорсткою, держава виступила проти напливу «низько кваліфікованої дешевої робочої сили» з Європи. При цьому, Європа навпаки, вдалася до заохочуючих методів у політиці трудової імміграції, наприклад, мінімальна заробітна плата зросла в Європі в 2020 році. Для подолання нестачі робочої сили та збільшення попиту на кваліфікованих робітників Швейцарія

оголосила, що встановила квоти на дозвіл на роботу на 2021 рік, метою яких є заохочення іноземних робітників до в'їзду в країні [1].

На сьогодні в Україні недостатня увага приділяється найважливішим напрямкам реалізації міграційної політики, зокрема: імміграції іноземної робочої сили, враховуючи масштаби та соціально-економічне, демографічне значення в цілому для держави. Складність сучасної демографічної ситуації в Україні посилюється зростанням кількості міграційних потоків зі Сходу, які є динамічними та неурегульованими. Здатність передбачати тенденції міграційних процесів - причини, частоту, напрямок - дозволить уникнути їх негативних наслідків та використати їх переваги. У зв'язку з цим виникає проблема ефективності регуляторних механізмів, що сприятиме підвищенню продуктивності державного управління соціально-економічним розвитком на різних рівнях правового регулювання. Необхідність активного втручання державних структур під час міграційних процесів очевидна, але діяльність держави жодним чином не повинна зводитися до заборонних заходів, що може призвести до збільшення нелегальної міграції та посилення напруженості в суспільстві. Тому важливим фактором стримування глобальної міграції є «динамічний розвиток економіки, покращення соціальних умов та гарантія безпеки громадян, реалізація громадських прав та свобод» у країнах-донорах глобальної міграції [2, с. 187].

За даними Державної міграційної служби, у грудні 2020 року на обліку перебувало 293614 іммігрантів [4], порівняно з 2019 роком 284799, ця цифра збільшилася. При цьому, якщо у 2019 році видано 32155 посвідок на постійне проживання, то у 2020 році таких посвідок було видано 19251 [3]. Зазначені показники свідчать, що явище імміграцію в Україну є абсолютно динамічним, і безпосередньо впливає із державної міграційної політики, економічного, соціального розвитку держави, врегулювання ситуації військово-збройного конфлікту з Російською Федерацією та багато інших. Саме тому напрямок імміграції, як складова державної міграційної політики, має бути на порядку денному у вищих державних органів влади.

Національна політика імміграції цілком залежить від світових тенденцій міграційних потоків, внутрішнього становища держави, потреб ринку праці, демографічної та економічної ситуації та багатьох інших впливових факторів. Україна потребує розробки довгострокової державної імміграційної політики, результатом якої стане реальна готовність держави до процесу імміграції і вирішення всіх проблемних питань, пов'язаних з цим процесом. Як свідчить міжнародний досвід імміграція несе в собі як позитивні, так і негативні аспекти. Без належного управлінського механізму та підґрунтя, неготовності держави до процесу імміграції, як законної так і нелегальної, держава зазнає збитків, піддається впливу негативних криміногенних явищ. Натомість, за умов її готовності, держава може отримати фінансові надходження до власного бюджету від праці іммігрантів, при цьому не зазнаючи збитків та витрат на їх утримання. Теоретико-концептуальне осмислення проблеми імміграції кваліфікованої робочої сили в Україну необхідне для розв'язання теоретичних та практичних завдань для прийняття управлінських рішень, зокрема з питань працевлаштування іммігрантів, створення відповідної загальнодержавної та регіональної імміграційної політики та

запобігання незаконній імміграції до нашої держави, щоб забезпечити фінансово-економічну безпеку держави, її економічних та соціальних інтересів. Інтеграція України у європейські та міжнародні інституції вимагає приведення її чинного законодавства з питань імміграції до європейських та міжнародних стандартів. Країни Європи уже пройшли через відповідні етапи напливу робочої сили і вийшли з кризових станів, до яких це призводить, тому як ніколи важливо запозичити позитивний досвід вирішення даної проблематики в Україні.

Література:

1. 2020-2021 Immigration in a COVID-19 World. URL: <https://www.jdsupra.com/legalnews/2020-2021-immigration-in-a-covid-19-3382751/>.
2. Бондар С. Міграційна політика та її виклики. Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: Матеріали І Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.) / [редкол.: Н.Д. Гетьманцева (голова), О.В. Кіріак (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. С. 71-73.
3. Показники діяльності ДМС за 2019 рік: офіційний сайт Державної міграційної служби. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2019_12.pdf.
4. Показники діяльності ДМС за 2020 рік: офіційний сайт Державної міграційної служби. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2020_12.pdf.

МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Кузьменко Н.М., старший викладач
кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Місцевий референдум – це форма волевиявлення громадян окремої адміністративно-територіальної одиниці, щодо внутрішніх питань місцевого значення, таких як соціальна підтримка, освіта, медицина, транспорт, благоустрій територій тощо. Аналізуючи європейський досвід, можна зазначити, що місцевий референдум як локальна форма демократичного волевиявлення є прямим і дієвим механізмом вирішення нагальних питань територіальної громади й використовується достатньо часто. Регулярна участь громадян у місцевих референдумах стимулює до активної соціальної позиції, формує стійку політичну культуру, дозволяє відчувати свою роль у процесі прийняття місцевих рішень. [1, с.30-31].

Щодо нормативно – правового аспекту, то регулювання місцевого референдуму може бути закріплене в Конституції країни (Франція, Бельгія, Італія, Португалія, Угорщина, Польща, Литва); в національному законодавстві (Швеція, Естонія) або в статутах автономій (Іспанія). Всесвітня Декларація місцевого самоврядування (1985) та Європейська хартія місцевого самоврядування (1985) [2] є міжнародними документами, які регулюють механізми проведення місцевого

референдуму. Зокрема, вони визначають, що місцевий референдум є важливою формою народовладдя та ефективним способом реалізації політичних прав громадян. Під час підготовки референдуму необхідно дотримуватись основних засад та цінностей демократії, забезпечити прозорість та публічність процесу. Також, у 1996 році Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію «Про референдуми і громадські ініціативи на місцевому рівні» [3]. Документ закріплює право громадян на пряме волевиявлення щодо місцевих питань, доступ до управління місцевими справами та залучення до процесу прийняття рішень. Місцевий референдум забезпечує ефективну участь громадян у територіальній політиці та сприяє вирішенню конфліктних ситуацій, підвищує почуття належності до територіальної громади.

У світовій практиці виділяють референдуми імперативного характеру, які є обов'язковими до виконання владними органами (Франція, Іспанія); консультативні, що використовуються як дорадчий голос для місцевої влади (Нідерланди, Швеція, Бельгія, Данія, Естонія). У Італії, Австрії, Португалії та Чехії можуть використовуватись обидва типи місцевих референдумів. У США ще виділяють місцевий референдум за народною ініціативою, коли жителі територіального осередку звертаються зі спеціальною петицією, яка вимагає організувати референдум з проблемних питань.

Ухвалений у січні 2021 р. закон «Про народовладдя через Всеукраїнський референдум» регулює правові аспекти вирішення питань загальнодержавного значення за допомогою інструментів безпосередньої демократії [4]. Доповненням до пакету законів про народовладдя є законопроект про місцевий референдум, поданий на громадське обговорення навесні 2021 р. [5]. У процесі розробки концепції законопроекту до уваги був взятий досвід проведення місцевих референдумів до 2012 р.: в Україні було ініційовано 178 місцевих плебісцитів, з них відбулося 160 [6]. Предметом місцевих референдумів можуть бути будь які питання місцевого значення в межах Конституції та законів України. Функції перевірки відповідності питань встановленим вимогам будуть покладені на Центральну виборчу комісію.

Щоб провести місцевий референдум, потрібна буде ініціатива щонайменше 10% від загальної кількості громади. На вимогу громадян референдум оголошує територіальна комісія. Витрати на підготовку і проведення волевиявлення бере на себе місцевий бюджет і фонди суб'єктів процесу референдуму.

На місцевий референдум можна буде виносити одне питання, що стосується:

- висловлення недовіри місцевій владі, сільському або міському голові;
- статуту і програми розвитку територіальної громади;
- втрати чинності нормативно – правових актів органами місцевого самоврядування;
- затвердження програм розвитку територіальної громади або змін до неї;
- інші питання місцевого значення.

На місцевому рівні неможливо буде вирішити питання, які розглядаються на Всеукраїнському референдумі. Під заборонаю питання, що стосуються місцевих бюджетів та комунальних тарифів, а також ті, які спрямовані на ліквідацію незалежності України та її територіальної цілісності; спрямовані на розпалювання

міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі; віднесені Конституцією та законами до компетенції інших органів публічної влади.

Участь у місцевому референдумі зможуть брати повнолітні громадяни України, виборча адреса яких належить до території цієї громади. Не матимуть права голосу військові строкової служби, недієздатні особи, українці, які живуть за кордоном або перебувають у місцях позбавлення волі. Рішення на референдумі буде вважатися прийнятим за наявності 50% голосів плюс один голос. Рішення є обов'язковим до виконання місцевою владою і може бути змінено не раніше, ніж через три роки. Референдум не може призначатися і проводитися у разі введення в Україні або в окремих її місцевостях воєнного чи надзвичайного стану. Разом з тим, у документі міститься низка дискусійних положень.

По перше, це стосується, переліку питань, які можуть бути предметом місцевого референдуму. Протягом тривалого часу окремі питання мови, декомунізації, геополітики тощо розділяють суспільство і мають бути віднесені до компетенції центральних органів влади, проте ініціатори місцевих референдумів можуть спробувати знайти окремі аспекти у питаннях державного рівня та провести референдум по перейменуванню населеного пункту або вулиць, або про специфіку використання мовного законодавства. Отже, законопроект доцільно доповнити відповідними застереженнями.

По друге, зазначений у законопроекті мінімальний необхідний для проведення місцевого референдуму поріг - 10% від загальної кількості виборців громади, - може бути використаний опонентами обраної влади у боротьбі за вплив на місцевому рівні та дестабілізації суспільно – політичної ситуації. У зв'язку з цим доцільно розглянути питання про підвищення згаданого порогу з 10% до 30 %.

По – третє, до того ж, до завершення реформи децентралізації у вигляді внесення відповідних змін до Конституції питання місцевих референдумів є доволі проблематичними.

Окрім, суто правових, слід розглянути політичні аспекти референдумів, як інструментів прямої демократії. Як приклад, застосування референдуму, що поглибив суспільні конфлікти, можна навести згадуваний вище референдум щодо Brexit. Більшість британців хоч і проголосували за вихід Сполученого Королівства з ЄС, проте під час голосування було незрозуміло, які наслідки це матиме [7]. Аби референдуми були ефективними в довгостроковій перспективі, кожен повинен мати можливість перед опитуванням отримати інформацію про можливі наслідки того чи іншого рішення із загально доступних джерел.

Дієвим запобіжним механізмом від загострення конфліктів, може бути Конституційний суд. Український закон передбачає можливість скасування референдуму Конституційним судом, якщо він виявить, що поставлені на голосування питання суперечать Конституції. Для цього потрібен незалежний від інших гілок влади Конституційний суд. Проте, зважаючи на конституційну кризу, яка розгорнулася в Україні після визнання неконституційними деяких положень антикорупційного законодавства, говорити про ефективний і незалежний Конституційний суд в Україні поки зарано. Загалом запровадження референдумів як інструменту прямої демократії слід розглядати як експеримент, і за необхідності – вносити зміни.

Ухвалення закону «Про місцевий референдум» дозволить закріпити інститут місцевого самоврядування в Україні, дасть змогу місцевим громадам реалізовувати свої права на самоуправління, дозволить самостійно вирішувати проблеми місцевого значення на основі європейських засад та демократичних цінностей.

Література:

1. Референдуми в Європейському Союзі / О.Д. Чебаненко, О.Ю. Грищук, Н.В. Колодяжна, А. Євгенєва; За ред. Д.С. Ковриженка. К.: ФАДА, ЛТД, 2007. 186 с.
2. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування: хрестоматія упоряд. Є.А.Бородін, С.А.Квітка та ін. Дніпро: ГРАНІ, 2019. С. 148
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про місцевий референдум». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GI00311A?an=2>
4. Прийнято Закон «Про народовладдя через всеукраїнський референдум "Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України Опубліковано 26 січня 2021» URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/202047.html>
5. На громадське обговорення винесено проект Закону «Про місцевий референдум» Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України Опубліковано 22 березня 2021 URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/205557.html>
6. Місцеві референдуми – реальне народовладдя чи політичний хайп? URL: <https://samoorg.com.ua/blog/2020/06/26/miscevi-referendумы-realne-narodovladdya-chy-politychnyj-hajp/>
7. Кузьменко Н.М. Прогнозовані наслідки Brexit: виклики та можливості. *Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання* (25-26 березня 2021 р., м. Полтава).

МЕТОДОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ МАПИ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В РЕГІОНІ

Лебідь А.Є., доктор філос. наук, професор, професор
кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету

Линок Н., студент Сумського державного університету
(Україна)

В Україні розвиток демократичних процесів, впровадження демократичних цінностей, зокрема щодо участі громадян та інститутів громадянського суспільства в процесах формування та реалізації державної політики, відіграє значну роль у розбудові громадянського суспільства та спроможних громад.

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій розширилися можливості участі громадян у процесі державного управління через активне застосування інструментів електронної демократії, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій в демократичних процесах і яка зорієнтована на задоволення потреб громадян та розвиток громадянського суспільства.

Електронна демократія через залучення громадян та інститутів громадянського суспільства до місцевого самоврядування дає змогу посилити громадську участь, ініціативність та залучення громадян на місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність владних інституцій на місцях; покращити зворотній зв'язок суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень.

Нормативно-правова база розвитку електронної демократії в Україні:

1. Концепція розвитку електронної демократії в Україні 2017 р.
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. №797-р «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації»
3. Указ Президента України від 31 липня 2000 р. №928 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні»
4. Указ Президента України від 17 травня 2001 р. №325 «Про підготовку пропозицій щодо забезпечення гласності та відкритості діяльності органів державної влади»
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 04 січня 2002 р. №3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади»

6. Наказ Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України та Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25 листопада 2002 р. №327/225 «Порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади»

7. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.

8. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. та інші.

Чинним законодавством України створюються умови для розвитку електронної демократії та урядування, реалізації громадянами конституційних прав на участь в управлінні державними справами і на вільний доступ до інформації про діяльність органів місцевої влади, забезпечення гласності та відкритості їх діяльності.

Крім того, чинним законодавством визначено особливості організації та функціонування офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, унормовано оприлюднення на офіційному веб-сайті інформації за розділами:

1) інформаційний розділ, основне призначення якого полягає в наданні інформації;

2) комунікаційний розділ, основне призначення якого одержання інформації від користувача та надання відповіді на неї після первинної її обробки у вигляді сторінки;

3) обов'язковий розділ, наявність якого обумовлена вимогами чинного законодавства.

В контексті очевидних вимог сьогодення та на виконання приписів і норм законодавства нами була розроблена методологія моніторингу механізмів та інструментів громадської участі через створення інтерактивної мапи взаємодії органів місцевої влади та територіальних громад Сумської області.

Практика засвідчує, що найбільш актуальними інструментами електронної демократії на місцевому рівні на сьогодні є: електронні звернення, електронні петиції, бюджети участі, ресурси для оприлюднення наборів даних у формі відкритих даних, діяльність консультативно-дорадчих органів та ін.

Зважаючи на це, розроблена інтерактивна мапа механізмів взаємодії органів місцевої влади та територіальних громад Сумської області, містить інформацію про наявність чи відсутність в громадах інструментів такої взаємодії та учасництва:

1. Громадські слухання.
2. Громадський бюджет.
3. Електронні звернення.
4. Електронні петиції.
5. Консультативно-дорадчі органи.

Крім того, мапа містить такий маркер, як «Успіхи розвитку», індикатором якого є наявність чи відсутність в громадах додаткових можливостей та ініціатив влади, що сприяють посиленню участі громадян в процесах управління (конкурси проектів, моніторинг громадської думки тощо); а також «Додаткові ресурси», індикаторами якого є наявність чи відсутність в громадах організацій-партнерів,

інших стейкхолдерів, які сприяють утвердженню та підтримці громадських ініціатив на шляху розбудови громадянського суспільства та спроможних громад.

Основоположним для створення інтерактивної мапи став моніторинг офіційних сайтів територіальних громад з метою оцінити ступінь їх інформаційної відкритості та наповненості щодо основних розділів, визначених цією методикою.

Основні завдання моніторингу офіційних веб-сайтів щодо дотримання органами місцевого самоврядування вимог чинного законодавства щодо розвитку електронної демократії:

- визначення загального рівня прозорості та відкритості в діяльності органів місцевої влади;
- визначення рівня доступності рішень органів місцевої влади;
- підвищення рівня відкритості та прозорості в діяльності органів місцевої влади;
- визначення рівня доступності інформації про інструменти громадської участі та взаємодії з владою в територіальних громадах.

Загалом моніторингом було охоплено 51 територіальна громада Сумської області. Проведений моніторинг і мапування інструментів взаємодії влади та територіальних громад за його результатами дозволив ранжувати територіальні громади регіону за такими критеріями: «низький рівень» – інформація на офіційних сайтах майже відсутня; «середній рівень» – інформація на офіційних сайтах представлена не в повному обсязі; «високий рівень» – інформація на офіційних сайтах представлена в повному обсязі.

Ознайомитися із результатами моніторингу можна за посиланням на інтерактивну мапу:

<https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=1ns4Ce4msV2vnWaAlGSZZZju7N0SZWdp0&ll=51.83780749271122%2C33.98491966174393&z=8>

Література

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». [Електронний ресурс]. Режим доступу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про звернення громадян». [Електронний ресурс]. Режим доступу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Концепція розвитку електронної демократії в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text>
4. Лебідь А.Є., Назаров М.С. Інструменти та механізми взаємодії влади і громадськості. – Суми: Вид-во СумДУ, 2021. – 92с.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Логвиненко М. І., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права Сумського державного університету

Жмурченко Я. В.,
студент ННІ права Сумського державного університету
(Україна)

Право на оскарження рішення адміністративного суду є одним із основоположних, що гарантується Основним законом України. Стаття 129 Конституції України визначає забезпечення права на апеляційний перегляд справи як одну із засад здійснення судочинства, а тому держава повинна створити усі необхідні умови для безперешкодної реалізації цього права громадянами. Аналогічний принцип визначений у Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України). Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи, відповідно до положень ст. 13 КАС України [1].

Право на апеляційне оскарження можна розглядати у декількох аспектах. У загальному значенні його можна визначити як суб'єктивне право учасника адміністративного провадження на задоволення своїх інтересів шляхом оскарження рішення суду. Таке визначення апеляційного перегляду судового рішення найбільш поширене серед вітчизняних науковців та практиків. Р. Хобор вважає, що право на апеляційний перегляд справи включає в себе не лише забезпечення можливості оскарження судового рішення, а і обов'язок суду прийняти та розглянути подану апеляцію [2].

В. І. Теремецький у своєму дослідженні визначив, що структура права на апеляційне оскарження складається з єдності декількох взаємопов'язаних, проте самостійних, правомочностей, таких як: 1) подання до суду апеляційної скарги, доповнень і змін до неї; 2) вимоги щодо прийняття судом першої та апеляційної інстанції апеляційної скарги, поданої особою, її представником; 3) розгляд апеляційної скарги в суді; 4) ухвалення судом апеляційної інстанції певного рішення з приводу поданої апеляційної скарги [3, 220].

Варто звернути увагу на процесуальні аспекти реалізації права на апеляційне оскарження. Проаналізувавши різні підходи до визначення цього права, можна виокремити декілька принципових особливостей його практичної реалізації. По-перше, можливість оскаржити рішення суду відкрита лише для певного кола суб'єктів адміністративно-процесуальних відносин. По-друге, реалізація даного права потребує дотримання процесуального порядку реалізації даного права.

Виходячи з аналізу норм КАС України можна зробити висновок, що до суб'єктів, які мають право на подання апеляції, належать: сторони справи (позивач та відповідач) або їхні представники; інші учасники, які беруть участь у справі; особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права,

свободи, інтереси чи обов'язки.

Процесуальний порядок реалізації права на перегляд справи апеляційною інстанцією визначений КАС України. Головними елементами цього процесу є:

1. Наявність підстав для оскарження. Закон безпосередньо не наводить перелік підстав, необхідних для виникнення права на апеляцію. Зважаючи на зміст цього права можна зробити висновок, що воно виникає у момент прийняття судом, як правило, першої інстанції рішення, яке не задовольняє інтереси заявника.

2. Дотримання строків. Ключовими у апеляційному провадженні є строки для подання апеляційної скарги. Відповідно до ч. 1 ст. 295 КАС України, апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду – протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення [1]. Окрім загальних стоків, закон закріплює особливі умови щодо скарг, поданих у випадку пропуску таких строків.

На практиці, громадяни стикаються з труднощами, пов'язаними зі встановленням початку перебігу строку на апеляційне оскарження та його закінчення, особливо у випадку пропуску процесуальних строків. КАС України встановлює, що строк на апеляційне оскарження може бути поновлений лише за наявності поважних причин, зокрема у випадку, коли учаснику справи повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складення.

З цього питання Верховний Суд України надав таку правову позицію: «Оцінюючи обставини, що перешкождали здійсненню процесуального права на оскарження, суд повинен виходити з оцінки та аналізу всіх наведених у клопотанні доводів, а також з того, чи мав заявник можливість своєчасно реалізувати своє право на оскарження. Якщо подання скарги з недотриманням строку оскарження пов'язане з тим, що скаржнику невчасно направлено судові рішення, то така причина є поважною і за умови наявності клопотання про поновлення строку оскарження та підтвердження цього факту належними доказами строк оскарження має бути поновленим» [4].

На нашу думку, законодавець повинен визначити причини, які вважатимуться поважними для поновлення процесуальних строків на апеляційне оскарження у адміністративному процесі.

3. Належність форми та змісту апеляційної скарги. Це процесуальне питання включає дотримання заявником письмової форми скарги, зазначення необхідних реквізитів та включення до неї усіх обов'язкових документів, що визначено у ст. 296 КАС України.

М. М. Глуховець поділяє підстави права на апеляційне оскарження на суб'єктивні, об'єктивні та формальні. До суб'єктивних належать: суб'єкти, які мають право на апеляційне оскарження; волевиявлення цих суб'єктів оскаржити судові рішення, яке не набрало законної сили. До об'єктивних підстав дослідниця відносить наявність об'єкту оскарження. Наявність оформленої з дотриманням процесуальних вимог апеляційної скарги – формальна підстава [5, 87].

В. В. Комаров до підстав реалізації права на апеляційне оскарження відносить: належність особи до кола суб'єктів, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції; належний об'єкт оскарження; відсутність

пропущення строку на апеляційне оскарження чи відмови у його поновленні [6, 834].

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що право на апеляційне оскарження є основоположним конституційним правом громадян України, а держава повинна гарантувати його реалізацію. При використанні даного права важливими елементами є слідування встановленому законом порядку, що включає дотримання процесуальних строків, відповідності апеляційної скарги вимогам КАС України тощо.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV (Редакція від 15.08.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#top> (дата звернення: 03.04.2021).

2. Р. Хобор. Апеляційне провадження в адміністративному судочинстві. Чи потребує змін процесуальне законодавство? *Рада адвокатів Київської області*: веб-сайт. URL: <https://radako.com.ua/news/apelyacyne-provadzheniya-v-administrativnomu-sudochinstvi-chi-potrebuie-zmin-procesualne> (дата звернення: 03.04.2021).

3. Теремецький В. І. Юридичний зміст і структура права на апеляційне оскарження рішення. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 219-224.

4. Щодо застосування окремих норм процесуального права під час розгляду адміністративних справ: Лист Вищого адміністративного суду України від 19.05.2010 № 708/11/13-10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v708_760-10#Text (дата звернення: 03.04.2021).

5. Глуховець М. М. Апеляційне провадження в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2015. 231 с.

6. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОНІТОРИНГУ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Петрова Н.О., старший викладач кафедри міжнародних відносин,
аспірант кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Державне регулювання державними та місцевими ресурсами з метою надання допомоги суб'єктам господарювання є важливим аспектом державного управління. Разом з глобалізаційними тенденціями в економіці, ліберальним спрямуванням ринків, відбувається все ж таки зменшення прямого регуляторного впливу держави, що є характерними особливостями сучасної вільної світової ринкової економіки. При цьому, при зниженні державного втручання в економіку європейських країн, відмічається постійне здійснення прозорого адміністрування, моніторингу та посилення контролю за наданням та витрачанням державних та місцевих ресурсів, за здійсненням державної допомоги суб'єктам господарювання.

Правове регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання Європейському Союзу (далі - ЄС) є невід'ємною частиною стандартів, що застосовуються для захисту економічної конкуренції. «Державна допомога суб'єктам господарювання надається у всіх країнах з ринковою економікою і є одним з найважливіших інструментів економічної політики» [7, 151]. В країнах ЄС для забезпечення постійного контролю, моніторингу за державною допомогою було створено регулятивне законодавство, яке покликане на встановлення правил щодо надання та використання державних та місцевих ресурсів суб'єктами господарювання. Тобто, на сьогодні, актуальними є питання правового регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання, яке повинно бути направлене на оптимізацію видатків із державних і місцевих бюджетів, а також ефективність використання такої допомоги. Так, в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) (ст. 253-267) главу 10 присвячено формуванню конкурентного середовища, що включає ч.1 Антиконтурентні дії та злиття і ч.2 Державну допомогу [10], де визначається сфери вдосконалення національного законодавства, зазначені нормативно-правові акти ЄС, які повинні бути включені до національного законодавства, а також конкретні терміни щодо імплементації.

Дієвим напрямком становлення та запровадження моніторингу та контролю у сфері державної допомоги стало прийняття національного законодавства, серед якого основою регулювання суспільних відносин означеної сфери є Закон України № 1555-VII від 1 липня 2014 року «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» (далі – Закон № 1555-VII), який набрав чинності 02 серпня 2017 року [9], а також Порядок проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, затверджений Розпорядженням Антимонопольного комітету України № 43-рп від 28.12.2015 року та ін..

За загальним правилом, державна допомога є не сумісною зі спільним ринком ЄС і тому є недопустимою. Таке твердження відображено і в ст. 2 вітчизняного Закону № 1555-VII, зміст якої полягає в тому, що державна допомога є недопустимою для конкуренції, якщо інше не встановлено цим Законом. В ЄС положення про державну допомогу суб'єктам господарювання зафіксовано в Договорі про функціонування Європейського Союзу - Treaty on the Functioning of the European Union (далі –TFEU), а саме в статтях 107-109, а також в Кодексі кращих практик для проведення процедур контролю за державною допомогою (Code of Best Practices for the conduct of State aid control procedures) [1] та ін.. Відповідно до ст. 107 (1) TFEU, «якщо Договорами не передбачене інакше, будь – яка допомога, надана державою-членом, або за рахунок державних ресурсів у будь-якій формі, яка спотворює або загрожує спотворенням конкуренції, надаючи перевагу певним підприємствам або виробництву певних товарів, наскільки це може вплинути на торгівлю між державами-членами, є несумісною з внутрішнім ринком» [3]. Отже, ст.107 (1) TFEU формулює необхідні значущі критерії для визначення несумісної, недопустимої для конкуренції державної допомоги, а саме: 1. Це може бути будь-яка допомога від держав-членів, чи за рахунок державних або місцевих ресурсів; 2. Державна допомога спотворює або загрожує спотворити конкуренцію. Тобто у звичайних умовах, без застосування такого державного втручання шляхом стимулювання суб'єктів господарювання, набуття конкурентних переваг, спотворення конкуренції б не відбувалося; 3. Перевага надається певним (визначеним) підприємствам – суб'єктам господарювання або виробництву певних товарів. Тобто не всі підприємства можуть скористатися від держави наданою можливістю доступу до державної допомоги в різних її формах, а лише вибірково; 4. Такий захід державного втручання (державної допомоги) повинен впливати на торгівлю між державами-членами, тобто спотворювати конкуренцію і мати негативний вплив на торгівлю між державами-членами ЄС. У вітчизняному Законі № 1555-VII такий четвертий критерій не зафіксовано у зв'язку з тим, що Україна не є державою-членом ЄС, хоча й наявне таке прагнення в перспективі. Так, для того, щоб захід (надання державної допомоги) підпадав під визначення діючого законодавства (TFEU та Закону № 1555-VII), необхідно, щоб захід з надання державної допомоги відповідав одразу всім означеним критеріям одночасно, тим самим виконавши зобов'язання, взяті Україною відповідно до Угоди про асоціацію щодо імплементації законодавства ЄС у сфері державної допомоги. У випадку відсутності хоча б одного критерію, наявна підтримка чи захід, що планується застосувати, не являється державною допомогою, а отже, не відноситься до сфери дії системи регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання. При цьому, на сьогодні вказується відсутність у визначенні Закону № 1555-VII вірогідність негативного впливу на торгівлю між державами – членами ЄС та розглядається можливість доповнити визначення «державної допомоги» четвертим критерієм (вплив на торгівлю між Україною та ЄС) і внести його до статті 1 Закону № 1555-VII. Це дозволить привести визначення державної допомоги у відповідність із Угодою про Асоціацію [5]. Тим більше, що прикладом існування такого критерію є Закон Сербії «Про контроль державної допомоги», де зафіксовано вплив на торгівлю між Республікою Сербія та країнами-членами

Європейського Союзу [6]. Даний приклад є актуальним для України, адже Республіка Сербія не являється членом ЄС, хоча й має офіційний статус країни-кандидата на вступ, щодо якого відбувається наразі процедура переговорів щодо вступу. Тож, погоджуємося із твердженням про необхідність доповнення у визначенні державної допомоги такого значущого критерію як імовірність негативного впливу на торгівлю між державами – членами ЄС, що й пропонуємо доповнити до ст. 1 Закону № 1555-VII. Адже «таким чином, політика державної допомоги представляється інструментом європейської інтеграції шляхом захисту транскордонної конкуренції» [4, 93].

Отже, можна зробити висновки щодо важливості вказаних критеріїв при визначенні несумісної, недопустимої для конкуренції державної допомоги. Так, наявність вказаних критеріїв може спричинити віднесення державної підтримки до державної допомоги, а, отже підпадає під регулювання вітчизняного Закону № 1555-VII [8, 179].

Слід зазначити, що іноземні держави зацікавлені в обмеженні державної допомоги та здійснюють запровадження адміністративних процедур моніторингу та контролю, бо зацікавлені в конкурентоспроможності своїх підприємств. Так як безмежна неконтрольована державна допомога, яка не відповідає правилам конкуренції може надати безпідставну конкурентну перевагу, витіснивши іноземне підприємство з ринку. Тобто, іноземні держави зацікавлені в захисті своїх підприємств і справедливо вимагають прозорих й чесних конкурентних умов ринку. З іншого боку, Україна має напрацювати дисципліну надання державної допомоги суб'єктам господарювання та її використання, забезпечення максимально прозорого та ефективного використання державних і місцевих ресурсів, дотримання правил захисту та розвитку конкуренції, застосовувати такі адміністративні процедури, як моніторингу та контролю державної допомоги, що беззаперечно матиме позитивний вплив на збереження державних та місцевих ресурсів.

Процедурні питання, що також впливають на запровадження та функціонування системи моніторингу та контролю державної допомоги в ЄС встановлено ст. 108 TFEU, відповідно до якої закріплюється зобов'язання держав-членів повідомляти Європейську Комісію про існуючу та нову державну допомогу. При цьому Європейська Комісія постійно перевіряє, тобто здійснює моніторинг всіх систем допомоги, що існують у цих державах, а також, зокрема, приймає рішення щодо скасування наданої державної допомоги, що несумісна з внутрішнім ринком з урахуванням статті 107 TFEU, тобто здійснює контроль за державною допомогою.

Ще одним прикладом міжнародного досвіду правового регулювання у сфері державної допомоги є застосування процедури звільнення від обов'язку повідомлення про нову державну допомогу для окремих груп надавачів категорій державної допомоги. Це є так звані блокові звільнення (General Block Exemption Regulation, далі - GBER), тобто випадки, коли при дотриманні необхідних умов доцільно звільнити надавачів певних окремих категорій державної допомоги від обов'язку повідомлення та одержання відповідного дозволу. У ЄС GBER Регулюються Регламентом Європейської Комісії (EU) № 651/2014 від 17 Червня

2014 року, «Про визнання певних категорій допомоги сумісними із внутрішнім ринком при застосуванні статей 107 та 108 Договору» (TFEU) [2].

На сьогодні блокові виключення державної допомоги, моніторинг та контроль яких здійснюється відповідно до законодавства ЄС, хоча й передбачені ст. 7 Закону № 1555-VII, проте не розроблені в українському законодавстві. Процедура застосування GBER потребує детального вивчення та впровадження в подальшому з врахуванням місцевих особливостей в Україні.

Таким чином, можна зробити висновки щодо важливості та необхідності застосування міжнародного досвіду правового регулювання моніторингу та контролю у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні для забезпечення максимального рівноважного співвідношення між наслідками впливу державної допомоги на конкуренцію та вигодами, які економіка та споживачі отримують в результаті надання допомоги. При цьому важливим також є врахування балансу між імплементацією законодавства ЄС та особливостями вітчизняного законодавства, інтересами держави.

Література:

1. Code of Best Practices for the conduct of State aid control procedures (2018/ C 253/05). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XC0719\(01\)&from=IT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XC0719(01)&from=IT) (дата звернення: 08.04.2021)

2. Commission Regulation (EU) No 651/2014 of 17 June 2014 declaring certain categories of aid compatible with the internal market in application of Articles 107 and 108 of the Treaty. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02014R0651-20170710>

3. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01 - URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (дата звернення: 08.04.2021)

4. Nyberg, L. (2017). Market Bureaucracy: Neoliberalism, Competition, and EU State Aid Policy. Doctoral dissertation by due permission of the Faculty of Social Science, Lund University, Sweden. 241 p.

5. Артеменко А., Усова А., Вишневецька А. Державна допомога в Україні: як не нашкодити конкуренції. Підсумки першого року роботи нового закону та наступні кроки регулятора. - URL: <https://mind.ua/publications/20189210-derzhavna-dopomoga-v-ukrayini-yak-ne-nashkoditi-konkurenciyi> (дата звернення: 08.04.2021)

6. Закон о контроли државне помоћи "Службени гласник РС", број 73 од 11. октобра 2019. (In Serbian). - URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2019/73/1>

7. Костусєв О. О. Конкурентна політика в Україні : монографія / О. О. Костусєв. – К. : КНЕУ, 2004. – 310 с.

8. Кравцова Т.М., Петрова Н.О. Актуальні питання розмежування понять «державна допомога» та «державна підтримка» в сфері господарювання. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Економіка, менеджмент та право: збірник наукових праць*. 2019. С. 176-185

9. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України № 1555-VII від 1 липня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 03.03.2021).

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/stru (дата звернення: 08.04.2021)

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ МИГРАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ

Рамазанова Н.О.,
ассистент кафедры международного экономического права
Белорусского государственного экономического университета, г. Минск
(Республика Беларусь)

Для успешной реализации функции государственного управления миграционными процессами первоочередным является создание специального механизма, с помощью которого задачи и функции государства по регулированию миграционных процессов будут воплощены в жизнь. Этот механизм должен быть динамичным, способным принимать оперативные решения, проявлять себя в разнообразных общественных отношениях, совершать конкретные действия управленческого характера. Такая разнообразная деятельность государственных органов реализуется в различных формах управленческой деятельности и различными методами.

Можно полностью согласиться с мнением Л.М. Рябцева, который утверждает, что «форма управленческой деятельности – это внешнее практическое выражение конкретных действий, совершаемых органами государственного управления (должностными лицами) в целях осуществления предоставленных им полномочий как субъектами исполнительной власти и вызывающих определенные последствия» [1, 88].

Многообразие задач и функций государственного управления миграционными процессами обуславливает существование различных форм управленческой деятельности. Обычно они закрепляются в специальных (общих и индивидуальных) положениях, уставах и других актах, регламентирующих деятельность органов государственного управления в сфере миграции.

В последние годы перечень таких форм неуклонно расширяется. Появляются такие формы управленческой деятельности, как государственные программы, концепции, доктрины и др.

В основу государственного управления миграционными процессами, на наш взгляд, должна быть положена соответствующая Государственная миграционная программа, представляющая собой обозначение вектора развития соответствующего вида государственной деятельности. Более конкретным

правовым актом, определяющим стратегию действий для реализации заложенных в программе целей, является концепция, которая призвана воплотить в себе теоретические обоснования (взгляды, способы) основных направлений в содержании государственной деятельности. В силу этого «концепции чаще всего не содержат конкретных правовых норм, но, будучи утвержденными органами, они приобретают характер государственных документов, имеющих юридическое значение» [2, 401].

Для эффективного управления миграционными процессами на основе Государственной миграционной программы должна быть разработана конкретная Концепция государственного управления в сфере миграции.

В этой связи позволим себе остановиться на основных моментах, которые, по нашему мнению, должны найти отражение в Программе и Концепции.

Для того, чтобы Программа была эффективной и отвечала реалиям сегодняшнего дня, в первую очередь нужны новые, нетрадиционные подходы к наполнению ее содержания и воплощению в жизнь. Представляется, что «в сам механизм регулирования миграции населения должна быть заложена идея программно-целевого подхода в государственном управлении» [3, 98-99]. Из этого следует, что она должна основываться на четырех составляющих: политика, ее задачи, принципы и направления. Именно эти аспекты должны быть первичными, являться ориентиром для всех государственных органов и их должностных лиц, когда они находятся в процессе поиска наиболее эффективного механизма и инструментов решения поставленной проблемы.

Во избежание противоречия между концептуальным наполнением и конкретным содержанием Государственной миграционной программы, следует рассмотреть вопрос о включении в нее в качестве составной части Концепции государственного управления в сфере миграции. Такой подход позволит, в случае необходимости, оперативно совершенствовать как государственную политику в сфере миграции, так и инструменты управления ею.

Разработка программы должна опираться на прочный научный фундамент в области прогнозирования вероятного развития миграционных процессов, ситуации на рынках труда, жилья и потребления. Такой подход позволит заранее определить время, место, причины миграции, интенсивность миграционных потоков, что в конечном итоге позволит принять превентивные меры по регулированию этих процессов.

Программа должна носить персонифицированный характер, то есть ориентироваться либо на конкретные категории мигрантов, либо на решение конкретных вопросов, связанных с миграционными процессами.

Большая роль в составлении Программы должна быть отведена экономистам, которые должны хотя бы рамочно определить размеры нагрузки на государственный бюджет, связанной с предоставлением помощи мигрантам и осуществлением иных процедур в данной сфере.

Важное значение имеет фактор системности и комплексности при разработке Государственной программы. Это предполагает согласованность в решении целого комплекса вопросов, возникающих при миграции, всеми государственными органами, задействованными в этом процессе, на основе

разумного сочетания интересов различных категорий мигрантов с интересами государства и общества.

В программе должна найти место финансовая составляющая миграционных процессов, что предполагает обозначение источников финансирования миграционных процессов начиная с государства в лице его полномочных органов, и заканчивая общественными организациями, коммерческими структурами, самими мигрантами, их родственниками и иными юридическими и физическими лицами.

Кроме того, должен быть разработан относительно простой механизм внесения изменений и дополнений в Программу, поскольку жизнь не стоит на месте и, естественно, может потребоваться уточнение целей, стратегии их достижения, ресурсного обеспечения, детализации на очередной временной период и т.п.

Что касается Концепции, то там в первую очередь должна быть закреплена соответствующая терминология, которая будет положена в основу всего массива законодательных и иных актов, регулирующих общественные отношения в сфере миграции. Это будет способствовать четкому и единообразному применению норм миграционного и смежного с ним законодательства, исключению двусмысленности, вольной интерпретации тех или иных терминов.

В Концепции государственного управления в сфере миграции должны быть закреплены положения, нацеливающие Министерство иностранных дел Республики Беларусь и его представительства в зарубежных странах на осуществление конкретных действий, направленных на защиту соотечественников за рубежом, как остающихся в стране их постоянного проживания, так и намеревающихся приехать (вернуться) в Республику Беларусь. Полагаем, для осуществления этой миссии было бы целесообразно создать специализированное подразделение в структуре консульств Республики Беларусь за рубежом и наделить его соответствующими полномочиями. При этом, на наш взгляд, следует по-разному организовывать работу с белорусами зарубежья в зависимости от характера их пребывания (жительства) в соответствующей стране, от их желания или нежелания вернуться на Родину, от их желания или нежелания каким-либо образом способствовать развитию Республики Беларусь и т.д.

Для успешного выполнения своей миссии, Концепция должна отличаться конкретностью, то есть предусматривать четкую стратегию действий по регулированию миграционных процессов в Республике Беларусь на среднесрочную и долгосрочную перспективу.

На наш взгляд, в среднесрочной перспективе должно быть обозначено решение четырех основных задач. Это: во-первых, предупреждение и ограничение нежелательных потоков мигрантов, а также устранение негативных последствий такой миграции; во-вторых, всяческое содействие обустройству прибывших на ПМЖ мигрантов; в-третьих, оказание помощи в возвращении вынужденных мигрантов в места их постоянного проживания (в случае необходимости); в-четвертых, налаживание эффективной системы иммиграционного контроля на территории Республики Беларусь.

В долгосрочной перспективе Концепция государственного управления в сфере миграции обязательно должна предусмотреть стимулирование возврата квалифицированных специалистов из числа эмигрантов, создание условий для направления финансовых средств эмигрантов–потенциальных инвесторов в Республику Беларусь. Наряду с соответствующей идеологической работой с зарубежной диаспорой, возможно следует предусмотреть создание специализированных служб, предназначенных для трудоустройства возвращающихся соотечественников, установить льготы в области налогообложения, вплоть до освобождения на определенный срок от налогов субъектов хозяйствования, созданных на средства возвращающихся мигрантов.

Литература:

1. Административное право : учеб. / Л. М. Рябцев [и др.] ; под общ. ред. Л.М. Рябцева. – Минск : Адукацыя і выхаванне, 2014 – 320 с.
2. Алехин, А. П. Административное право Российской Федерации / А.П. Алехин, А.А. Кармолицкий, Ю. М. Козлов. – М.: Зерцало, 2003. – 608 с.
3. Востриков, В. В. Административно-правовое регулирование миграции населения в Российской Федерации: дис. ...к.ю.н. / В. В. Востриков. – Ростов-на-Дону, 2004. – 188 л.

РЕФЕРЕНДУМ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАРОДОВЛАДДЯ: ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

Рожкова Л.І. кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Безпосередня демократія як одна із форм народовладдя у сучасних умовах застосовується як на загальнодержавному рівні, так і на рівні місцевого самоврядування або у невеликих об'єднаннях громадян (виробничі колективи, профспілки, громадські організації). Важливим інструментом безпосередньої демократії є референдум (плебісцит), коли народу надається право шляхом голосування схвалити або відкинути те чи інше рішення, підготовлене, як правило, політичною елітою. Згідно з Конституцією України (стаття 38) народовладдя здійснюється через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії. Слід розрізняти поняття «референдум» як механізм прямої дії та «всенародне опитування», яке також називають «консультативним референдумом». Рішення останнього не мають юридичної сили [1, с.20].

У новітній історії Української держави було проведено два загальних референдуми. 1 грудня 1991 р. відбувся референдум на підтвердження Акту проголошення незалежності. У голосуванні взяли участь 31891, 7 тис., або 84,18% внесених до списків громадян. Із них на питання: «Чи підтверджуєте Ви Акт

проголошення незалежності України?» позитивно відповіли 28804, 1 тис., виборців, або 90, 31 %. Зокрема, у Криму, відповіли на питання референдуму «Так, підтверджую» 54,19% громадян, у Севастополі – 57,07 %. У Донецькій, Луганській, Одеській, Харківській областях підтвердили Акт про незалежність понад 80% виборців. У решті областей за незалежність проголосувало від 90 до 95 % громадян [2]. Рішення референдуму мало історичне значення – світове співтовариство визнало самостійну Українську державу.

Наступний референдум було проведено в умовах загострення боротьби, що розгорнулася між лівими і правими політичними силами після президентських виборів 1999 р. 16 квітня 2000 р. відбувся Всеукраїнський референдум за Всенародною ініціативою з наступних питань:

1. Чи має право Президент України достроково припиняти повноваження Верховної Ради України, якщо вона протягом одного місяця не може сформувати постійно діючої парламентської більшості або протягом трьох місяців не затвердить підготований і поданий Кабінетом Міністрів Державний бюджет України?

2. Чи згодні громадяни України з необхідністю обмеження депутатської недоторканості?

3. Чи згодні громадяни України зменшити кількість народних депутатів України з 250 до 300?

4. Чи підтримують громадяни України створення двопалатного парламенту в Україні, одна з палат якого представляла б інтереси регіонів України і сприяла б їх реалізації?

У референдумі, згідно з офіційними даними, взяли участь понад 81% громадян України. З першого питання «за» проголосувало 84,69 % громадян, з другого – 89%, з третього – 89,91%, з четвертого – 81,68 % [3]. Згідно з вердиктом Конституційного суду України результати референдуму мають обов'язкову силу і Верховна Рада була зобов'язана внести відповідні зміни до Конституції. Але відсутність чітких правових механізмів та політична криза восени 2000 р., викликана так званим «касетним скандалом», завадили процесу імплементації (реалізації) результатів референдуму, цей процес тривав невизначений термін і, зрештою, зійшов нанівець.

У подальшому окремими політичними силами неодноразово ініціювались плебісцитарні форми народовладдя з таких питань, як запровадження другої державної мови в Україні, вступ до НАТО, приєднання до Митного Союзу з країнами СНД, Єдиного Економічного Простору тощо [4, с.14]. Подібні кампанії проводилися в умовах використання адміністративного ресурсу, на референдум виносились двозначні формулювання, що призводило до загострення суспільно – політичної ситуації у державі і фактично позбавляло більшу частину громадян можливості ефективного впливу на політичні процеси.

За таких умов актуальною є розробка та реалізація правових механізмів переходу до безпосередніх форм народовладдя. 2018 р. Конституційний суд визнав нелегітимним та таким, що суперечить Основному закону, ухвалений у 2012 р. закон «Про Всеукраїнський референдум» [5].

Доцільно вивчити та врахувати досвід проведення референдумів в інших країнах. Зокрема, у 2016 р. у Нідерландах відбувся консультативний референдум, який безпосередньо стосувався України. Громадянам пропонували відповісти на питання, чи підтримують вони ратифікацію Угоди про асоціацію Європейського Союзу і України. 61, 49% учасників висловилися «проти». Явка була досить низькою – 32,28%. Незважаючи на результати, Сенат Нідерландів в 2017 р. ратифікував Угоду, оскільки референдум мав лише тільки консультативний характер. У Великій Британії у 2016 р. відбувся референдум про подальші перспективи перебування в Європейському Союзі. Явка становила 72,21%: за Brexit висловилися 51,89% британців, проти – 48, 1 %. Британія залишила ЄС 2020 р. У 2014 р. у Шотландії відбувся референдум про незалежність від Великої Британії, явка на який склала 84,59%. За незалежність проголосували 45% населення, проти – 55,3% [6]. Таким чином, шотландці висловилися за те, щоб залишитися частиною Сполученого Королівства, після того, як Британія вийшла з ЄС, у Шотландії знову обговорюють можливість провести референдум. Як показують останні опитування, тепер більшість шотландців виступають за незалежність.

У Болгарії в 2016 р. відбувся референдум щодо реформи політичної системи. Було винесено три питання: про запровадження обов'язкового голосування на виборах, про обмеження держфінансування партій і про введення системи абсолютної більшості на парламентських виборах. Всі три питання підтримали громадяни країни, але явка виявилася занадто низькою, щоб референдум визнали таким, що відбувся. Референдум щодо реформи політичної системи проводили також в Італії та Туреччині.

На початку 2021 р. провели референдум у Киргизстані, який стосувався зміни форми правління у державі. Громадянам пропонували наступні варіанти: президентська республіка, парламентська республіка чи «проти всіх варіантів». 84,11% підтримали президентську форму правління.

Одним із ключових пунктів передвиборної програми кандидата на пост Президента України В. Зеленського 2019 р. було запровадження народовладдя за допомогою плебісциту (референдуму) [7]. За ініціативою Президента В. Зеленського під час голосування на виборах в органи місцевого самоврядування у жовтні 2020 р. було проведено опитування з п'яти непов'язаних між собою питань, що стосувалися окремих аспектів політичного та соціально-економічного розвитку України. Результати опитування не мають правових наслідків, але можуть братися до уваги як консультативний референдум.

У січні 2021 р. Верховна Рада України ухвалила закон «Про народовладдя через Всеукраїнський референдум» [8]. Закон визначає правові засади здійснення народного волевиявлення, організацію та порядок проведення референдуму.

Законом встановлено, що на Всеукраїнський референдум може виноситися лише одне питання. Притому, Всеукраїнський референдум не може проводитися одночасно з черговими та позачерговими загальнодержавними виборами, черговими місцевими виборами. Згідно з законом, предметом всеукраїнського референдуму можуть бути питання, що стосуються внесення змін до розділів I, III,

ХІІІ, Конституції України, питання загальнодержавного значення, про зміну території України та про втрату чинності основного закону України.

Процедура підготовки референдуму вимагає значних ресурсів. Для того, аби ініціювати референдум, необхідно зібрати три мільйони підписів на його підтримку, а питання, яке буде винесене на голосування, повинно мати юридичне обґрунтування і висновок Конституційного суду.

Наразі залишається відкритим також можливість онлайн – голосування, яке застосовується у інших країнах. Згідно з новим законом в Україні запроваджується можливість електронного голосування на референдумі, однак, ці норми набудуть чинності у разі ухвалення окремого закону про застосування інноваційних технологій. Для забезпечення організації та проведення Всеукраїнського референдуму закон передбачає створення автоматизованої інформаційно - аналітичної системи щодо забезпечення електронного голосування.

Референдум як інструмент безпосередньої демократії активно використовується у політичній боротьбі з метою здобуття підтримки виборців, формування громадської думки. Окремі політичні сили, зокрема, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», ініціюють референдуми з таких нагальних питань, як продаж сільськогосподарської землі, легалізація грального бізнесу та медичного канабісу [9].

Але, в залежності від мети та способу його проведення, винесених питань, референдум може становити загрозу національній безпеці країни. Як приклад, можна навести спробу надати легітимності анексії Російською Федерацією Криму під виглядом «референдуму» 16 березня 2014 р. та подібний псевдореферендум щодо набуття офіційного статусу терористичних ДНР та ЛНР.

Ухваленням цього закону Україна долучилася до тих країн Європи, де інструменти безпосередньої демократії застосовуються у політичному житті. Відтепер меншість може ініціювати референдум попри волю представленої у парламенті та уряді політичної більшості. Проте, в умовах гібридної війни референдум може загрожувати національним інтересам держави.

Література:

1. Референдуми в Європейському Союзі / О.Д. Чебаненко, О.Ю. Грищук, Н.В. Колодяжна, А. Євгенєва; За ред. Д.С. Ковриженка. К.: ФАДА, ЛТД, 2007. 186 с.
2. Референдум про незалежність України 1991 року: Донбас голосував «за». URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/12/141201_referendum_1991_dk
3. Про підсумки всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002359-00#Text>
4. Малко Р. Слизьке народовладдя. Чому провідний механізм прямої демократії може стати ключем до знищення держави. *Український тиждень*. 2020. № 52 (684). С.14-16
5. Закон України «Про всеукраїнський референдум» визнано неконституційним (Рішення № 4-р/2018)/ URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/zakon-ukrayiny-pro-vseukrayinskyu-referendum-vyznano-nekonstytuciynym-rishennya-no-4-r2018>

6. У яких країнах проводили референдуми в 2014-2021 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/05/infografika/svit/yakux-krayinax-provodyly-referendumi-2014-2021-rokax>

7. Передвиборча програма кандидата на пост Президента... URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls>

8. Прийнято Закон Про народовладдя через всеукраїнський референдум "Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України Опубліковано 26 січня 2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/202047.html>

9. Юлія Тимошенко: «Батьківщина» ініціює проведення референдуму із п'яти важливих для народу запитань. URL: <https://ba.org.ua/yuliya-timoshenko-batkivshhina-iniciyuje-provedennya-referendumiv-iz-pyati-vazhlivix-dlya-narodu-zapitan/>

УСКОРЕННЫЙ ПОРЯДОК КАК ФОРМА ВЕДЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Сенькова Т.В., кандидат юридических наук, доцент,
заведующий кафедрой теории и истории государства и права
Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины
(Республика Беларусь)

С 1 марта 2021 года вступили в силу новые редакции Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях от 6 января 2021г. [1] и Процессуально-исполнительного кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях от 6 января 2021 г. (далее – ПИКоАП) [2]. Обновлению административно-процессуального законодательства в Республике Беларусь предшествовала масштабная работа, по результатам которой скорректирована структура кодексов, введена классификация административных правонарушений, пересмотрена система административных взысканий, усилена профилактическая направленность административной ответственности, упорядочено ведение административного процесса. Одной из новаций обновленного ПИКоАП стало расширение оснований рассмотрения дел об административных правонарушениях в ускоренном порядке.

Развитие процедур, способствующих оптимизации судебной нагрузки, упрощению, оперативности судебного разбирательства продолжает оставаться неизменной тенденцией совершенствования процессуального законодательства последних лет. В юридической науке и практике активно обсуждался вопрос введения заочного или ускоренного порядка ведения административного процесса. Следует отметить, что предпосылки для введения данных процедур процессуально-исполнительное законодательство об административных правонарушениях содержало и ранее.

При обсуждении изменений и дополнений в административно-деликтное и процессуально-исполнительное законодательство Республики Беларусь,

практикующими юристами активно отстаивались предложения о введении заочной формы рассмотрения дел об административных правонарушениях. Предлагалось дополнить ПИКоАП нормами, предоставляющими районным судам право вынесения заочного, в отсутствие участников административного процесса, предварительного постановления, исходя из материалов дела. Допускалась возможность автоматической утраты силы постановления по делу об административном правонарушении в случае обращения за этим участников процесса и возобновление рассмотрения дела по существу в соответствии с общим порядком. Обосновывалась необходимость введения заочного процесса тем, что это существенно уменьшит трудозатраты судов, почтовые и иные расходы по обеспечению процесса по значительному количеству дел, когда проведение судебного разбирательства для проверки собранных доказательств, или истребования новых не требуется, снизит количество обжалованных дел и расходы по рассмотрению их в вышестоящих судах.

Возможность ведения судебного процесса в отсутствие его участников предусмотрена всеми процессуальными кодексами. В соответствии с ч.1 ст. 12.5 ПИКоАП участие физического лица, в отношении которого ведется административный процесс, законных представителей несовершеннолетнего, в отношении которого ведется административный процесс, при рассмотрении дела об административном правонарушении, обязательно. Дело об административном правонарушении может быть рассмотрено в отсутствие лица, в отношении которого ведется процесс, если оно признает свою вину или письменно ходатайствует о рассмотрении дела в его отсутствие, уклоняется от явки в суд, орган, ведущий административный процесс или не уведомило суд, орган, ведущий административный процесс, которые его вызвали, о наличии уважительных причин, препятствующих его явке по вызову в назначенный срок.

Однако законодатель пошел по пути развития ускоренного порядка ведения административного процесса, четко определив случаи его применения по сравнению с ранее действовавшей редакцией ПИКоАП в гл.10. Следует отметить, что ускоренный порядок ведения административного процесса осуществляется по общим правилам процессуально-исполнительного законодательства об административных правонарушениях, за исключением особенностей, установленных гл. 10 ПИКоАП. Особенностью ускоренного процесса является то, что при его ведении протокол об административном правонарушении не составляется, а административный процесс считается начатым с момента вынесения постановления по делу об административном правонарушении. Таким образом, стадии начала и подготовки дела об административном правонарушении четко не выделяются, а орган, ведущий административный процесс переходит сразу к рассмотрению дела об административном правонарушении.

Тем не менее, важно отметить, что применение ускоренного порядка не исключает необходимости доказывания виновности физического лица, выяснения наличия оснований и условий административной ответственности юридического лица, в отношении которых ведется административный процесс, и обстоятельств, имеющих значение для принятия решения по делу об административном правонарушении, в соответствии с правилами, предусмотренными гл. 6 ПИКоАП.

Исключение по вопросам доказывания касается только случаев фиксации административного правонарушения работающими в автоматическом режиме специальными техническими средствами.

Кроме указанного случая, ускоренный порядок ведения административного процесса применяется при наложении административного взыскания за административное правонарушение, совершенное в ходе судебного разбирательства, при признании физическим лицом своей вины, а также при освобождении от административной ответственности за совершение административного проступка в связи с вынесением предупреждения. Детально вопросы ведения административного процесса в ускоренном порядке закреплены в статьях 10.2 – 10.5 ПИКоАП: наложение административных взысканий, содержание постановлений, порядок ознакомления с постановлением, случаи неприменения норм об ускоренном рассмотрении дела об административном правонарушении.

Законодательная практика Республики Беларусь в части организации процесса по рассмотрению дел об административных правонарушениях представляется достаточно целесообразной и может быть интересна государствам, в которых ответственность за административные правонарушения выделена в самостоятельный вид юридической ответственности. Ускоренный порядок рассмотрения дел об административных правонарушениях призван оптимизировать административных процесс, снизить нагрузку органов, ведущих административный процесс, поскольку существенное количество административных проступков и значительных правонарушений может быть рассмотрено в ускоренном порядке.

Являясь формой ведения административного процесса, ускоренный порядок также призван обеспечить соблюдение принципов, определенных процессуально-исполнительным законодательством и реализацию задач административного процесса.

Литература:

1. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях от 6 января 2021 г., № 91-З [Электронный ресурс] // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.
2. Процессуально-исполнительный кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях от 6 января 2021 г., № 92-З [Электронный ресурс] // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РОЛИ РЕКЛАМНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ

Степанов О.В., кандидат юридических наук, доцент
доцент кафедры международного экономического права
Белорусского государственного экономического университета
(Республика Беларусь)

1. Совершенно очевидным представляется тот факт, что успешное исполнение принимаемых решений исполнительно-распорядительных органов во многом зависит от их всестороннего освещения и объяснения значимости издания социальным общностям населения. При этом рекламодатели, рекламные агентства и иные юридические лица, владеющие средствами распространения рекламы, негативно оценивают отсутствие норм и правил, в результате чего создаются предпосылки для злоупотреблений, наносящих ущерб как потребителям, так и рекламодателям. И в решении этой задачи важная роль принадлежит органам исполнительной власти при издании нормативных правовых актов, регулирующих проведение рекламных мероприятий. Ведь важнейшей составляющей системы управления рекламной деятельностью является ее государственное регулирование. Оно осуществляется как путем создания эффективной законодательной базы, так и путем формирования системы исполнительных органов, осуществляющих контроль в области рекламы. Как следует из проведенного изучения правовой литературы, в настоящее время в теории рекламного права отсутствует единство точек зрения относительно словосочетания «рекламное мероприятие» и их роли в государственном управлении. Преимущественно в определениях исследователи в качестве опорного слова задействуют термины «мероприятие» и «акция» для раскрытия содержания рекламного мероприятия [1].

Обратимся к рассмотрению этих слов с точки зрения семантики. Большой толковый словарь русского языка под. ред. С. А. Кузнецова рассматривает мероприятие, как организованное действие или совокупность действий, направленных на осуществление определённой цели [2]. В свою очередь, Краткий словарь иностранных слов определяет акцию в качестве действия, предпринимаемого для достижения какой-либо цели [3, 20]. В свете сказанного, совершенно очевидным представляется высказывание, что для передачи рекламной информации субъект права проводит совокупность действий, объединённых одной общественно значимой целью. А именно: распространения информации осуществляется в целях привлечения внимания к объекту рекламирования, формирование или поддержание интереса к нему и его дальнейшее успешное продвижение на потребительском рынке.

Говоря иными словами, в гражданском обороте доведение нужных сведений до потребителей рекламы может осуществляться различными способами и при помощи различных каналов распространения рекламы, выбор которых определяется субъектом хозяйствования самостоятельно, а зачастую и с согласованием государственного органа. При этом активное использование

коммуникационных технологий обусловило распространение социально-значимой информации и привело к формированию глобального информационного пространства, в которое вовлечены многие институты государства. Более того, как верно указывает Ю.П. Савицкая в своей статье «Социальная реклама в государственном управлении» решение конкретных социальных проблем в регионах, активизация общественности на местном уровне требуют использования региональных средств распространения рекламы [4, 117]. К числу таких проблем можно отнести, например, благоустройство территории проживания, охрана окружающей среды, распространение культурных и духовных ценностей, решение демографической проблемы, охрана растительного и животного мира, создание и поддержание позитивного имиджа органов исполнительной власти.

Базируясь на выше приведенных дефинициях относительно рассматриваемого словосочетания уместно предложить авторскую позицию термина «рекламное мероприятие». В силу чего, рекламное мероприятие – совокупность согласованных действий, проводимых субъектом хозяйствования в целях привлечения внимания к объекту рекламирования в предпринимательской среде, его популяризации на потребительском рынке и (или) поддержания интереса к нему для его успешного продвижения на потребительском рынке. При этом в качестве объекта рекламирования понимается систематически рекламируемая информация о товарах, работах или оказываемых услугах в целях получения прибыли.

2. Обратимся к нормативному закреплению проведения рекламных мероприятий в деятельности органов белорусской исполнительной власти. Так изучение массива действующих нормативных правовых актов Республики Беларусь, регулирующих осуществление рекламных мероприятий позволяет все их многообразие сгруппировать их в две большие группы правовых источников.

Во-первых, это нормативные акты, создающие правовую основу для проведения рекламных мероприятий в рекламной сфере и опосредованно регламентирующие своими нормами проведение рассматриваемых мероприятий. К их числу относятся: 1. Конституция Республики Беларусь (ст.ст.13,44). 2. Кодексы Республики Беларусь: Гражданский кодекс, Хозяйственный процессуальный кодекс, Административный кодекс, Налоговый кодекс, Банковский кодекс и др. 3. Законы и иные акты Национального собрания Республики Беларусь. 4. Декреты и указы Президента Республики Беларусь. 5. Постановления правительства. 6. Акты министерств и ведомств. 7. Акты местных органов исполнительной и распорядительной власти.

Во-вторых, это нормативные правовые акты, непосредственно закрепляющие процедуру реализации рекламных мероприятий в повседневной деятельности органами исполнительной власти. Именно эта группа правовых актов в контексте предмета нашего исследования представляет наибольший интерес. Среди них: 1. Декреты и Указы Президента Республики Беларусь. Например, Декрет от 16 января 2009 г. №1 «О государственной регистрации и ликвидации (прекращении деятельности) субъектов хозяйствования», Указ от 30 января 2003 г. №51 «О проведении рекламных игр в Республике Беларусь» (ред. от 03.06.2016) [5]. В указе определяется порядок

проведения рекламных игр на территории Республики Беларусь, а также дается ряд дефиниций к терминам -заинтересованное лицо, выигрыш, организатор рекламной игры, призовой фонд рекламной игры, рекламная игра, участник рекламной игры, розыгрыш призового фонда и др. 2. Закон Республики Беларусь от 10 мая 2007 года № 225-З «О рекламе» [6]. Его нормы регламентирует отношения, возникающие между государственными органами, иными организациями, гражданами Республики Беларусь, иностранными гражданами, лицами без гражданства в процессе производства и (или) размещения (распространения) рекламы на территории Республики Беларусь. Более того п.2 ст.23 этого Закона неоднократно оперируют термином рекламное мероприятие. Однако в дальнейшем его правовые предписания не детализируют, что из себя представляет рекламное мероприятие на законодательном уровне.

В этой связи предлагается дополнить ст. 2 «Основные термины, применяемые в настоящем Законе, и их определения» Закона Республики Беларусь от 10 мая 2007 года № 225-З «О рекламе» новым абзацем следующего содержания: «Рекламное мероприятие – совокупность согласованных действий, проводимых в целях привлечения внимания к объекту рекламирования в предпринимательской среде, его популяризации на потребительском рынке и (или) поддержания интереса к нему для его успешного продвижения на потребительском рынке, а также формирования позитивного имиджа органов исполнительной власти».

Безусловно, в рамках данной проблематики невозможно выработать единую точку зрения среди различных подходов. Поэтому предлагаемый материал представляет собой авторскую позицию в излагаемом направлении.

Литература:

1. Махота Е.Н, Организация рекламной акции на территории Республики Беларусь // Бухучет- 2019-№24. - С.37-65. Кудрявец Ю., Рекламная игра или рекламная акция [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.jurk.by/solutions/reklamnaya-igra-ili-reklamnaya-aktsiya>—Дата доступа: 29.03.2021. А. В. Агеев. А. Н. Мудров. В. С. Мейер. А. Н. Александров. С. М. Павлов. И. В. Лебедева. М. А. Алексеева Рекламные мероприятия. Теория и практика рекламной деятельности. [Электронный ресурс] // Индустрия рекламы. URL: <https://adindustry.ru/promotional-activities>. -Дата доступа: 19.10.2019. Рогожин М. Ю. Теория и практика рекламной деятельности.3-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство «Альфа-Пресс»,2010. — 208 с.

2. Большой толковый словарь русского языка. Гл. ред. С. А. Кузнецов. Первое издание: СПб.: Норинт, 1998. [Электронный ресурс], режим доступа // <http://gramota.ru/slovari/dic/> - Дата доступа 27.03.2021.

3. Краткий словарь иностранных слов /Сост. С.М. Локшина.-6-е изд.,стереотип.-М.:Рус.яз.,1979.-352 с.

4. Савицкая Ю.П. Социальная реклама в государственном управлении.- Вестник Челябинского государственного университета. -2014. -№ 24 (353).- Философия. Социология. Культурология. Вып. 34.- С. 114–118.

5. Декрет Президента Республіки Беларусь от 16 января 2009 г. №1 «О государственной регистрации и ликвидации (прекращении деятельности) субъектов хозяйствования» // Зарегистрировано в Национальном реестре правовых актов Республики Беларусь 19 января 2009 г. N 1/10418; Указ Президента Республики Беларусь от 30 января 2003 г. N 51 «О проведении рекламных игр в Республике Беларусь // Зарегистрировано в Национальном реестре правовых актов Республики Беларусь 3 февраля 2003 г. N 1/4370.

6. Закон Республики Беларусь О рекламе от 10.05.2007 N 225-3 (ред. от 17.07.2017) // "Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь", 21.05.2007, N 119, 2/1321.

НАРОДОВЛАДДЯ ЧЕРЕЗ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ: НОВАЦІЇ ЗАКОНУ

Стогова О.В., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри
фундаментальної юриспруденції та конституційного права
Сумського державного університету
(Україна)

Відповідно ст. 5 Конституції України право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Ст. 69 Конституції зазначає, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Право українського народу на проведення референдуму гарантоване Конституцією України.

Проведення всеукраїнських референдумів регулюється Розділом III Конституції України [1, ст. 72-74], місцеві референдуми регулює Стаття 7 «Закону про місцеве самоврядування»[2].

3 липня 1991 р. було прийнято Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» [4]. Закон втратив чинність на підставі Закону України «Про всеукраїнський референдум» № 5475-VI від 06.11.2012 [5], яким запроваджувалося регулювання проведення всеукраїнського референдуму, а питання проведення місцевого референдуму залишилося не врегульованим, передбачалося, що воно має бути врегульовано окремим законом, який так і не був прийнятий. Але Закон України № 5475-VI визнано неконституційним згідно із Рішенням Конституційного Суду № 4-р/2018 від 26.04.2018 [6]. Таким чином, з червня 2018 року в Україні унеможлиблювалося і проведення всеукраїнського референдуму через відсутність відповідного закону.

Необхідність прийняття закону, що регулює проведення референдумів в Україні неодноразово піднімалося громадськістю та політичними силами, парламентські фракції розробляли відповідні законопроекти.

Народні депутати остаточно ухвалили 26 січня 2021 р. законопроект №3612 «Про народовладдя через всеукраїнський референдум». У

другому читанні за цей проєкт проголосували 255 парламентарів, 58 виступили проти, 40 утрималися, після чого закон був відправлений на підпис глав Верховної Ради та президенту.

Право голосу на всеукраїнському референдумі мають громадяни України, яким на день голосування виповнилося 18 років і які не визнані недієздатними [3, ст.6].

Для початку референдуму за народною ініціативою потрібно зібрати щонайменше три мільйони підписів. Збирати їх потрібно у двох третинах областей і не менш як по 100 тисяч підписів у кожній області (ст.16). Якщо всіх норм про ініціювання референдуму дотримано, президент оголошує його своїм указом (п.1. ст.15).

Відповідно до ст. 3 закону, предметом всеукраїнського референдуму можуть бути наступні питання: затвердження закону про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України; загальнодержавного значення; про зміну території України; про втрату чинності закону України або окремих його положень. Що стосується змін до Конституції та зміни території, то в першому випадку референдум призначає президент, у другому – Верховна Рада (п.2.ст.15).

Не можуть виноситися на всеукраїнський референдум наступні питання: що суперечать положенням Конституції, загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права, закріпленим насамперед Загальною декларацією прав людини, Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод, протоколами до неї; що скасовують чи обмежують конституційні права і свободи людини й громадянина та гарантії їх реалізації; спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності України, створення загрози національній безпеці України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі; щодо питань податків, бюджету, амністії; включені Конституцією України й законами України до відання органів правопорядку, прокуратури чи суду.

На всеукраїнський референдум може бути винесене одночасно лише одне питання, хоча ця норма викликала чимало заперечень, на це єдине питання треба дати відповідь чітко «так» або «ні». Також референдум не може призначатися і проводитися у разі введення в Україні або в окремих її місцевостях воєнного чи надзвичайного стану. Результати народного волевиявлення на всеукраїнському референдумі є обов'язковими для розгляду й ухвалення рішення у порядку, визначеному Конституцією та законами України (ст.4). При цьому повторний референдум із питань, які вже раніше були підтримані на референдумі, може проводитися не раніше як через три роки з моменту оголошення результатів відповідного всеукраїнського референдуму(п.2 ст.4).

А референдуми з питань, які ще не виносилися на голосування або не були підтримані, можуть проводитися не раніше, ніж через рік після оголошення результатів попереднього референдуму.

Ст. 19 містить чіткі вимоги щодо формулювання питань, що виносяться на всеукраїнський референдум. Гроші для проведення референдуму (а за попередніми оцінками на теперішній час ця сума складає близько 2 млрд. грн) мають виділятися з резервного фонду бюджету.

Щоб референдум був дійсним, явка на ньому має складати абсолютну більшість, а конкретно 50%+1 виборець, ця норма запроваджена як свого роду запобіжник від випадкових голосувань. А рішення референдуму вважатиметься чинним за умови голосування за нього більше половини виборців, від тих, що взяли участь у голосуванні.

Найбільше питань у депутатів виникло до норм про електронне голосування на референдумі, а також щодо можливості скасовувати старі закони, в результаті на друге читання було подано 1,5 тис. поправок.

У цьому законі зазначені норми про електронне голосування, але вони не чинні, оскільки в перехідних положеннях написано, що потребує ухвалення окремий закон про електронне голосування, який і буде регулювати електронне голосування на виборах і на референдумах.

Таким чином, норми Закону України «Про всеукраїнський референдум» базуються на нормах Конституції, встановлюють порядок правового регулювання ініціювання, формулювання питань, організації та проведення референдуму. Цей закон є необхідним, адже три розділи Конституції передбачають, що зміни до них можуть вноситися лише через референдум.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Закон України: Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Закон України: Про всеукраїнський референдум [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69060

4. Закон України: «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text>

5. Закон України «Про всеукраїнський референдум» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5475-17#Text>

6. Рішення Конституційного Суду № 4-р/2018 від 26.04.2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_r_2018.pdf

МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Сукмановська Л.М., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

Репан М.І., старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, визначено: спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидію домашньому насильству; інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України [1].

Згідно поданої класифікації до спеціально уповноважених органів у напрямку запобігання та протидії домашньому насильству відносяться:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, у тому числі їхні структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [1].

Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) являється центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України, що забезпечує та реалізує державну політику у напрямку запобігання домашньому насиллю. Мінсоцполітики в Україні є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади із питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків [2].

Основними завданнями Мінсоцполітики щодо запобігання та протидії сімейному насиллю є забезпечення формування та реалізація політики держави із питань попередження домашнього насильства та забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків.

На виконання цих завдань Мінсоцполітики здійснює:

- узагальнення практики застосування законодавства із питань, що відносяться до його компетенції, розроблення пропозицій із вдосконалення законів, нормативних актів Президента України, Кабінету Міністрів України і у встановленому порядку їх внесення до розгляду Кабінетом Міністрів України;
- розробку проектів законів та інших нормативних правових актів із питань, що відносяться до його компетенції;
- погодження проектів законів, інших нормативних актів, що надходять для погодження з інших міністерств та відомств, підготовку у рамках повноважень висновків та пропозицій до проектів законів, інших нормативних актів, що подаються для розгляду Кабінету Міністрів України та проектів законів, внесених до розгляду Верховною Радою України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи, Верховною Радою Автономної Республіки Крим;
- підготовку у межах передбачених законом повноважень зауважень та пропозицій до прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентів України;
- розробку заходів, спрямованих на забезпечення рівності прав і можливостей жінок та чоловіків в усіх напрямках суспільного життя;
- формування Національного плану дій щодо впровадження гендерної рівності;
- узагальнення виконання державних програм із питань гендерної рівності;
- контроль у межах, встановлених законодавством, за дотриманням гендерної рівності в ході вирішення кадрових питань в центральних та місцевих органах державної виконавчої влади;
- організацію навчання державних службовців із питань забезпечення рівності прав і можливостей жінок та чоловіків;
- підготовку науково-обґрунтованих пропозицій стосовно забезпечення гендерної рівності;
- у встановленому порядку організацію проведення наукових і експертних досліджень із питань забезпечення рівності прав і можливостей жінок та чоловіків;
- проведення моніторингу та узагальнення результатів забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у різноманітних сферах суспільного життя та ін. [2].

Закон до повноважень Мінсоцполітики у заданій сфері відносить діяльність із: формування та реалізації державної політики у напрямку запобігання та протидії домашньому насильству; нормативно-правового регулювання у напрямку запобігання та протидії домашньому насиллю; координації діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; забезпечення розробки і погодження типових програм для постраждалих від насилля осіб та методичних рекомендацій стосовно їхньої реалізації; забезпечення розробки та погодження типових програм для кривдників та методичних рекомендацій стосовно їхньої реалізації (із врахуванням вікових, статевих ознак, стану здоров'я кривдника); забезпечення методичними рекомендаціями місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування у заданій сфері; встановлення стандартів із реалізації соціальних послуг для постраждалих осіб та

процедури встановлення потреб територіальних громад щодо створення спеціалізованих служб підтримки постраждалих від насилля осіб; міжнародного співробітництва у заданому напрямку; формування та функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, реалізації повноважень його держателя; забезпечення діяльності служб підтримки жертв домашнього насилля та контролю за їхньою роботою; координації підготовки спеціалістів-представників суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насиллю; організації і здійснення загально-національних соціологічних, психолого-педагогічних, правових та інших видів досліджень стосовно домашнього насилля, його причин та негативних наслідків; збору, аналізу та розповсюдження відповідно до Закону інформації про домашнє насилля; проведення моніторингу результативності законодавства у напрямку запобігання та протидії сімейному насиллю, правозастосовної практики, заходів у заданому напрямку, здійснення методичної і практичної допомоги суб'єктам, що діють у заданій сфері; підготовки та оприлюднення щорічної звітності щодо стану реалізації державної політики у заданій сфері; здійснення на загальнодержавному рівні обліку відомостей щодо діяльності загальних і спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб [1].

Таким чином, одним із головних суб'єктів публічної адміністрації галузевої компетенції у напрямку адміністративного правового регулювання протидії домашньому насиллю, гарантуючим формування і реалізацію державної політики із питань запобігання та протидії такому насильству, являється Мінсоцполітики.

Література

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
2. Положення про Міністерство соціальної політики України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п>

К ВОПРОСУ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Телятицкая Т.В., кандидат юридических наук, доцент,
заведующая кафедрой международного экономического права
Белорусского государственного экономического университета, г. Минск,
(Республика Беларусь)

Эффективность (лат. «effectus» – результат) законодательства – «это результативность его реализации, критерием которой является степень достижения запланированного результата и раскрытие потенциала, заложенного законодателем» [1, 283].

Эффективность административно-деликтного законодательства базируется на трех составляющих: анализ практики применения норм об административной ответственности, оптимизация их применения, дальнейшее совершенствование законодательства на основе полученной информации. Существенным моментом эффективности выступают «качественные критерии правотворческой деятельности, степень воздействия законов и иных правовых норм на установление правопорядка, на гарантированную реальную защиту прав и свобод человека» [2, 153]. О. С. Рогачева отмечала, что «научная ценность категории «эффективность» состоит в том, что она объединяет в единый комплекс как вопросы социальной обусловленности норм права, так и вопросы их реализации и тем самым способствует нахождению наиболее рациональных правовых средств, а также норм их реализации» [3, 337].

Эффективность правовой нормы определяется тем, насколько ее реализация способствует достижению поставленных в законодательстве целей. Как писал в своей диссертации Д. А. Плетенев, «эффективность и реальная возможность достижения целей ответственности зависит не только от учета объективных и субъективных свойств деяния и лица его совершившего, но и адекватности отражения системой мер ответственности социальных условий этапа общественного развития» [4, 18]. «Цели административной ответственности определяются социальным назначением права, задачами и принципами законодательства об административной ответственности» [4, 19].

Соответственно для повышения эффективности административной ответственности особую значимость приобретают цели наложения административного взыскания, которые следует рассматривать как конечный результат, к которому стремится государство, применяя к виновному лицу конкретную санкцию.

В соответствии с ч. 2 ст. 4.1 КоАП Республики Беларусь, административная ответственность имеет своей целью воспитание физического лица, совершившего административное правонарушение, а также предупреждение совершения новых правонарушений как лицом, его совершившим, так и другими физическими или юридическими лицами.

В правовом государстве административное взыскание призвано выполнять не только карательную функцию, но и выступать гарантом законности, соблюдения и защиты прав и законных интересов физических и юридических лиц.

Совершенствование законодательства об административных правонарушениях должно осуществляться в целях противодействия административной деликтности, представляющей собой «совокупность всех совершаемых деяний, признаваемых действующим законодательством административными правонарушениями» [5, 11].

Высокий уровень административных правонарушений, тенденция к их росту свидетельствуют о необходимости поиска более эффективных мер административного воздействия, в том числе оптимизации системы и пределов административных взысканий. Представляется, что данная система должна быть построена по критерию тяжести взыскания (от менее суровых к более суровым), что облегчит правоприменителям процесс выбора конкретной меры взыскания за конкретное правонарушение.

Для повышения эффективности административной ответственности необходимо не столько ужесточать административные взыскания, сколько уделять внимание их четкому и своевременному исполнению. Так, уплата штрафа должна стимулировать дальнейшее правомерное поведение лица, однако анализ собираемости штрафов свидетельствует о достаточно высоком проценте неоплаченных штрафных сумм. Причины этому могут быть различные: элементарное отсутствие необходимой суммы у правонарушителя, пробелы в административно-процессуальном законодательстве, недостатки в работе органов административной юрисдикции и др. Соответственно должен быть разработан определенный механизм, позволяющий повысить процент исполнения данного взыскания до максимально возможного уровня. В этой связи хотелось бы предложить некоторые возможные пути решения данной проблемы.

Если основной целью наложения штрафа является воспитание правонарушителя и предупреждение совершения новых правонарушений, то основной задачей правоприменителя должно быть не наложение штрафа в максимально возможном размере, а установление особого порядка его уплаты: при незначительном размере штрафа нарушитель будет обязан ежедневно в течение определенного периода уплачивать лишь какую-то часть назначенной суммы (например, при размере штрафа 30 рублей, уплачивать надо по одному рублю в течение 30 дней). При этом штраф не может быть уплачен единовременно и, в случае пропуска одного дня, период уплаты удлиняется на два дня. Это приблизительная схема, которая требует доработки, но полагаю, что суть понятна. Представляется, что однажды «попав» на такое взыскание, вряд ли человек решится повторно совершить правонарушение.

Если же признать, что административное взыскание в виде штрафа преследует фискальные цели, то, как вариант обеспечения его уплаты, представляется возможным начисление пени. То есть, после истечения срока для добровольной уплаты штрафа (30 дней), за каждый день просрочки (задержки) происходит взыскание установленной процентной ставки от суммы просроченного платежа. Соответственно, чем больше человек будет уклоняться от уплаты, тем большую сумму ему придется заплатить. Можно применить и подход российского законодателя (в ч. 1 ст. 20.25 КоАП России предусмотрено, что неуплата штрафа в течение 30 дней после вступления постановления в законную силу, карается штрафом в двукратном размере суммы неуплаченного штрафа).

Необходимо, чтобы размеры штрафов, применяемых к физическим лицам, были увязаны с их заработной платой (доходом) и при этом размер штрафа не превышал определенного процента их заработка (например, 50 %), как это реализовано, например, в скандинавских странах.

Рассматривая иные виды административных санкций, кроме штрафа, необходимо отметить, что большее разнообразие санкций позволит более основательно подойти к вопросу дифференциации административной ответственности и повышению ее эффективности. Так, в систему административных взысканий можно включить: ликвидацию юридического лица, приостановление действия или аннулирование лицензии, запрет или административное приостановление определенной деятельности, введение внешнего управления в условиях санации или применения процедуры банкротства и др., которые являются эффективными мерами частной превенции административных правонарушений, т.к. они исключают субъекта из определенной сферы общественных отношений и лишают его фактической и юридической возможности совершить аналогичное правонарушение.

Кроме того, из законодательства Российской Федерации можно позаимствовать такую меру, как дисквалификация, из уголовного права – осуждение с отсрочкой исполнения административного взыскания; осуждение с условным неприменением административного взыскания; осуждение без назначения административного взыскания.

Следует также проанализировать эффективность уже имеющихся взысканий и, в случае необходимости, внести соответствующие коррективы в порядок их применения.

В целях увеличения предупредительного эффекта от административного взыскания предлагается при совершении имеющих наиболее отрицательные последствия для общества правонарушения предусмотреть обязательность опубликования сведений об этом.

Литература:

1. Юсупов, Р. А. Проблемы эффективности применяемых санкций по делам об административных правонарушениях / Р. А. Юсупов, Н. Т. Разгельдеев // Право и правоохранительная деятельность в России, странах СНГ и Европейского Союза: законодательство и социальная эффективность : мат-лы V межд. науч.-практ. конф., Саратов, 27 апр. 2018 г. – С. 283–285.

2. Захарова, О. С. Эффективность норм административно-деликтного права / О. С. Захарова // Вестник Воронежского гос. ун-та. Серия : Право. – 2006. – № 1. – С. 151–164.

3. Рогачева, О. С. Эффективность норм административно-деликтного права : монография / О. С. Рогачева. – Воронеж : Издательство Воронежского государственного университета, 2011 – 356 с.

4. Плетенев, Д. А. Проблемы административной ответственности юридических лиц : дис. ... к.ю.н. / Д. А. Плетенев. – Минск, 2004. – 189 л.

5. Шергин, А. П. Административная деликтность: проблемы науки / А. П. Шергин // Актуальные вопросы адм.-деликтного права : мат-лы межд. науч.-практ. конф. – М. : ВНИИ МВД России, 2005. – С. 11–20.

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Хрідочкін А.В., доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри підприємництва, організації
виробництва та теоретичної і прикладної економіки
Українського державного хіміко-технологічного університету
(Україна)

Застосування адміністративної відповідальності є одним з найважливіших засобів державного примусу, що використовується для боротьби з неправомірними діями юридичних та фізичних осіб. Ми переконані, що актуальність питань, пов'язаних з розробкою концептуальних засад адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності не викликає сумніву. Більше того, роль адміністративної відповідальності в Україні за останні роки значно зросла. Це, як правильно відзначалося у юридичній літературі, стало наслідком, насамперед, характеру кримінальної політики нашої держави, пов'язаного з декриміналізацією окремих злочинних діянь і переводом їх до складу адміністративних правопорушень [1, с. 140 та ін.]. А крім того, створення ринкової економіки та розбудова правової демократичної держави докорінно змінюють соціально-економічні відносини в Україні, роль і значення багатьох соціальних і правових інститутів. Сказане, безумовно, стосується юридичної відповідальності, зокрема, відповідальності адміністративної. Ускладнення суспільних відносин, виникнення нових сфер господарювання та управління, значне підвищення господарської активності громадян викликали необхідність у всебічному переосмисленні соціальної ролі адміністративної відповідальності, її сутності та ознак як важливого правового інституту, співвідношення її з іншими видами юридичної відповідальності.

Значущість проблеми адміністративної відповідальності підтверджується також інтенсивним розвитком нормативно-правової бази адміністративної відповідальності в Україні, який відбувався в останні десятиріччя. Головний нормативно-правовий акт, який регулює застосування адміністративної відповідальності в Україні, - Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) - протягом останніх десятиріч зазнав досить значних змін. У ньому було закріплено цілий ряд нових складів адміністративних правопорушень (зокрема, ухилення від відшкодування майнової шкоди, заподіяної злочином підприємствам, установам, організаціям або громадянам (ст. 51-1), порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ (ст. 78-1), порушення правил використання відходів (ст. 82-1 – 82-6), порушення законодавства про захист рослин (ст. 83-1), недотримання вимог щодо ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів (ст. 101-1), порушення правил реєстрації торговельних суден (ст. 116-3), порушення порядку розробки, виготовлення, реалізації спеціальних засобів самооборони (ст. 195-1) тощо), в тому числі складів адміністративних правопорушень у сфері

інтелектуальної власності (порушення прав на об'єкт інтелектуальної власності (ст. ст. 51-2, 107-1; 156-3 (у частині, яка стосується об'єктів інтелектуальної власності), 164-3, 164-6, 164-7, 164-8, 164-9, 164-13) [2].

Саме висока соціальна значущість інституту адміністративної відповідальності для життєдіяльності суспільства зумовлює необхідність проведення досліджень щодо його подальшого вдосконалення. Тим більше, що розвиток нормативно-правового регулювання адміністративної відповідальності не позбавлений багатьох проблем. Першою з них є збереження тенденції множинності нормативно-правових актів про адміністративну відповідальність (чинних КУпАП, інших законів про адміністративні порушення (що до включення у КУпАП, застосовуються безпосередньо) та МК України). Наступною проблемою нормативно-правового регулювання адміністративної відповідальності залишається наявність актів, які охоплюють предмет регулювання КУпАП і фактично знецінюють його статус як єдиного кодифікованого нормативно-правового акту в даній сфері. Це стосується, перш за все, Закону України «Про запобігання корупції», ст. ст. 65-69 якого встановлюють, що за вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, для її суб'єктів настає адміністративна відповідальність [3]. Аналогічні норми містяться і в Законі України «Про приватизацію державного і комунального майна», ст. 28 якого встановлює адміністративну відповідальність за порушення у сфері приватизації. В законі сформульовано склади проступків, санкції за їх вчинення, названо суб'єкти відповідальності [4]. І нарешті, має місце наявність окремих підзаконних нормативно-правових актів про адміністративну відповідальність, що прямо суперечить Конституції України. Мова йде про право органів місцевого самоврядування встановлювати правила, за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність, регламентовано ст. 5 КУпАП («Повноваження місцевих рад щодо прийняття рішень, за порушення яких передбачається адміністративна відповідальність»). Відповідно до неї сільські, селищні, міські та обласні ради приймають рішення з питань боротьби зі стихійним лихом і епідеміями, з епізоотіями. Порушення таких рішень тягне відповідальність за ст. 107 КУпАП («Порушення правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог»). Крім цього, сільські, селищні та міські ради можуть встановлювати правила благоустрою, додержання чистоти і порядку на територіях населених пунктів (порушення таких правил тягне відповідальність за ст. 152 КУпАП («Порушення правил благоустрою територій міст та інших населених пунктів»), правила торгівлі на ринках (за порушення таких правил передбачена відповідальність за ст. 159 КУпАП («Порушення правил торгівлі на ринках»)) та правила додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях (недотримання таких правил тягне відповідальність за ст. 182 КУпАП («Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях»)). Для успішного розв'язання зазначених проблем необхідно за якісно нових соціально-економічних умов переосмислити поняття адміністративної відповідальності, її суттєві ознаки, визначити її роль та

місце в системі юридичної відповідальності в державі, розробити заходи вдосконалення нормативно-правової бази адміністративної відповідальності.

Особливо ж, на нашу думку, це стосується адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності, адже від успішного вирішення проблеми адміністративно-правового захисту права інтелектуальної власності залежить не лише ефективність реалізації завдань публічного адміністрування у цій сфері, але і збереження та примноження інтелектуального капіталу нашої держави, зростання її міжнародного авторитету, ступінь розвитку її цивілізованості, а врешті-решт, і рівень демократичності українського суспільства. Без врегулювання концептуальних питань адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності взагалі неможливий прогрес країни [5, с. 44]. І саме тому сфера інтелектуальної власності викликає підвищену зацікавленість з боку споживачів результатів інтелектуальної творчої діяльності, підприємців, бізнесменів, різного рівня керівників тощо. Але, водночас, об'єкти інтелектуальної власності все більше починають цікавити і тих осіб, які бажають неправомірно скористатися чужою інтелектуальною власністю, розробляючи все нові і більш хитромудрі способи вчинення правопорушень.

Таким чином, заходи саме адміністративного впливу дозволяють оперативно реагувати на ці негативні прояви та попереджувати можливе їх скоєння. А значить і проблема адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності в сучасних умовах потребує більш глибокого, всебічного та комплексного аналізу цього виду юридичної відповідальності та виявлення її особливостей. І саме тому в Україні сьогодні існує нагальна потреба термінового вжиття як законодавчих, так і правозастосовних заходів зі створення цілісної ефективної системи охорони та захисту інтелектуальної власності, важливе місце в якій повинен відігравати адміністративний примус та, як один з його видів, - адміністративна відповідальність за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Використана література:

1. Лашук Є.В. Мета і завдання кримінально-правової політики України. *Наука і правоохорона*. 2015. № 2. С. 139-145.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/1700-18>.
4. Про приватизацію державного і комунального майна : Закон України від 18 січня 2018 р. № 2269-VIII. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2269-19>.
5. Правові та економічні відносини, що виникають внаслідок порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності : монографія / Борко Ю.Л. та ін. Київ : НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2014. 190 с.

ПРАВО НА ЗАКОНОДАТЕЛЬНУЮ ИНИЦИАТИВУ КАК ЗНАЧИМЫЙ ИНСТРУМЕНТ КОЛЛЕГИАЛЬНОЙ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОЙ ДЕМОКРАТИИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Чмыга О.В., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры конституционного права
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

Существенную область в группе прав членов Национального собрания Республики Беларусь на сессии занимает право депутата Палаты представителей на законодательную инициативу, ярко охарактеризованное еще в 1913 году профессором Императорского Юрьевского Университета Л.А. Шалландом, который, рассуждая о значимости властных полномочий некоторых должностных лиц, отмечал, что «...предоставление каких-либо особых прав носителям законодательной функции может быть оправдано только признанием за этой функцией преобладающего значения среди других» [1, с.37]. Указанное право в Республике Беларусь реализуется посредством внесения в нижнюю палату Парламента проектов законов и постановлений Палаты представителей и поправок к ним, за исключением случаев, установленных Конституцией Республики Беларусь. Данное право может быть реализовано депутатами Палаты представителей как в индивидуальном, так и в коллегиальном порядке.

Как правило, в любом развитом государстве в наиболее общем виде содержание права законодательной инициативы депутата включает в себя три элемента:

- 1) возможность депутата внести в представительный орган проект решения (закона) данного органа или предложение по изменению того или иного решения представительного органа;
- 2) возможность депутата требовать от руководства представительного органа включения проекта решения или нормотворческого предложения в повестку дня или представления мотивированного отказа, основанного на соответствующих нормах;
- 3) возможность депутата обратиться к уполномоченным органам за защитой нарушенных прав [2, с. 218].

Указанное право в Республике Беларусь реализуется посредством внесения депутатом Палаты представителей в нижнюю палату Парламента проектов законов и постановлений Палаты представителей и поправок к ним, за исключением случаев, установленных Конституцией Республики Беларусь. Данное право может быть реализовано депутатами Палаты представителей как в индивидуальном, так и в коллегиальном порядке.

Следует отметить, что Закон Республики Беларусь от 17 июля 2018 года «О нормативных правовых актах» содержит схожее с рассматриваемым термином понятие: нормотворческая инициатива, под которым в названном акте понимается официальное внесение субъектом нормотворческой инициативы в нормотворческий орган (должностному лицу) проекта нормативного правового акта или мотивированного предложения о необходимости принятия (издания), изменения, официального толкования, приостановления, возобновления, продления и

прекращения действия нормативного правового акта (его структурных элементов). Данные категории нельзя считать равноценными в силу несоизмеримости их семантического объема. В этой связи Г.А. Василевич, комментируя указанные термины, отмечает: «Сопоставляя содержание исследуемых в законе понятий – законодательная инициатива и нормотворческая инициатива – можно отметить различие не только в видах проектов (закон или иной нормативный акт), органах, которым вносится проект (Парламент или иной орган), но и в том, что нормотворческая инициатива может быть выражена не только в виде внесения в соответствующий орган (должностному лицу) проекта, но и мотивированного предложения о необходимости принятия (издания), изменения, дополнения, толкования, приостановлении действия, признания утратившим силу, отмены нормативного правового акта либо его части» [3, с. 10-11].

Поскольку «понятие субъекта законотворчества охватывает как высшие представительные органы государственной власти, так и сам народ, который путем всенародного голосования (референдума) в установленном законом порядке, принимает нормативные правовые акты, обладающие высшей юридической силой» [4, с. 6], заметим, что в Республике Беларусь помимо депутатов Палаты представителей, право законодательной инициативы принадлежит Президенту, Совету Республики, Правительству, а также гражданам, обладающим избирательным правом, в количестве не менее 50 тысяч человек и реализуется в Палате представителей. Тем не менее, на том основании, что «круг субъектов права законодательной инициативы не может быть безграничным» [4, с. 15], перечень указанных лиц строго определен Конституцией нашего государства. Государственные и общественные органы, не обладающие правом законодательной инициативы, или отдельные граждане могут вносить проекты законов в Палату представителей через органы и лиц, являющихся субъектами права законодательной инициативы. На наш взгляд, указанное обстоятельство хотя и имеет ограничивающий характер, но вполне оправданно, поскольку создание законов – достаточно сложный процесс, конечные результаты которого существенно влияют на наиболее значимые общественные отношения, возникающие в обществе и государстве.

На этом основании в Республике Беларусь любой субъект права законодательной инициативы, внесший проект закона, (разумеется, в том числе и депутат Палаты представителей) или уполномоченный им представитель вправе принимать участие в работе над проектом закона в Палате представителей и Совете Республики. В порядке, установленном Регламентом Совета Республики Национального собрания, субъект права законодательной инициативы, внесший проект закона, или его уполномоченный представитель обязаны присутствовать на заседаниях Совета Республики, постоянных комиссий Совета Республики при рассмотрении этого законопроекта, а также участвовать в его обсуждении, давать пояснения по отдельным его положениям. В случае же внесения в проект закона в Палате представителей изменений и (или) дополнений, за исключением изменений и (или) дополнений, которые носят технический характер, этот проект закона должен согласовываться с субъектом права законодательной инициативы, его внесшим.

В рамках данного исследования нам представляется также интересным и в некоторой степени применимым опыт легального закрепления права

законодательной инициативы в ряде развитых государств, в практике которых «право законодательной инициативы, которым наделены депутаты, нередко ограничено такими условиями, как коллективный порядок подачи законопредложений, особыми условиями рассмотрения финансовых законопроектов. В Японии, например, законопроект попадает на слушания, если его представляет не менее десяти членов Палаты советников либо 20 депутатов из Палаты представителей» [5, с. 436]. В Регламенте Бундестага Германии во избежание перенасыщения законодательного процесса в Парламенте незначительными вопросами установлено правило, согласно которому материалы, вносимые в Бундестаг членами немецкого Парламента, должны быть подписаны одной из фракций или 5% депутатов.

В белорусском государстве подобные ограничения не предусмотрены, хотя такая необходимость, по нашему мнению, существует. В соответствии с национальным законодательством внесение в Палату представителей законопроекта, следствием принятия которого может быть сокращение государственных средств, создание или увеличение расходов может быть осуществлено лишь с согласия Президента Республики Беларусь, либо по его поручению – Правительства. В этой связи, на наш взгляд, для того, чтобы уменьшить вероятность непродуманного внесения таких важных для общества и государства законопроектов было бы целесообразно депутатам – инициаторам законопроектов – заручаться поддержкой своих коллег, например, не менее 20 % от состава Палаты представителей. Таким образом, уже на данной стадии можно выяснить, насколько данный законопроект является «проходным», а субъектам права законодательной инициативы более взвешенно относится к подобного рода законопроектам. В силу того, что Конституция Республики Беларусь определяет одного депутата как субъекта права законодательной инициативы, то, полагаем, что соблюдение подобного правила должно быть добровольным.

На наш взгляд, названные меры, связанные с реализацией права законодательной инициативы, позволят в определенной мере уменьшить число невыверенных, подлежащих существенной доработке отдельных законопроектов, все еще поступающих на рассмотрение в палаты Парламента Беларуси.

Литература:

1. Шалланд, Л.А. Иммунитет народных представителей : юрид. исслед. : в 2 т. / Л.А. Шалланд. – Юрьев : Тип. К. Маттисена, 1911–1913. – Т. 2 : Часть догматическая. – 1913. – X, 480 с.
2. Нудненко, Л.А. Конституционно-правовой статус депутата законодательного органа государственной власти в Российской Федерации / Л.А. Нудненко. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 473 с.
3. Василевич, Г.А. Комментарий к Закону «О нормативных правовых актах Республики Беларусь» / Г.А. Василевич. – Минск : Интерпрессервис, 2003. – 256 с.
4. Кондратович, Н.М. Субъекты законотворческого процесса : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н.М. Кондратович ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 1995. – 19 с.
5. Арановский, К.В. Государственное право зарубежных стран : учеб. пособие / К.В. Арановский. – 3-е изд., доп. и перераб. – М. : Форум : Инфра-М, 1999. – 488 с.

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

СОСТАВЛЕНИЕ ПРИГОВОРА СУДА ПО УПК РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Бибило В.Н., доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры уголовного процесса и прокурорского надзора
юридического факультета Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

Приговор суда представляет собой единый процессуальный документ, состоящий из отдельных, самостоятельных элементов, связанных между собой и предполагающих друг друга. Отдельно они не существуют, хотя провозглашая приговор, суд может ограничиться в соответствии со ст. 365 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь 1999 г. (УПК) лишь резолютивной частью. В итоге оказывается, что структура приговора в его окончательном виде складывается из тех элементов, которые повторяют происходящее в стадии судебного разбирательства, зафиксированное в протоколе судебного заседания и обобщенное в совещательной комнате, где приговор составляется письменно. Содержание приговора предполагает его форму. Изложение же его в письменном виде придает приговору императивный характер.

Приговор должен быть изложен письменно так, чтобы ни у кого не возникало сомнений в его определенности и однозначности. Безусловно, письменное изложение приговора имеет некоторые особенности, связанные с переводом устной речи в письменную. К тому же приговор формируется коллегиально. Это касается не только тех случаев, когда в судебном разбирательстве участвовали представители народа (присяжные или народные заседатели), но и когда судопроизводство осуществлялось единолично судьей, поскольку участники судебного процесса, имеющие противоположные процессуальные интересы, влияют на решения судьи, аргументируют свое мнение на основе материалов, проверенных в стадии судебного разбирательства.

Возникает вопрос о моменте появления приговора как процессуального документа: после его подписания судьями либо после его провозглашения.

В основе постановления приговора как завершающего этапа стадии судебного разбирательства лежит его провозглашение, т. е. приговор юридически появляется, когда провозглашен – объявлен устно, гласно. Его провозглашенное содержание не может отклоняться от содержания, которое сложилось в ходе совещания, голосования и подписания его судьями. Само же содержание приговора считается оформленным тогда, когда приговор подписан судьями, и такой приговор не может изменить никто, включая суд, который его постановил.

Составление приговора – сложный, трудоемкий процесс. В некоторых государствах сложилась такая практика: при провозглашении приговора

оглашается только резолютивная часть. Изложение же в письменном виде мотивировки приговора может быть отложено, поскольку данная часть приговора предполагает значительные усилия творческого характера при наличии высоких требований к самому содержанию приговора. Допускается, что суд не будет излагать в письменном виде мотивировочную часть приговора до его провозглашения, а устно объявит ее сущность. Более того, иногда письменное изложение мотивировочной части приговора зависит от того, будет ли приговор обжаловаться. Что касается современного уголовно-процессуального законодательства Республики Беларусь, то письменное составление приговора является обязательным изложением всех частей приговора (вводная, описательно-мотивировочная и резолютивная), но при провозглашении приговора суд с согласия сторон может ограничиться провозглашением только резолютивной части приговора (ч. 1 ст. 365 УПК).

Интерес представляет вопрос о структурных элементах приговора по уголовному делу с сокращенным порядком судебного следствия (ст. 326 УПК). Если обвиняемый признал свою вину и это не оспаривается сторонами и не вызывает сомнения у суда, то суд может ограничиться исследованием доказательств, на которые укажут стороны, либо объявить судебное следствие законченным, но отказ от исследования доказательств влечет недопустимость обжалования или опротестования приговора по этому основанию (ст. 326 УПК). Данный аспект неизбежно сказывается и на структурных элементах приговора.

УПК Республики Беларусь 1999 г., как и ранее действующее законодательство, традиционно предусматривает такую последовательность частей приговора: 1) вводная; 2) описательно-мотивировочная; 3) резолютивная. В некоторых государствах после вводной части следует резолютивная, а завершает приговор мотивировочная часть. Такая последовательность представляется несколько нелогичной. Однако при провозглашении приговора, когда важное значение имеет психологический аспект, выражающийся в ожидании обвиняемым назначенной судом меры наказания и в какой-то мере второстепенности для него описательно-мотивировочной части, на передний план выходит резолютивная часть. Неслучайно, в УПК ряда современных государств, в том числе и Республики Беларусь (ч. 1 ст. 365), предусмотрена возможность оглашения в стадии судебного разбирательства только резолютивной части приговора.

Вводная часть приговора в истории уголовного процесса стала появляться лишь в XVIII в. как своего рода социально-правовое завоевание, как усиление роли суда в обществе. До этого подразумевалось, что присяжные заседатели как бы гарантируют правильность приговора, и убеждать всех в его справедливости не было необходимости.

Резолютивная часть приговора, как его завершающий структурный элемент, подводит итог содержанию предыдущих частей, фиксируя судебные решения, касающиеся уголовной ответственности, судьбы вещественных доказательств, процессуальных издержек и т. д.

Постановление приговора – заключительная часть стадии судебного разбирательства, основные положения которой изложены в гл. 38 УПК «Постановление приговора», включающей в себя уголовно-процессуальное

регулирование требований, предъявляемых к приговору, совещания судей, видов приговоров, структуры приговора, провозглашения приговора, а также вопросов, разрешаемых судом одновременно с постановлением приговора и др. Название главы 38 УПК «Постановление приговора» и ст. 358 «Постановление приговора» совпадает, что не соответствует правилам юридической техники. В УПК БССР 1960 г. гл. 28 имела аналогичное название «Постановление приговора», а статья, в которой содержались по существу те же положения, что и в ст. 358 УПК Республики Беларусь 1999 г., была озаглавлена «Составление приговора» (ст. 314 УПК БССР), что в большей мере соответствует складывающимся реалиям.

Составление приговора – итог обсуждения вопросов, подлежащих разрешению при постановлении приговора, своего рода содержание приговора. Написание приговора – это словесное оформление принятых решений. На данный аспект обратил внимание И.Д. Перлов: «Составление приговора – коллективное действие, как и все совещание судей, как и весь процесс постановления приговора. Составление приговора – это более широкое понятие, чем написание приговора. Под написанием приговора следует понимать лишь изложение на бумаге тех выводов, решений, положений и формулировок, которые выработаны и приняты всеми судьями. Написание приговора – это техническое оформление принятых решений» [1, 81–82].

Согласно ч. 2 ст. 358 УПК приговор может быть написан одним из судей, участвующих в его постановлении, и подписан всеми судьями. Из этого положения вытекает: во-первых, приговор ни в коем случае не может быть написан кем-либо, не входящим в судебный состав по данному делу (например, секретарем судебного заседания); во-вторых, приговор может быть написан не только председательствующим в судебном заседании, но и одним из народных заседателей, участвующих в рассмотрении данного уголовного дела. Сложилась практика, что текст приговора готовит председательствующий в судебном заседании стадии судебного разбирательства. Изложение приговора требует не только знания законодательства, но и определенного навыка в составлении подобного рода официальных документов, которым не обязательно должны владеть все лица, имеющие высшее юридическое образование. Согласно ст. 117 Кодекса Республики Беларусь о судостроительстве и статусе судей от 29 июня 2006 г. № 139-З к нынешнему составу народных заседателей предъявляются довольно определенные требования. Существуют ограничения, связанные именно с их профессиональной деятельностью в правоохранительных и иных государственных органах и организациях. В законодательстве не содержится требования о том, что народный заседатель не должен иметь юридического образования. К тому же существует довольно жесткий порядок составления списков народных заседателей. Таким образом, не исключено, что народный заседатель по своей инициативе или по поручению председательствующего и второго народного заседателя подготовит текст приговора суда. Тем не менее данная норма УПК является резервной, и, как правило, приговор пишет председательствующий в судебном заседании.

В ч. 2 ст. 358 УПК сказано: «Приговор может быть написан от руки или подготовлен с помощью технических средств». Независимо от способа написания

приговора он будет иметь одинаковое значение. Отдельные авторы опасались, что если приговор будет написан с помощью технических средств, то он может быть фальсифицирован, если же он будет написан от руки, то по почерку можно убедиться, кем написан приговор – судьей или каким-либо другим лицом [1, 81]. В современный период почти все приговоры готовятся с помощью компьютера. Даже в 60–80 гг. XX в. преобладало использование пишущей машинки, хотя некоторые судьи писали приговоры от руки.

Научно-технический прогресс привел к модернизации уголовного процесса в целом. Подготовка электронных уголовных дел становится реальностью. Важно, чтобы были соблюдены соответствующие гарантии их сохранности и возможность ознакомления с их содержанием. В последующем уровень развития искусственного интеллекта позволит на основе имеющегося законодательства подготовить соответствующие алгоритмы для аналитической работы с доказательствами и материалами уголовного дела, что не должно исключать человеческий фактор и участие людей в окончательном разрешении уголовного дела [2, 507–508].

В УПК не уточнено: приговор подписывается составом судей только в конце текста или еще на каждой странице. Представляется, что для большей гарантии неизменности содержания приговора он должен содержать также подписи судей на каждой своей странице. Исправления, дописки, подчистки в тексте приговора недопустимы (ч. 3 ст. 358 УПК). Приговор подписывается всеми судьями. Судья, оставшийся при особом мнении, не подписывает приговор, о чем напротив его фамилии делается отметка «особое мнение» (ч. 2 ст. 358 УПК). Исходя из ч. 5 ст. 354 УПК судья, оставшийся в меньшинстве, вправе (именно «вправе») изложить свое особое мнение в совещательной комнате в письменном виде. Оглашению в зале судебного заседания оно не подлежит, а лишь приобщается к уголовному делу и если на приговор не поступит апелляционная жалоба или протест, то по вступлению приговора в законную силу данное дело направляется председателю вышестоящего суда для решения вопроса о принесении протеста в порядке надзора.

Статья 365 УПК устанавливает, что суд после подписания приговора возвращается в зал судебного заседания и председательствующий провозглашает приговор. Приговор провозглашается во всеуслышание, не только для участников уголовного судопроизводства, но и для всех присутствующих в зале судебного заседания. Согласно ст. 365 УПК допускается оглашение только резолютивной части приговора, но с согласия сторон. Исходя из смысла данного правового положения, можно сделать вывод, что требуется согласие обеих конфликтующих сторон (обвиняемого и потерпевшего). В случае, когда даст согласие только одна из сторон, то приговор зачитывается полностью. Заметим, что приговор провозглашается именно председательствующим (ч. 1 ст. 365 УПК), даже если само написание приговора осуществлялось другим судьей (народным заседателем). Согласно п. 46 ч. 1 ст. 6 УПК «судья – профессиональный судья любого суда, народный заседатель». В свою очередь, «председательствующий – судья, председательствующий при коллегиальном рассмотрении уголовного дела или рассматривающий уголовное дело единолично». Из данных норм следует, что

народный заседатель может и председательствовать в судебном заседании, и провозглашать приговор, что является завышенными полномочиями народного заседателя, поскольку после провозглашения приговора реализуется ряд уголовно-процессуальных действий, связанных с разъяснением прав сторон (ч. 3, 4, 5 ст. 365 УПК).

Как уже отмечалось, председательствующий может ограничиться оглашением лишь резолютивной части приговора, минуя его вводную часть. Такой подход не приемлем, по крайней мере, по двум причинам. Во-первых, для присутствующих в зале судебного заседания остается неизвестным состав суда и других участвующих в уголовном судопроизводстве лиц, тех, кого согласно ст. 359 УПК при обычном порядке провозглашения приговора следует назвать, что без необходимости ограничивает действие принципа гласности в уголовном процессе. Во-вторых, может выглядеть трагикомично, когда судья по ошибке огласил резолютивную часть приговора не в том зале судебного заседания, где находится лицо, действия которого обсуждались в совещательной комнате. В связи с этим оглашение вводной части приговора явилось бы своего рода гарантией, что резолютивная часть приговора адресуется надлежащим участникам уголовно-правового конфликта.

Публичное оглашение приговора служит также своего рода контролем гражданского общества за состоянием правосудия. Кроме того, это оказывает существенное воспитательное воздействие на лиц, присутствующих в зале судебного заседания.

Для достижения целей провозглашения приговора имеет значение язык, на котором оглашается содержание приговора. Конечно, приговор излагается и провозглашается на государственном языке судопроизводства. Если же обвиняемый им не владеет, то согласно ч. 2 ст. 365 УПК «вслед за провозглашением приговора или синхронно он должен быть переведен вслух переводчиком на родной язык обвиняемого или на другой язык, которым он владеет». «Все присутствующие в зале судебного заседания, не исключая состава суда, выслушивают приговор стоя» (ч. 1 ст. 365 УПК).

Суды Республики Беларусь постановляют приговоры именем Республики Беларусь. Приговор подводит итоги всему предварительному расследованию и судебному разбирательству, решает судьбу обвиняемых в преступлении лиц. Уважение к данному акту и суду со стороны всех, находящихся в зале судебного заседания, должно быть особо подчеркнуто. Это выражается в выслушивании приговора суда стоя, что придает необходимую значимость, торжественность заключительной части стадии судебного разбирательства. Если приговор громоздок по содержанию и его чтение займет длительное время, что может быть утомительным для лиц, выслушивающих приговор и, конечно, для того, кто его оглашает, председательствующий вправе объявлять кратковременные перерывы для отдыха, чтобы затем продолжить провозглашение приговора.

Приговор – письменный правовой индивидуальный акт, подлежащий устному оглашению в зале судебного заседания, в том числе и поэтому при составлении приговора надо учитывать особые требования к языку и стилю приговора. Приговор должен быть написан официально-деловым стилем, с

использованием юридических терминов, стандартных оборотов, уместных общеупотребительных понятий. При этом ясность и точность изложения содержания приговора имеет первостепенное значение. Смысл терминов, употребленных в тексте приговора, должен соответствовать закрепленному в законодательстве. Общеупотребительные слова также должны соответствовать общеупотребительному смыслу. Диалектные и жаргонные слова недопустимы. Однако если без них все же невозможно обойтись, то используют прямую речь участников судебного разбирательства. В приговоре не следует употреблять неточные формулировки, не принятые в официальных документах сокращения, аббревиатуры. Специальные термины, например технического характера, должны разъясняться. Приговор должен одновременно быть и полным, и кратким. Загромождение текста приговора излишними подробностями мешает воспринимать суть приговора.

Приговор должен быть написан в третьем лице. Так же излагаются показания допрошенных в судебном заседании лиц. Учитывая, что в Республике Беларусь два государственных языка (белорусский и русский), приговор должен быть написан на том языке, на котором велось судебное разбирательство. Важно соблюдать особенности белорусского и русского языка не только при употреблении соответствующих понятий, но и принятый порядок слов в предложениях.

Литература

1. Перлов И.Д. Приговор в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1960. 264 с.

2. Бибило В.Н. Теория и история права, судоустройства и уголовного процесса: сб. науч. статей. Минск: Право и экономика, 2020. 510 с.

ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Болотіна (Дігтяр) А.О., здобувач ступеню доктора філософії
кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Протидія кримінальним правопорушенням правоохоронними органами держави доволі трудомісткий та не простий процес, оскільки він багато в чому залежить від методики і методів, правового регулювання, міжнародної співпраці у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Показники, наведені державними правоохоронними органами, свідчать про суттєве зростання правопорушень проти прав інтелектуальної власності. В умовах пандемії, посилюються правопорушення у сфері комп'ютерних технологій та програмного забезпечення.

Міжнародна спільнота здійснює вагомий тиск на Україну в питання посилення заходів протидії усім видам правопорушень проти прав інтелектуальної власності, тому що протягом багатьох років Україна займає лідируючі позиції як порушника прав інтелектуальної власності. На думку, Топчія В. В., така позиція Міжнародного альянсу інтелектуальної власності є цілком зрозумілою, оскільки сукупний розмір матеріальної шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності, наприклад у 2017 році сягнув 36 657 007 грн. Ці вражаючі збитки підтверджені відповідними експертизами. Серед потерпілих названо такі відомі американські компанії, як Microsoft, Adobe System, Corel, Adidas Group, Nike International LTD, Kraft Foods Inc. Лише корпорація Microsoft оцінює свої збитки від контрафактного продажу програмного забезпечення в нашій державі у 200 млн доларів США [5, с. 250].

Лише станом на березень 2021 року, вчинено 8 кримінальних правопорушень за ст. 177 КК України – порушення права на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, раціоналізаторську пропозицію; 30 злочинів за ст. 229 КК України – незаконне використання знаку для товарів та послуг, фірмового найменування, кваліфікованого значення походження товару; 5 злочинів за ст. 231 незаконне збирання відомостей, що становлять комерційну таємницю та 5 кримінальних правопорушень за ст. 232 – розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю [1]. Однак, як науковці, так і практики наголошують на тому, що складність роботи зі статистичними даними щодо кримінальних правопорушень проти прав інтелектуальної власності, пов'язані з тим, що ці правопорушення належать до різних розділів Особливої частини Кримінального Кодексу. Однак, однорідність та внутрішній зв'язок між собою цих злочинів настільки міцний, що більшість науковців схиляються до необхідності виділення окремого розділу в Особливій частині Кримінального Кодексу України, який має об'єднати в собі злочинні посягання на інтелектуальну власність» [6].

Нормативно-правовою основою запобігання кримінальним правопорушенням проти прав інтелектуальної власності є чинний Кримінальний Кодекс України. Новелою кримінального законодавства України, у зв'язку із внесенням відповідних змін стало вживання поняття «кримінальне правопорушення» [2], які поділяються на кримінальні проступки та злочини [2]. У зв'язку з цим, теорія кримінального права вимагає нового підходу до розуміння «кримінального правопорушення проти прав інтелектуальної власності», «злочину проти права інтелектуальної власності» та «кримінального проступку проти права інтелектуальної власності». Відповідно до діючого Кримінального Кодексу України - кримінальним правопорушенням є передбачене Кримінальним Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Відповідно «кримінальне правопорушення проти прав інтелектуальної власності» - це передбачене законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. При цьому Кодекс визначає кримінальним проступком - передбачене Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в

розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Однак поняття «злочину» у даному контекст у Кодексі уже не наводиться, лише класифікація злочинів - «нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі». З наведеного, ми розуміємо, що кримінальні правопорушення проти прав інтелектуальної власності поділяються на кримінальні проступки та злочини. Винні діяння проти прав інтелектуальної власності, вчинені суб'єктами кримінальної відповідальності, за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі є кримінальними проступками проти прав інтелектуальної власності. Інші кримінально карані діяння проти прав інтелектуальної власності, за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання пов'язане з позбавленням волі є злочинами проти прав інтелектуальної власності.

У класичній теорії кримінального права, Хрідочкіна А. наводить наступне поняття злочинів проти прав інтелектуальної власності «це передбачені кримінальним законодавством суспільно небезпечні, винні та протиправні діяння, вчинені суб'єктами таких злочинних діянь, які посягають на сукупність майнових та особистих немайнових прав на результати інтелектуальної творчої діяльності людини (результати літературно-мистецької діяльності, науково-технічної творчості та індивідуалізації товарів (послуг) і їх виробників)» [7, с. 343].

Загальна система протидії та запобігання кримінальним правопорушенням проти прав інтелектуальної власності, перш за все, має базуватися на нормативно-правових здобутках кримінального законодавства. Тому теоретичне вирішення проблем розуміння кримінального правопорушення проти прав інтелектуальної власності є прямим фактором протидії цим правопорушенням.

Одним із заходів запобігання кримінальним правопорушенням проти прав інтелектуальної власності, Ломакіна А.А., вважає необхідність «реформування Особливої частини КК України, яке стане безумовним її вдосконаленням з точки зору законодавчої техніки, яка і покликана, насамперед, відповідати за правильність побудови та розташування статей у відповідному розділі кримінального закону за родовим об'єктом злочину. Оскільки система і структура Особливої частини КК України не дозволяють об'єднати склади злочинів проти прав інтелектуальної власності в одному з уже існуючих розділів КК України без порушення принципу системності розміщення кримінально-правових норм [3, с. 203].

Таким чином, на основі проведеного аналізу, можна зазначити, що статистичні дані підтверджують рівень зростання окремих кримінальних правопорушень проти прав інтелектуальної власності в умовах пандемії та поширення COVID-19. Така непередбачувана для світу ситуація тільки ускладнює розслідування вказаної групи кримінальних правопорушень та суттєво впливає на ефективність діяльності правоохоронних органів. Для посилення ефективності запобігання кримінальним правопорушенням державними правоохоронними органами проти прав інтелектуальної власності, навіть в умовах пандемії, перш за все, необхідно виокремити в структурі Особливої частини діючого Кримінального кодексу України окремого розділу, до якого будуть віднесені кримінальні

правопорушення проти прав інтелектуальної власності, оскільки ґрунтовною є позиція, що вони є самостійною відокремленою групою злочинних посягань і підлягають кримінально-правовій охороні.

Література:

1. Єдиний Звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-березень 2021 року. Офіс Генерального Прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114368&libid=100820&c=edit&c=fo.
2. Кримінальний Кодекс України: Кодекс, Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25-26, ст.131.
3. Ломакіна А.А. Протидія злочинам проти інтелектуальної власності: загально-соціальний аспект. Право і суспільство. № 1. 2016. С. 198-203.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019. № 17, ст.71.
5. Топчій В. В. Авторське і суміжні права: кримінально-правова охорона. Прикарпатський юридичний вісник. Вип. 1. Том 2. 2017. С. 248-251.
6. Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні: Монографія. – Х. ХНУім. В. Н. Каразіна. 2011. С. 24.
7. Хрідочкіна А. Ознаки та зміст поняття «злочини проти права інтелектуальної власності». Публічне право. № 3. 2013. С. 343-348.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Бугайчук К.Л., доктор юридичних наук, доцент завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Служба в поліції є державною службою особливого характеру, яка є професійною діяльністю поліцейських з виконання покладених на поліцію повноважень. Завдяки вказаним особливостям, поліцейський повинен отримувати від держави належний правовий та соціальний захист. Так, відповідно до статті 62. «Гарантії професійної діяльності поліцейського» Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, поліцейський своєчасно і в повному обсязі отримує грошове забезпечення та інші компенсаційні виплати відповідно до закону та інших нормативно-правових актів України, а також у повному обсязі користується гарантіями соціального та правового захисту, передбаченими цим Законом та іншими актами законодавства [1].

Разом із вищевикладеним чинне законодавство України, що регулює порядок проходження служби в поліції та особливості їх соціального забезпечення

ще не в повній мірі відповідає усім правовим стандартам, зокрема в частині врегулювання відносин поліцейського та держави, які складаються з приводу відпусток.

Частиною 9 статті 93 «Обчислення тривалості відпусток поліцейських» Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що поліцейським у рік звільнення за власним бажанням, за віком, через хворобу чи скорочення штату в році звільнення, за їх бажанням, надається чергова відпустка, тривалість якої обчислюється пропорційно з розрахунку однієї дванадцятої частини відпустки за кожний повний місяць служби в році звільнення, а частиною 10 цієї ж статті встановлено, що за невикористану в році звільнення відпустку поліцейським, які звільняються з поліції, виплачується грошова компенсація відповідно до закону.

Разом із цим відповідного закону України, що регулює питання компенсації поліцейським невикористаної частини відпустки не передбачено, адже чіткої вказівки на такий документ у статті 93 Закону України «Про Національну поліцію» не має. Якщо ж мається на увазі цей закон «Про Національну поліцію», то зрозуміло, що потрібне інше формулювання відповідної бланкетною норми, наприклад, «відповідно до положень цього закону».

На підставі вказаних прогалин у правовому регулюванні порядку компенсації невикористаної частини відпустки, складається ситуація, що поліцейським у рік звільнення, компенсується тільки невикористана частина відпустки за рік звільнення, а невикористані частини відпустки за попередні роки не оплачуються.

Слід зауважити, що відповідно до частини 11 статті 93 Закону України «Про Національну поліцію» вказано, що за бажанням поліцейського невикористана частина відпустки може бути приєднана до чергової відпустки на наступний рік [1]. Таким чином, якщо поліцейський забажав приєднати невикористану частину відпустки до відпустки на наступний рік, а у наступному році не використав жодної із цих відпусток, то йому з незрозумілих причин буде компенсована тільки частина відпустки за поточний рік, що ставить під сумнів реалізацію гарантій професійної діяльності поліцейського та забезпечення його соціальних прав.

Відомчим наказом МВС № 260 від 06 квітня 2016 року був затверджений порядок та умови виплати грошового забезпечення поліцейським Національній поліції та курсантам вищих навчальних закладів МВС із специфічними умовами навчання. Пункт 8 розділу III цього документу аналогічно до закону України «Про Національну поліцію» вказує, що за невикористану в році звільнення відпустку поліцейським, які звільняються з поліції, виплачується грошова компенсація відповідно до чинного законодавства. Але питання щодо невикористаних відпусток за попередні роки цим Порядком також не врегульовано [2].

Вказані недоліки суттєво впливають й на неоднозначність судової практики із зазначених правовідносин, адже співробітниками поліції подається велика частина позовів з питань компенсації невикористаної частини відпусток за попередні роки.

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду неодноразово розглядав справи з подібними правовідносинами, зокрема №826/8185/18 за позовом до Національної поліції України про визнання протиправними дій,

зобов'язання вчинити дії [3]; №818/1276/17 за позовом до Головного управління Національної поліції в Сумській області про стягнення грошової компенсації, середнього заробітку, матеріальної допомоги та моральної шкоди [4]. Предметом спору у цих справах були дії відповідачів щодо невиконання позивачам (поліцейським) грошової компенсації за невикористану відпустку за попередні роки, що передують року звільнення. Проте під час їхнього розгляду суди дійшли різних правових висновків.

Так, у постанові від 23.10.2019 Верховний Суд виходив з того, що питання компенсації невикористаної частини відпустки поліцейському за минулі роки не врегульоване положеннями, а тому при вирішенні цього питання підлягають застосуванню приписи Кодексу законів України про працю. Проте у постанові від 06.02.2020 Верховний Суд зазначив, що питання виплати грошової компенсації за невикористану частину відпустки поліцейським, які звільняються, урегульовані нормами пункту 8 розділу III Порядку № 260 [2], які є спеціальними за своєю правовою природою та підлягають застосуванню до спірних правовідносин.

В той же час постанова Верховного Суду від 19.01.2021 у справі № 160/10875/19 (провадження № К/9901/13369/20) вказує, що законом не виключаються випадки, коли поліцейським відпустка не буде використана протягом календарного року. Не передбачено позбавлення поліцейського права на відпустку, яке він уже отримав в попередньому календарному році. Водночас надано право працівнику використати право на відпустку за попередній рік одночасно з черговою відпусткою наступного року.

Таким чином, у наступному календарному році, в тому числі і за умови, що він є роком звільнення, поліцейський має гарантоване право на чергову відпустку за поточний календарний рік та на відпустки (основні і додаткові), що не були використані в попередніх роках, що виражається в праві на отримання грошової компенсації за весь час невикористаної оплачуваної відпустки, незалежно від часу набуття права на таку відпустку, оскільки відпустки за попередні роки також є невикористаними в році звільнення та не можуть бути залишені без розрахунку з поліцейським, адже це суперечить суті та гарантіям як трудового, так і спеціального законодавства в частині реалізації права на відпочинок [5].

На підставі вищевикладеного вважаємо, що порядок компенсації поліцейському невикористаної частини відпустки за минулі роки потребує більш чіткого законодавчого врегулювання.

Так у статті 93 Закону України «Про Національну поліцію» доцільно передбачити норми, відповідно до яких Кабінет Міністрів України має затвердити окремий порядок компенсації поліцейським невикористаних частин відпустки. Крім того, потрібно у частинах 10 та 11 статті 93 встановити вимогу, відповідно до якої поліцейські матимуть право на компенсацію невикористаних частин відпустки не тільки за рік звільнення, але й за попередні роки.

Вважаємо, що ухвалення такого акта сприятиме зміцненню соціального захисту поліцейських та реалізації положень статті 45 Конституції України та 62 Закону України «Про Національну поліцію» в частині забезпечення права на відпочинок та належний правовий та соціальний захист працівників Національної поліції України.

Література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://ibit.ly/82Zu> (дата звернення 27.03.2021).
2. Про затвердження Порядку та умов виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та здобувачам вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських: Наказ МВС України від 06.04.2016 № 260. URL: <https://ibit.ly/CGMR> (дата звернення 27.03.2021).
3. Ухвала Верховного Суду України в справі № 826/8185/18 (адміністративне провадження № К/9901/19707/19) від 19.07.2019. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83142474> (дата звернення 27.03.2021).
4. Постанова Верховного Суду України в справі № 818/1276/17 (адміністративне провадження № К/9901/48853/18) від 06.02.2020. URL: <https://tinyurl.com/yfmafg5u> (дата звернення 27.03.2021).
5. Постанова Верховного Суду України в справі № 160/10875/19 (адміністративне провадження № К/9901/13369/20) від 19.01.2021. URL: <https://ibit.ly/wtwS> (дата звернення 27.03.2021).

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Коробка О. С., старший викладач кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Упровадження міжнародних стандартів, напрацювання судової практики та наукові висновки учених сприяли оновленню кримінального процесуального законодавства. Новий Кримінально процесуальний кодекс (далі КПК) України кардинально змінив підходи досудового слідства та судового розгляду. Серед завдань кодексу основним є захист особи, її прав і свобод, інтересів суспільства і держави від кримінальних правопорушень. Його втіленню покликаний сприяти інститут допустимості доказів, без якого неможливо винести справедливий вирок.

У теорії кримінального процесуального права донині точаться дискусії щодо властивостей доказів як процесуальної форми обставин реальної дійсності, які підтверджують чи скасовують наявність кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Учені пропонували та відстоювали різні властивості доказів, серед них можна виділити: належність; сила; допустимість; значимість; достовірність; достатність тощо [1, 2, 3]. Лише у 2012 році належність та допустимість знайшли своє закріплення в ст.ст. 85, 86 КПК України.

В. Вапнярчук вказує, що допустимість стосується форми доказів [4, с. 363]. Часто висловлюється думка, що допустимість доказів як властивість, що оцінює їх на відповідність кримінальної процесуальної форми отримання, визначеної КПК

України - є основною властивістю доказів. Вона визначає їх придатність для доведеності кримінального правопорушення, і як наслідок – притягнення до відповідальності винної особи. Відповідно недопустимий доказ не може бути використано при прийнятті процесуальних рішень та винесенні відповідного судового рішення суддею (ч.2 ст. 86 КПК України).

Слід зауважити, що недопустимим доказом прийнято розуміти не доказ, що отримано з будь-яким порушенням процесуального закону, а лише той, що містить істотні порушення прав і свобод людини. Суд, вирішуючи питання щодо допустимості доказу в контексті ч. 1 ст. 87 КПК, має обґрунтувати, чому він вважає порушення фундаментального права або свободи настільки істотним, щоб обумовити недопустимість доказу. Застосовуючи ч. 1 ст. 87 КПК при визнанні недопустимими похідних доказів, суд має встановити не лише те, що первісний доказ отриманий з порушенням фундаментальних прав і свобод людини і використовувався в процедурах, які призвели до отримання похідного доказу, а також те, що похідний доказ здобутий саме завдяки тій інформації, яка міститься в первісному доказі, що визнаний недопустимим [5].

Допустимим є будь-який доказ, крім того, що отриманий з істотним порушенням фундаментальних прав і свобод людини закріплених у Конституції України, законах України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Критеріями розмежування допустимості від інших властивостей доказів визнаються: 1) допустимість відноситься тільки до форми і не стосується змісту доказів (якщо виділяти форму та зміст доказів); 2) визначається дотриманням правил прямо вказаних у законі [4, с. 365-366]; варто також додати: 3) застосовується на завершальному етапі (ч. 1 ст. 89 КПК України), у виняткових випадках (явній недостовірності доказу) протягом судового розгляду.

Виходячи з положень ст.ст. 87-89 КПК України доказ вважається допустимим якщо він не визнаний судом недопустимим в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення, а також у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду. Звідси питання допустимості доказів у кримінальному процесі доречно розглянути через призму підстав визнання доказів недопустимими.

Ураховуючи сучасні тенденції вітчизняної правової системи ці підстави доречно визначати через правові позиції Верховного суду.

Їх аналіз дозволив констатувати, що суд визнаючи доказ недопустимим повинен встановити: 1) істотність порушення фундаментальних прав та свобод людини; 2) обґрунтованість застосування ч. 1 ст. 87 КПК України; 3) перелік підстав для визнання доказу недопустимим зазначених у ст. 87 КПК України є невичерпним, що дозволяє суду розширене тлумачення даної статті у межах істотного порушення фундаментальних прав та свобод людини; 4) слідчий чи прокурор зобов'язані невідкладно постфактум звернутися до слідчого судді з клопотанням про обшук, а інакше докази здобуті у такий спосіб будуть визнані недопустимими; 5) суд повинен оцінювати допустимість доказів ураховуючи обставини кожного конкретного кримінального провадження.

Література:

1. Победкин А.В. Уголовно-процессуальное доказывание / А.В. Победкин. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2009. 416 с.
2. Гридчин А.А. Обеспечение допустимости доказательств на предварительном следствии (процессуальные вопросы): Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. А. Гридчин. М., 1999. 21 с.
3. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: науч. – практ. пособие / Ю.К. Орлов. М., 2000. 144 с.
4. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика властивостей доказів та їх розмежування між собою. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 68. С. 361–375. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13433/1/Vapnyarchuk_361-375.pdf (дата звернення: 01.03.2021).
5. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 2018 року по жовтень 2020 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogljad_KKS_VS.pdf (дата звернення 02.03.2021).

ПРИНЦИП СПЕЦИАЛИЗАЦИИ (КОНКРЕТНОСТИ) В РАМКАХ НАЦИОНАЛЬНОГО ИНСТИТУТА ОКАЗАНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАВОВОЙ ПОМОЩИ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ

Самарин В. И., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры уголовного процесса и прокурорского надзора
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

Оказание международной правовой помощи по уголовным делам базируется на общих началах, которые заключены в соответствующих принципах. Исходя из сущности исследуемой деятельности, а также, учитывая сложившееся в доктрине мнение [1, с. 69-72; 2, с. 23], принципы международной правовой помощи по уголовным делам можно условно подразделить на три группы: *универсальные принципы международного права* (принцип суверенного равенства государств, принцип взаимности, гуманизм, уважение и соблюдение прав и свобод человека, добросовестное выполнение государствами своих обязательств, защита прав граждан за границей, принцип межгосударственного сотрудничества, невмешательство во внутренние дела и др.), *общие принципы национального уголовного права и процесса* (законность, обеспечение неотвратимости ответственности за совершенное противоправное деяние, обеспечение подозреваемому, обвиняемому и осужденному права на квалифицированную юридическую помощь, осуществление правосудия на основе состязательности и равенства сторон, стимулирование правопослушного поведения граждан и др.),

специальные принципы (противодействие только общеуголовным преступлениям, принцип двойной наказуемости (криминализации), принцип конкретности или специализации). Последний принцип нередко вызывает ошибки в судебной практике, в связи с чем и выбран для анализа в настоящей публикации.

Сотрудничая по вопросам борьбы с преступностью, государство в определенной степени поступает своим суверенитетом. Особенно, если в ходе взаимодействия происходит передача лиц между юрисдикциями либо производятся процессуальные действия, сопряженные с принуждением. В связи с этим государство закономерно желает ограничить сферу использования другим сувереном результатов взаимодействия только в рамках конкретного уголовного дела, что находит свое закрепление в международных договорах о правовой помощи и национальном законодательстве.

Легальное наименование принципа специализации мы можем найти в ст. 104 договора между Республикой Беларусь и Республикой Польша о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным, трудовым и уголовным делам 1994 г. В большинстве иных договоров стороны закрепляют пределы уголовного преследования лица. Содержание принципа закреплено в международных договорах Республики Беларусь, а также в ст. 475, 476 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь (далее – УПК). Данные нормы УПК распространяются исключительно на выдачу лица для уголовного преследования и отбывания наказания. В то же время в международных договорах с Литвой и Польшей предусмотрены положения, устанавливающие действие рассматриваемого принципа при передаче осужденного для отбывания наказания в стране своего гражданства. Последний подход нам кажется не вполне верным, так как в этом случае для передачи лица в иную юрисдикцию императивным является волеизъявление осужденного, что может служить для него действенной защитой от уголовного преследования в другом государстве, если он опасается такового.

Принцип специализации подразумевает, что государственные органы запрашивающего государства могут использовать оказываемую им помощь только в пределах, в которых

- а) уполномоченные должностные лица такого государства ее запросили и
- б) компетентный орган запрашиваемого государства дал согласие.

Лицо может уголовно преследоваться только за совершение деяния, уголовно-правовая квалификация которого указана *в просьбе* об оказании помощи и *в решении* компетентного органа иностранного государства (последнее может ограничить объем помощи). Хотя последний факт не всегда упоминается в формулировках судебных решений («пределы судебного разбирательства определяются не только обвинением..., но и содержанием просьбы о выдаче к запрашиваемой Договаривающейся Стороне» [3]), но все же, современная судебная практика учитывает отказ в согласии на выдачу по определенному обвинению либо на присоединение неотбытой части наказания по постановленному ранее приговору [4]. Конкретность относится не только к деянию, но и к лицу, в отношении которого осуществляется уголовное преследование. Суверенитет запрашивающего государства ограничен не только в

возможности уголовного преследования за иное деяние, но и в выдаче (передаче) лица (предмета) третьему государству и т.д. Принцип конкретности распространяется не только на лиц (выдаваемых (в том числе временно), транзитно перевозимых), но и на передаваемые предметы и информацию.

Так, по приговору Могилевского областного суда П. осужден по ст. 186 Уголовного кодекса Республики Беларусь (далее – УК). П. признан виновным в том, что во дворе дома на почве личных неприязненных отношений угрожал потерпевшей убийством. Как следует из материалов уголовного дела, оно возбуждено в отношении П. по признакам преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 14 и ч. 1 ст. 139 УК, то есть за покушение на убийство. П. скрылся в Российской Федерации. Генеральной прокуратурой Российской Федерации был удовлетворен запрос Прокуратуры Республики Беларусь о выдаче П. для привлечения к уголовной ответственности за покушение на убийство общеопасным способом с особой жестокостью (ч. 1 ст. 14 и п.п. 5, 6 ч. 2 ст. 139 УК), в чем и было предъявлено ему обвинение. В ходе судебного разбирательства государственный обвинитель и потерпевшая отказались от предъявленного обвинения, полагая необходимым квалифицировать действия обвиняемого по ч. 3 ст. 339 УК. При новом рассмотрении дела после отмены первоначального приговора потерпевшая Ш. обратилась к суду с заявлением о привлечении П. к уголовной ответственности за угрозу убийством, а государственный обвинитель в соответствии с требованиями ст. 301 УПК предъявил ему новое обвинение в угрозе убийством, то есть по ст. 186 УК. Однако согласие компетентного органа запрашиваемой Договаривающейся Стороны, выдававшей обвиняемого, на привлечение его к уголовной ответственности по новому обвинению в установленном порядке получено не было. Судебная коллегия по уголовным делам Верховного Суда, рассмотрев уголовное дело по кассационной жалобе потерпевшей Ш., приговор отменила и дело прекратила, так как сторона обвинения в ходе судебного разбирательства фактически отказалась от обвинения П. по ч. 1 ст. 14 и п. 6 ч. 2 ст. 139 УК, по которому он был выдан для привлечения к уголовной ответственности [5].

Как видится, следует понимать, что принцип специализации отражается не только на пределах судебного разбирательства. Соответствующим образом должно корректироваться предъявляемое лицу обвинение. Для преодоления указанного ограничения необходимо запросить согласие компетентного органа государства, которое оказывает помощь. И такая деятельность до вступления приговора в силу должна вменяться в обязанность стороны обвинения: следователя – до передачи уголовного дела прокурору для направления в суд, а затем – прокурора. В то же время, как отметил Федеральный Верховный Суд ФРГ, «принцип специализации служит только для защиты прав запрашиваемого о выдаче государства, ... но не для защиты выдаваемого лица, который из него не может получать никаких прав» [6, с. 135]. Но это не значит, что защитник не вправе заявлять о недопустимости не отвечающего требованиям принципа специальности обвинения выданного лица.

Действие принципа конкретности ограничено во времени. Прежде всего, он распространяется только на деяния, предшествовавшие моменту оказания

международной правовой помощи. Кроме того, касательно выдачи лицо имеет определенный срок (как правило, 45 суток), чтобы после отбытия наказания или прекращения уголовного преследования в отношении деяния, за которое оно было выдано, добровольно покинуть территорию запрашивавшего государства, после чего государственные органы последнего смогут осуществить в отношении выданного ранее лица уголовное преследование по иным деяниям.

Таким образом, следует признать специальным принципом национального института оказания международной правовой помощи по уголовным делам специализацию (конкретность). Данный принцип проявляется при оказании различных видов такой помощи (на основании международных договоров), но в УПК закреплен только в отношении выдачи, что является наиболее правильным, учитывая, что лицо в этом случае передается в карательную юрисдикцию без учета его согласия. Принцип специализации ограничивает пределы судебного разбирательства, хотя должен учитываться уже при предъявлении обвинения, так как уголовное преследование начинается не в суде.

Литература:

1. Волженкина, В. М. Нормы международного права в российском уголовном процессе / В. М. Волженкина. – СПб: Юридический центр Пресс, 2001. – 359 с.
2. Глумин, М. П. Международно-правовая помощь по уголовным делам как институт уголовно-процессуального права России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нижегородская академия МВД России. – Нижний Новгород, 2005. – 34 с.
3. Определения судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Республики Беларусь // Судовы веснік. – 2005. – № 2. – С. 29-30.
4. Постановление президиума областного суда от 12.08.2020 [Электронный ресурс] // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.
5. Определения судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Республики Беларусь // Судовы веснік. – 2005. – № 4. – С. 22-23.
6. Internationale Rechtshilfe in Strafsachen: Rechtsprechungssammlung 1949-1992 / hrsg. von Eser A. u. andere. – 2., fortgeschriebene Auflage – Freiburg: Max-Planck-Inst. für Asländ. u. Internat. Strafrecht, 1993. – 697 S.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ ЗВЕРНЕННЯ ПРОКУРОРА З ПОЗОВОМ ПРО ВИЗНАННЯ АКТИВІВ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

Котвяковський Ю.О., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Законом України від 31 жовтня 2019 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», було суттєво змінено, загалом новий для вітчизняного законодавства, інститут т. зв. «цивільної конфіскації». Необхідність імплементації у національні правові системи держав можливості для конфіскації майна отриманого результаті корупційного злочину, без винесення вироку у рамках кримінального провадження, визначалась ст. 54 Конвенції ООН проти корупції 2004 року. При цьому застосування відповідної процедури Конвенцією передбачалось у разі неможливості застосування до злочинця заходів кримінального переслідування з причин його смерті, переховування та в інших відповідних випадках [2].

Подальший розвиток такий підхід отримав у сформульованих спеціалістами Світового Банку основних принципах інституту «цивільної конфіскації». Зокрема, принципом 1 передбачено неможливість заміни кримінального переслідування конфіскацією активів поза кримінальним провадженням. Наголошувалось, що застосування процедури «цивільної конфіскації» може доповнювати кримінальне переслідування, передувати пред'явленню кримінального обвинувачення або застосовуватись паралельно з кримінальним процесом. Крім того, вона повинна бути передбачена в ситуаціях, якщо кримінальне переслідування виявиться неможливим (напр. у зв'язку із смертю підозрюваного) чи завершиться невдало (напр. не буде зібрано достатньо доказів на підтвердження вини обвинуваченого). Однією з умов застосування «цивільної конфіскації» є доведення кримінального походження активів або використання їх для вчинення злочину [3, с. 53-54].

Водночас запроваджений у 2015 р. до вітчизняного цивільного процесуального законодавства України інститут визнання необґрунтованими активів та їх витребування не мав чітко визначеного місця у вітчизняній правовій системі. В цій частині, І.В. Гловюк справедливо зауважувала, що процедура, передбачена у попередній редакції глави 12 ЦПК України, за своєю метою була дублюючою стосовно процедури вирішення питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, у порядку КПК України, а за суб'єктною сферою застосування – вужчою, ніж кримінально-процесуальна процедура [4, с. 21].

Чинною редакцією ст. 290 ЦПК України передбачено дві підстави пред'явлення уповноваженим прокурором позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Так, згідно абз. 2 ч. 2 ст. 290 ЦПК

України, підставою для подання позову є наявність різниці між вартістю активів набутих особою уповноваженою на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування та її законними доходами, що у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів». За наявності більш значної різниці між вартістю активів набутих вказаною особою та її законними доходами, такі дії кваліфікуються як незаконне збагачення відповідно до ч. 1 ст. 368⁵ КК України.

Крім того, згідно абз.3 тієї ж норми, позов пред'являється щодо активів, які перевищують визначений ст. 368⁵ КК України розмір, у разі, якщо відповідне кримінальне провадження закрито у зв'язку з недостатністю доказів для доведення винуватості особи та вичерпання можливості їх отримання; набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; смертю підозрюваного, обвинуваченого; не отриманням згоди держави, яка видала особу; закінченням строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру і відповідне рішення набуло статусу остаточного.

Таким чином, пред'явлення уповноваженим прокурором позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави на підставах визначених абз. 2 ч. 2 ст. 290 ЦПК України не пов'язане з кримінальним переслідуванням особи уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування. Водночас абз. 3 ч. 2 ст. 290 передбачено застосування заходів «цивільної конфіскації» у разі неможливості кримінального переслідування особи з підстав визначених законом. Це, в свою чергу, свідчить про часткове врахування вітчизняним законодавцем рекомендацій викладених у міжнародних документах щодо впровадження в національне законодавство інституту конфіскації активів поза кримінальним провадженням.

Поряд з тим, аналіз положень ч. 2 ст. 290 ЦПК України та ч. 1 ст. 368⁵ КК України в частині визначення розміру різниці між вартістю набутих активів та законними доходами особи уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, дозволяє зробити висновок про поступове розширення сфери застосування заходів «цивільної конфіскації» передбачених абз.2 ч. 2 ст. 290 ЦПК України, тобто не пов'язаних з кримінальним провадженням щодо такої особи.

Зокрема, як впливає із змісту абз. 2 ч. 2 ст. 290 ЦПК України, для розрахунку вартості активів набутих особою слід застосовувати розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів».

Варто відзначити, що законодавцем при формулюванні змісту ч.2 ст. 290 ЦПК України зроблено відступ від загального правила визначеного ч. 9 ст. 19 згідно якої, для цілей ЦПК України, розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб вираховується станом на 1 січня календарного року, в якому

подається відповідна заява або скарга, вчиняється процесуальна дія чи ухвалюється судове рішення.

Разом з тим, у вказаному Законі, опублікованому в газеті «Голос України» від 27.11.2019 р. № 227, визначено набрання ним чинності з дня, наступного за днем його опублікування, тобто 28.11.2019 року. Згідно Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, станом на 28.11.2019 р., становив 2007 гривень. Проте вже з 1.12.2019 р. його розмір збільшився до 2102 гривень. Законом України «Про Державний бюджет України на 2021 рік», встановлено розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб: з 1 січня - 2270 гривень, з 1 липня - 2379 гривень, з 1 грудня - 2481 гривня.

Водночас, як зазначалось вище, абз. 2 ч. 2 ст. 290 ЦПК України встановлено, що позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави подається уповноваженим прокурором, якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи не перевищує межу, встановлену статтею 368⁵ Кримінального кодексу України, тобто, згідно ч. 1 вказаної статті – шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Сума неоподатковуваного мінімуму доходів громадян в частині кваліфікації кримінальних правопорушень, відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України, встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, та дорівнює, згідно з підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV ПК України 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленому законом на 1 січня відповідного року.

Отже, із збільшенням розміру прожиткового мінімуму, розмір різниці вартості активів набутих особою уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та її законними доходами, що дає підстави для кваліфікації дій особи за ст. 368⁵ КК України, буде зростати пропорційно до збільшення прожиткового мінімуму.

Поряд з тим, із законодавчим збільшенням розміру соціальних стандартів, що у значній мірі пов'язано з інфляційними процесами в економіці України, у ЦПК України не передбачено підвищення розміру різниці між законними доходами особи та набутими нею активами, яка, згідно абз.2 ч. 2 ст. 290 ЦПК України, є підставою для звернення уповноваженого прокурора з відповідним позовом.

Виходячи з викладеного, логічним видається висновок про необґрунтованість фіксації розміру прожиткового мінімуму, що враховується для визначення різниці між вартістю активів та законними доходами особи на рівні суми визначеної законом станом на 28.11.2019 року. У цьому зв'язку, на нашу думку, є доцільним у ч. 2 ст. 290 ЦПК України змінити слова: «встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом» словами: «встановленого законом станом на 1 січня календарного року, в якому пред'являється позов».

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або

місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31.10.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 2. ст.5

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 31.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 09.04.2021 р.)

3. Гринберг Т. Возврат похищенных активов: Руководство по конфискации активов вне уголовного производства. / Теодор Гринберг, Линда Сэмюэль, Вингейт Грант, Ларисса Грей ; Пер. с англ. М.: Альпина Паблишерз, 2010. 356 с.

4. Гловюк І.В. Позовне провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування і «кримінальна спеціальна конфіскація»: питання кореляції. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції ім. Ю.С. Червоного, м. Одеса, 16 листоп. 2018 р. Одеса: Фенікс, 2018. С. 16-21.

5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. ст.436

6. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. ст.112.

7. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018, № 50, ст.400

8. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 09.04.2021 р.)

ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ В СУДОВИХ ПРОМОВАХ

(на прикладі промови адвоката А. Г. Фатєєва в інтересах релігійної громади УПЦ КП)

Шестакова С.О., кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Сформовані риторичні навички в усі часи визначали можливості впливу на погляди, вчинки, переконання людей. Особливої ваги такі навички та вміння набувають у професійній діяльності юриста: володіння словом, переконлива аргументація, образне мовлення мають важливе значення для успішного вирішення професійних завдань. З огляду на це саме від ступеня володіння юристом мовою, словом залежить і ефективність ведення різного роду судових процесів.

Доречність використання образних засобів у судових промовах досліджували українські та зарубіжні вчені, зокрема М. С. Алексєєв, Н. В. Землякова, О. В. Климович, А. Ф. Коні, К. А. Коробова, З. В. Макарова,

Л. І. Мацько, В. В. Молдован, І. Ю. Морозов, П. С. Пороховщиков, В. Д. Спасович та інші.

Метою нашої роботи є з'ясування значення засобів виразності мови для ефективності судової промови.

Як відомо, судове красномовство – це не тільки талант, природні здібності, а й насамперед результат засвоєння знань, формування умінь і навичок, які забезпечують підготовку й виголошення аргументованих міркувань, що впливають не тільки на правову свідомість, а й на емоції адресатів промови.

Не викликає заперечень той факт, що судове красномовство спрямоване на з'ясування, доказування й переконання. Останнє досягається двома шляхами: раціональним та емоційним. Вважається, що під час аналізу непрямих доказів використовуються логічні засоби впливу, а якщо фабула справи зрозуміла – емоційно-експресивні засоби впливу. Без сумніву, раціональне є головним у судовій промові, воно досягається шляхом організації матеріалу на основі достовірних фактів, логічних доказів тощо. Емоційність і виразність мовлення підсилюють ефективність виступу: яскраве мовлення викликає інтерес у слухачів, впливає на їх почуття та уяву [1, 69]. Не можна не погодитися з думкою відомого юриста А. Ф. Коні, який справедливо вважав, що "промова, створена з одних тільки міркувань, ... зникає з голів присяжних, як тільки вони пройшли до дорадчої кімнати. Якщо в ній були ефектні картини, цього трапитися не може"[2, 70].

Підтверджують цю тезу і М. С. Алексєєв та З. В. Макарова, стверджуючи, що виразне мовлення містить образні слова, які активізують уяву, внутрішнє бачення й емоційну оцінку зображуваної картини, події, особистості. Необхідність доречного використання образних слів набуває особливого значення, коли в судовій промові досліджуються психологічні питання, під час характеристики мотивів злочину, особистості учасників процесу, причин та мотивів, які сприяли скоєнню злочину [3, 69].

До найважливіших засобів експресивно-емоційного впливу в судовій промові належать тропи й фігури мовлення, зокрема метафора, антитеза, гіпербола, порівняння, іронія, градація тощо. Традиція їх уживання бере свій початок із Давньої Греції. Показовою в цьому плані є праця Цицерона «Про ораторське мистецтво». А. Ф. Коні вказує на праці Цицерона як джерело для підготовки промов і їх виголошення в суді: "...у його ораторських прийомах завжди відчувається насамперед обвинувачувач або захисник. Прекрасний стиліст або діалектик, він однаково мистецьки впадає в пафос, або віддається іронії, або, нарешті, приголомшує супротивника лютими епітетами." [4].

Здійснений нами аналіз судової промови адвоката А. Г. Фатєєва [5] засвідчив вживання автором низки мовних фігур і тропів. З метою впливу на судову аудиторію автор використовують іронію, яка полягає в тому, щоб шляхом глузування досягти об'єктивної оцінки дій судом: *Про які етичні засади може йтися, коли людей похилого віку відправляють на цвинтар, щоб звикли — чи що — до свого місця постійної пропуски?*

Частотними в досліджуваній промові є метафори – особливі мовні звороти, які роблять промову більш наочною, яскравою та ефектною: *здригається навіть небо, догоріла свічка мого життя, проковтнув образу, народилася єдина сльоза,*

підійшла душа, межі шаноби і поваги, посипалися сварки тощо. Унаочнення традиційних образів дозволяє впливати на слухачів, не відволікаючи увагу від фактичного боку справи. Метафора, актуалізуючи непряме значення при вживанні слова, змінює його значенняве сприйняття, що уможлиблює передачу ускладненого, оригінального змісту. Непряме значення сприяє створенню емоційних асоціацій, нових образів, що забезпечують більш глибоке усвідомлення події. З цією ж метою використовують у судовій промові і порівняння: *коли з могили, наче з того світу, чиста, немов гірський кришталь*.

Не менш важливим засобом створення образності й збагачення змісту в судових промовах є епітети, використовувані для характеристики якостей, властивостей предметів. Епітети дозволяють зробити акцент на найбільш важливих якостях описуваного предмета чи явища: *чистого аж прозорого ранку, несхитна брама, блюзнірське розпорядження*. Вживання епітетів детермінує увагу слухачів і моделює необхідний напрям їх емоційного й почуттєвого сприйняття справи, що розглядається.

Висока частотність використання фразеологізмів, висловів народної мудрості також свідчить про їх високий потенціал надання образності судовим промовам. Такі вислови мають узагальнювальний характер і дозволяють у короткій формі акцентувати увагу на найбільш важливих, істотних деталях: *покотилася під укіс, стала під корогви, посіяти розбрат, тяжкий гріх, до самої землі припала*. Вони можуть привносити яскраві й живі риси, а також наближати сказане до реальних умов життя. Таким чином, фразеологізми стають влучними й точними характеристиками ситуації, а образність, що ними створюється, не тільки є умовою реалізації судового красномовства, але й впливає на досягнення основної мети – переконання, залучення уваги за допомогою експресивності, можливостей позитивної або негативної оцінки, вираження схвалення або осуду.

Для того, щоб зберегти інтерес до промови, активізувати увагу слухачів, сприяти живому сприйняттю повідомлення, оратор використовує риторичні питання, які в експресивній формі передають стверджувальну або негативну інформацію. Дискутуючи із процесуальним супротивником, судовий оратор нерідко звертається до риторичних питань, які дозволяють в експресивно-емоційній формі переконливо заперечувати протилежний погляд при звертанні до суду: *Чи воно, бува, не суперечить статті 3, не спрямоване проти прав і свобод громадян; чи сприяє консолідації та розвитку нації згідно зі статтею 11; чи забезпечує владна структура, що є її обов'язком, права і свободи людини; чи утверджує їх, чи дотримано в розпорядженні принцип верховенства права (ст. 8); чи можна на цвинтарі православної громаді задовольняти релігійні потреби і справляти релігійні обряди, окрім похоронних, і поширювати нашу віру (стаття 35) тощо?*

Спостерігається в досліджуваній промові і використання автором прийому градації. Під останнім розуміють поступове підсилення враження, яке досягається шляхом поступового застосування однотипних слів чи синонімів так, що кожне наступне слово підсилює значення попереднього. Кожне повторення покращує розуміння слухачами сутності питання і підсилює враження від сказаного оратором: *Посипалися сварки, взаємні образи, звинувачення, навіть штовханина*.

Таким чином, наявність у тексті засобів мовної виразності посилює ефективність виступу: яскрава промова викликає інтерес у слухачів, підтримує увагу до предмета промови, впливає як на розум, так і на почуття, уяву слухачів. Саме використання тропів і мовних фігур дозволяє оратору висловити емоційно-вольове ставлення до предмета промови і вплинути на емоції присяжних засідателів і слухачів.

Література:

1. Е.А.Коробова Методы речевого воздействия в судебной речи . *Общее и сравнительно-историческое языкознание*. С. 67 – 74. URL: https://psyjournals.ru/files/33093/philology_2010_2_Korobova.pdf (дата звернення: 01.04.2021)
2. Кони А.Ф. Собрание сочинений : в 8 т. Т. 3. Судебные речи. Москва, 1967. 535с. URL: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/K/KONI_Anatoliy_Fedorovich/_Koni_A.F..html (дата звернення: 01.04.2021)
3. Алексеев Н.С., Макарова З.В. Ораторское искусство в суде. Ленинград, 1985. 175 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1442908/> (дата звернення: 01.04.2021)
4. Кони А.Ф. Избранные труды и речи. Тула, 2000. 550 с. URL: http://flexp.com.ua/data/blog_dwnl/Koni_A.F._Izbrannye_trudy_i_rechii.pdf (дата звернення: 01.04.2021)
5. Судові промови адвокатів України / Редкол.: В. В. Медведчук (голова) та інші. Київ, 2000. Кн. 1. 216 с. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirka/Sudovi_promovy_advokativ_Ukrainy.pdf?PHPSESSID=5q9do7m2gl4rrlgerdmm9vdlu2 (дата звернення: 01.04.2021)

ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Шульженко А.В., старший викладач кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Використання судових експертиз є однією із важливих складових у процесі доказування під час кримінального провадження. Під використанням розуміється практичне та логічне оперування фактичними даними, встановленими експертним дослідженням, та висновком експерта в цілому з метою вирішення тактичних завдань розслідування і доказування у кримінальному провадженні [1, 233].

Типові ситуаційні питання щодо такого використання пов'язані із особливостями криміналістичного призначення експертиз і наведені у кожному із розділів криміналістичної техніки (дактилоскопії, трасології тощо) [2, 376].

Використання висновків експерта поділяється на криміналістичне і процесуальне.

Криміналістичне пов'язане із відпрацюванням версій у провадженні, а процесуальне – із процесом доказування. Криміналістичне використання охоплює висування загальних та окремих слідчих і розшукових версій; перевірку версій; отримання розшукової інформації про вихідний об'єкт; встановлення (ідентифікацію) вихідного об'єкта; встановлення механізму скоєння злочину; отримання нових і перевірку раніше отриманих по провадженню доказів [1, 233]. Особливе значення це набуває під час розслідування злочинів, скоєних в умовах неочевидності. Суб'єктами такого використання є працівники слідчих і оперативних підрозділів.

Від тактичного використання слід відокремити наглядове використання, що здійснюється прокурором і не відноситься до процесу доказування, а охоплює лише контроль за діяльністю органів розслідування. Так, наприклад, В. Н. Ісаєнко підкреслює, що прокурор визначає, наскільки повно при зупиненні нерозкритого кримінального провадження використані можливості судових експертиз під час розслідування для дослідження об'єктів, вилучених під час проведення процесуальних дій [3, 80].

Процесуальне використання пов'язане із діяльністю суб'єктів доказування: слідчого, прокурора та суду. Процес доказування пов'язаний з оперуванням доказами та направлений на встановлення (або спростування) істинності (або неправдивості) судження, положення, факту. Особливістю оцінка висновку експерта, як зазначає Н. І. Клименко, є необхідність спеціального мотивування підстав у постанові, ухвалі, вироку, за якими він відкидається [4, 174]. У тому випадку, коли призначення експертизи не є обов'язковим, непогодженн з ним повинно бути вмотивованим.

На переконання С. П. Лапти, використання висновку експерта має мету та повинно відзначатись ефективністю [5, 146]. Метою, на наше переконання, є досягнення завдань кримінального процесу. Поряд із цим, використання висновку експерта полягає у використанні його в якості перевіреного доказу – доказу, що пройшов оцінка та може встановлювати факти щодо винуватості або невинуватості особи. Висновок експерта може використовуватись судом з метою подальшого осуду або виправдання особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. Також його використання може здійснюватись для підтвердження або спростування факту, що несе доказове значення.

Якщо розглядати експертизу як інструмент доказування, то за значенням ближче слово застосування, оскільки йдеться про кримінальний процес, та його складову – процес доказування, метою якого є основне завдання кримінального провадження: щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден підозрюваний не був обвинувачений або засуджений; жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу.

Використання висновку експерта для доказування вини пов'язане з вирішенням ідентифікаційних, ситуаційних, діагностичних завдань, а також з дослідженням знарядь злочину, якщо такі мають місце. У процесі застосування експертної інформації слід звернути увагу на суб'єктність такої інформації [6, 189].

Разом з іншими отриманими доказами, висновок експерта використовується для прийняття низки процесуальних рішень.

1. Застосування запобіжного заходу.

Вибір запобіжного заходу пов'язаний з правовою кваліфікацією кримінального правопорушення, а також має на меті забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, а також запобігання переховуванню, знищення слідів, доказів, незаконного впливу на учасників провадження, вчиненню іншого правопорушення та інші підстави, згадані у ст. 177 КПК України. Обставинами, які враховуються під час обрання запобіжного заходу, є вагомість доказів, в тому числі, і експертних висновків.

2. Повідомлення по підозру.

Пов'язане з правовою кваліфікацією кримінального правопорушення. У висновку експерта може міститись інформація про суттєві обставини, докази причетності особи до вчинення даного кримінального правопорушення, його наслідки.

3. Складання обвинувального акту (клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру).

В обвинувальний акт (клопотання) включаються посилання на висновки експертів під час викладу фактичних обставин, правова кваліфікація, за допомогою експертних висновків, в сукупності з іншими доказами, формулюється обвинувачення (п. 5 ч. 1 ст. 291, 292 КК України). До акту додається реєстр матеріалів досудового розслідування, в який включаються всі наявні докази.

4. Закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження регламентовано ст. 284 КПК України, і відбувається за відсутності події кримінального провадження, відсутність складу кримінального правопорушення, не встановлені достатні докази для доказування винуватості і вичерпані можливості їх отримати, смерть підозрюваного, декриміналізація його діянь, потерпілий відмовився від обвинувачення тощо. В будь-якому з описаних законом випадків використовуються всі наявні докази, в тому числі, експертні висновки

5. Ухвалення вироку.

Відповідно до положень ст. 374 КПК України, мотивувальна частина вироку включає наявні докази, в тому числі, експертні висновки.

6. Перегляд судових рішень.

Судові рішення можуть оскаржуватись в апеляційній і касаційній інстанції. Апеляційна і касаційна скарга подаються із обґрунтуванням і зазначенням незаконності винесеного рішення. Обґрунтування може базуватись на наявних доказах, в тому числі, експертизах.

В підсумку, слід зазначити, що використання висновку експерта відбувається на всіх етапах кримінального провадження, після його отримання, і в сукупності з іншими доказами, впливає на прийняття процесуальних рішень.

Література

1. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: учебно-практ. пособ. Харьков: Эспада. 2005. 544 с.

2. Petrova I. A. Chernadchuk T.O. Shulzhenko A.V. Actual problems in using the results of judicial expertise in criminal proceeding. *Problem space of modern society: philosophical-communicative and pedagogical interpretations: collective monograph*. Warsaw: BMT Erida Sp. z o.o, 2019. Т. 2. Р. 372-384.

3. Исаенко В. Н. Использование возможностей криминалистики и судебной экспертизы в прокурорской деятельности : учеб. пособ. для специалиста и магистратуры. Москва: Проспект, 2019. 152 с.

4. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. вищ. навч. закл. Київ. Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 528 с.

5. Лапта С. П. Використання експертних висновків на наступному етапі розслідування злочинів. *Право і безпека*. 2010. № 2 (14). С. 146–149.

6. Мухин Г. Н., Исютин-Федотков Д. В. Криминалистика: проблемы, история, методология: науч.-метод. пособ. Москва. Юрлитинформ. 2012. 320 с.

7. Россинская Е. Р., Галяшина Е. И. Настольная книга судьи. Судебная экспертиза. Москва. 2010. 464 с.

8. Кайло І. Ю. Умови допустимості висновку експерта як джерела доказів. *Вісник прокуратури*. 2016. № 2. С. 102–113.

СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА: НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

ПРОБЛЕМА ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ У 1989 Р.: «10 ПУНКТИВ» ГЕЛЬМУТА КОЛЯ

Гончаренко А.В., кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Руйнування Берлінського муру стало першим актом відмови НДР від свого суверенітету. Втім восени 1989 р. приєднання НДР до ФРН не стояло на порядку денному європейської політики: ні СРСР, ні Велика Британія, ні Франція, ані навіть США й ФРН ще не були готові до швидкого вирішення німецької проблеми. Слід зазначити, що канцлер ФРН Г. Коль і міністр закордонних справ Г.Д. Геншер правильно оцінили можливості, які відкривала перебудова в СРСР і для зміни співвідношення сил в Європі та світі, і для подолання розколу Німеччини.

Г. Коль зрозумів, що потрібна нова східна політика, яка скоріше буде сприяти подоланню розколу країни, ніж одностороння орієнтація на Захід. Позиція керівництва ФРН з цього питання була неоднозначною.

З одного боку, ФРН взяла активну участь в процесі роззброєння. Г. Коль вирішив ліквідувати ракети «Першинг-1А», що полегшило підписання в 1987 р. радянсько-американського Договору по ракетах середньої і меншої дальності в Європі [1, 145].

З іншого боку, уряд ХДС/ХСС-ВДП став широко використовувати в демагогічних цілях фразеологію про миротворчу діяльність НАТО, США, ФРН.

Незважаючи на реально існуючу на початку 80-х років XX ст. напруженість між Сходом і Заходом, уряд ФРН був зацікавлений зберегти, зміцнити і, по можливості, розвинути відносини між двома німецькими державами.

Г. Коль в черговій урядовій заяві наголошував, зокрема, що його уряд зацікавлений у великих, довгострокових домовленостях з НДР для користі людям і на основі діючих угод [2, 548].

При цьому було зроблено ставку на політику малих кроків. Наприклад, був полегшений тимчасовий в'їзд громадян НДР до ФРН, розвивалася співпраця між країнами в галузі транспорту, охорони навколишнього середовища, ФРН надала кредити НДР.

Ще у 1987 р., відбулася зустріч у Бонні лідерів двох німецьких держав: канцлер ФРН Г. Коль приймав Е. Хонеккера на державному рівні. Під час офіційного прийому у відомстві федерального канцлера була виставлена почесна варта, виконані державні гімни обох країн. На прийомі у своєму офіційному зверненні до східнонімецького лідера, Г. Коль заявив, що ФРН хоче об'єднаної

Європи і закликає увесь німецький народ завершити справу єдності і свободи Німеччини шляхом вільного самовизначення [2, 550-551].

Уряд федерального канцлера ФРН Г. Коля послідовно реалізував ряд заходів, спрямованих на розхитування політичного режиму НДР. Засоби масової інформації, особливо радіо та телебачення ФРН вели активну інформаційну війну проти режиму НДР. Процес перебудови в СРСР і спроба самоізоляції уряду НДР були резонансними хвилями, що підсилили вплив західнонімецької пропаганди на свідомість громадян НДР. Інформаційна агресія ФРН велася як на рівні соціально-політичному, так і на рівні культурно-побутовому, розповсюдження інформації здійснювалося через всі доступні канали: товари масового споживання, що демонстрували перевагу капіталістичної економіки над соціалістичною; засоби масової інформації ФРН, що вміло скеровували формування антитоталітарних настроїв у НДР; формальні та неформальні організації НДР, особливо показово в цьому плані є роль церкви в НДР; розповіді очевидців, тобто тих громадян НДР, що побували в Західній Німеччині за гостьовими візами; розповсюдження чуток, що виникають через інформаційний вакуум, створений спробою інформаційної блокади власного населення урядом НДР. Серед економічних важелів слід зазначити концентрацію зовнішньої заборгованості НДР у руках ФРН та надання вигідних кредитів в обмін на запровадження спільних соціально-культурних програм [4, 134-136].

Позиція уряду ФРН знайшла відображення у «10-ти пунктах» Г. Коля, проголошених у Бундестазі 28 листопада 1989 р. У цих пунктах був висвітлений досить реалістичний план зрощування двох держав. Пропонувалося через вирішення економічних завдань, стикування і злиття двох протилежних за своєю природою економічних структур домогтися політичного союзу, а через конфедерацію прийти в кінцевому рахунку до федеративного державного устрою єдиної Німеччини. Суть цих 10 пунктів полягала в наступному:

- по-перше, вжити негайних заходів для врегулювання проблем, пов'язаних з масовим відтоком з НДР її громадян, і з різким розширенням кількості їх поїздок на Захід; Федеративний уряд готовий надати НДР необхідну матеріальну допомогу на певних умовах;

- по-друге, передбачається продовження і розвиток співробітництва між НДР і ФРН, в тому числі в сфері економіки, науки і техніки, культури, охорони навколишнього середовища, транспорту і зв'язку;

- по-третє, західнонімецька сторона заявляє про готовність розширити свою участь у цій співпраці і збільшити масштаби допомоги НДР – за умови, що там буде покладено початок незворотних змін у політичній системі шляхом внесення нового закону про вибори, скасування монополії СЄПН на владу, зміни кримінального законодавства;

В області економіки вимоги до НДР зводилися до скорочення бюрократичного планового господарства, відкриттю країни для західних капіталовкладень і створення умов для впровадження в практику ринкового господарства і приватнопідприємницької діяльності. Ці вимоги Г. Коль кваліфікував не як попередні умови, а як об'єктивні передумови для того, щоб допомога з боку ФРН взагалі могла б дати належний ефект.

Звинувачення у втручанні у внутрішні справи НДР, яка була висунута керівництвом ССРН, канцлер відмітив як абсурдне.

- по-четверте, у своїй програмі Г. Коль погодився з необхідністю започаткування спільних комісій з метою конкретизації та поглиблення співпраці в різних областях. Висувалася вимога підключити до такої співпраці Західний Берлін;

- по-п'яте, уряд ФРН заявляє про готовність розвивати відповідні політичні структури з метою подальшого переходу до федеративного державного устрою Німеччини. Обов'язковим у цьому випадку має бути формування в НДР уряду на демократичних засадах;

- по-шосте, передбачалося, щоб внутрішньонімецькі відносини нерозривно були пов'язані з загальноєвропейськими процесами, щоб «майбутня архітектура Німеччини вписувалася в майбутню архітектуру Європи»;

- по-сьоме, у програмі вказувалося на участь обох держав у процесах західноєвропейської інтеграції. ФРН заявляло про свою зацікавленість в укладенні угоди про торгівлю між ЄЕС і НДР, яке гарантує і розширить доступ Східної Німеччини до спільного ринку;

- по-восьме, виражалася повна підтримка процесу НБСЄ, а гельсінський процес розглядався як ядро майбутньої загальноєвропейської архітектури;

- по-дев'яте, згідно з «планом Коля», подолання розколу Європи і поділу Німеччини погоджувалося з необхідністю енергійних кроків у справі роззброєння і контролю над озброєннями;

- і, нарешті, по-десяте, Г. Коль зазначав, що метою західноєвропейської політики є забезпечення миру в Європі [2, 551-553].

Отже, це був план поетапної конвергенції двох держав у взаємозв'язку із загальним процесом західноєвропейської інтеграції. Г. Коль поки не висував вимоги про негайне й повне об'єднання ФРН і НДР. Мова йшла про створення конфедерації, договірного співтовариства, з наступним переростанням її у федерацію, хоча, зрозуміло, справжні плани керівництва ФРН йшли набагато далі. Висунувши цей план, який вразив своєю несподіванкою світову громадськість, Г. Коль опанував ініціативу в процесі об'єднання Німеччини і більше її не випускав до 3 жовтня 1990 р.

Використана література:

1. Горбачев М.С. Как это было: Объединение Германии. М.: Вагриус: Агенство «Петро-Ньюс», 1999. 239 с.

2. История Германии: в 3 т. [Под общ. ред. Б. Бонвеча, Ю.В. Галактионова]. Т. 3. Документы и материалы. М.: КДУ, 2008. 592 с.

3. Кудряченко А.І. ФРН-НДР: досвід об'єднання і роль у ньому міжнародних акторів. *Проблеми всесвітньої історії*. 2018. № 2(6). С. 145-160.

4. Последний год ГДР: Сборник [Под общ. ред. В.С. Рыкина]. М.: Международные отношения, 1993. 286 с.

УЧИЛИЩА ДЛЯ МАЙБУТНІХ КАНЦЕЛЯРИСТІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ПОЯВА, ПЕРСОНАЛ ТА УЧНІВСЬКИЙ КОНТИНГЕНТ

Дегтярьов С.І., доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії Сумського державного університету
(Україна)

Для Російської імперії першої половини ХІХ століття характерний бурхливий розвиток бюрократичного апарату. Його структура ускладнилася, виникла спеціалізація бюрократії залежно від покладених функцій. Кількість різних установ, починаючи з нижчих інстанцій і закінчуючи вищими, різко зросла. У цей час гостро стояла і проблема кадрового наповнення цих установ. Підібрати кандидатів на заміщення посад середньої і вищої ланки було не завжди легко, але все ж це завдання держава вирішувала відносно успішно. Значно складніше було наповнити державні установи «технічним» персоналом – нижчими посадовими особами, до яких відносилися канцелярські службовці: писарі, копіїсти, архіваріуси, письмоводителі. Кожна установа потребувала достатньо великої кількості таких чиновників. Але такі посади не завжди було легко заповнити навіть за наявності бажаючих їх обійняти, оскільки кандидат повинен був володіти навичками діловодства, вміти правильно складати різні документи тощо.

Протягом майже всього ХVІІІ століття такі навички були актуальні меншою мірою. Достатньо було вміти писати (у тому числі каліграфічно). Цього було достатньо і певний час після адміністративних реформ останньої чверті ХVІІІ століття. Специфіка питань, що знаходилися у віданні тих чи інших державних відомств, ускладнення бюрократичних функцій значною мірою ускладнили правила складання і ведення документації та, як наслідок, підвищили вимоги до професійних навичок чиновників, які обіймали канцелярські посади.

З метою забезпечити чисельні державні установи різного рівня належним чином навченими канцелярськими службовцями у першій половині ХІХ століття в Російській імперії починають створюватися спеціальні навчальні заклади. Про деякі з них ми вже писали у своїх попередніх роботах [1, с. 102-190; 10, с. 11-18]. Пропоновану розвідку ми присвяtimo спеціальним училищам для дітей канцелярських службовців. Головним джерелом для її написання стали нормативні акти з другого зібрання «Полного собрания законов Российской империи».

14 жовтня 1827 року був виданий іменний імператорський указ «О канцелярских служителях гражданского ведомства» [2, с. 895-897]. Крім всього іншого, у ньому було зафіксоване розуміння необхідності професійної підготовки кандидатів на канцелярські посади. Вже менше ніж через рік (16 лютого 1828 року) імператором був затверджений «Устав училищ для детей канцелярских служителей», який і завершив юридичне оформлення такого типу навчальних закладів, як училища для дітей канцелярських службовців [3].

Ці заклади підпорядковувалися головному відомству Міністерства внутрішніх справ, але головний нагляд над навчальним процесом покладался на Міністерство народної освіти. На місцевому рівні училища для канцелярських

службовців повинні були знаходитися у віданні Приказів суспільного нагляду й утримувалися за їхній же рахунок. Училища були трикласними, але навчання в них продовжувалося шість років (по два роки в кожному класі).

На момент затвердження Статуту училищ для канцелярських службовців такий навчальний заклад вже функціонував у Рязанській губернії. Передбачалося відкриття ще 10 таких училищ у різних містах імперії: Архангельськ, Астрахань, Вороніж, Кишинів, Нижній Новгород, Орел, Перм, Псков, Херсон, Ярославль. Ці училища повинні були готувати кадри для канцелярських посад у 20-ти губерніях та 2-х областях Російської імперії. Починаючи з цього часу, училища для майбутніх канцеляристів почали з'являтися і в інших містах імперії. Вже 18 лютого того ж 1828 року було вирішено започаткувати такі училища у Санкт-Петербурзі, Москві, влітку 1830 року відкрито училище у Смоленську тощо [4, с. 174; 9, с. 54]. Для кожної губернії чи області навіть встановлювалися квоти по кількості дітей, яких вони могли відряджати на навчання до вказаних закладів.

Залежно від того, на яку кількість учнів було розраховане училище, визначалося і його фінансування. Наприклад, для училищ, де було 30 учнів, уряд виділяв кошти з розрахунку 350 рублів на кожного учня. Більші училища фінансувалися з розрахунку 300 рублів на кожного учня. Таким чином, у середньому на утримання одного училища, залежно від його розміру, виділялося від 9 тис. до 16,5 тис. рублів на рік.

Штат службовців в училищах для майбутніх канцелярських чиновників складався з смотрителя (наглядача), його 1-2 помічників, 4 вчителів (Закону Божого і Священної історії; читання, чистописання та граматики; історії та географії; математики та креслення). Крім того, такі училища окремо наймали писця для роботи з документами, а також кількох осіб прислуги, кухарок і прачок [3, Приложение, с. 64-70].

Викладати в училищах для майбутніх канцеляристів повинні були вчителі з місцевих гімназій та повітових училищ. А для вивчення правил роботи з документами чи судових практик до училища могли запрошувати відставних чи практикуючих чиновників.

Що стосується формування контингенту учнів, то в училищах для дітей канцелярських службовців були свої особливості. Спочатку до училищ зараховувалися тільки діти незаможних канцелярських службовців державних установ губернского чи повітового рівня та за умови, що їхні батьки не знаходилися у податному стані. Діти повинні бути привиті від віспи чи мати до неї імунітет (перехворіти цією хворобою раніше), не мати хронічних чи заразних хвороб, а також фізичних і психічних відхилень, які «могут препятствовать отправлению должности» [3, с. 162].

Але вже у вересні 1829 року училищам для дітей канцелярських службовців було дозволено утримувати пансіонерів [5, с. 634-635]. Пансіонерами могли стати діти всіх чиновників і дворян. При цьому вони не входили до числа учнів, дозволених штатом для таких училищ. Ці діти ставали як би понадштатними учнями. Таке правило не дозволяло їм претендувати на державне утримання. Вартість навчання для учнів-пансіонерів була така ж, як і державне утримання

штатних учнів. При вступі батьки пансіонерів робили разовий внесок у 150 рублів та щорічно сплачували по 300-350 рублів.

А в 1834 році уряд розширив коло осіб, які мали право вступати до училищ для майбутніх канцеляристів за державний рахунок. До цього часу бюрократичний апарат Російської імперії ще більше розрісся. Класних чиновників (осіб, які вислужили чини за Табеллю про ранги) стало значно більше, у тому числі й з осіб не дворянського походження. Жалування та інших матеріальних ресурсів багатьом з них не вистачало, щоб належним чином утримувати родини. Для таких чиновників за умови, що їхній чин за Табеллю про ранги не був вищим IX класу (титулярний радник), уряд надав можливість віддавати своїх дітей до училищ для дітей канцелярських службовців на державне утримання. При цьому слід відмітити, що вступити до училища діти класних чиновників могли лише «при недостатке приказнослужительских детей для наполнения комплекта в училищах» [6, с. 121-122]. Тобто діти малозабезпечених канцелярських службовців все ж формально зберігали право першої черги при вступі до вказаних закладів.

У 1845 році Державна Рада дозволила засновувати училища для дітей канцелярських службовців не тільки в губернських містах, але й скрізь, де буде необхідність у таких закладах і фінансові можливості до їх відкриття. Причому контингент учнів тепер в усіх таких училищах міг бути збільшений до 100 осіб. З цього часу сюди було дозволено приймати ще й дітей чиновників, які мали чини не вище VII класу за Табеллю про ранги (надвірний радник) [8, с. 244-245].

На момент відкриття училищ учні набиралися відразу у два класи. Рекомендувалося приймати половину вихованців віком 10-12 років (перший клас) і половину віком 12-14 років (другий клас). у наступні набори приймали лише дітей 10-12 років. При цьому до дітей, які вступали відразу до другого класу, висувалися вимоги вміти читати й писати. У 1836 році Комітет Міністрів постановив дозволити приймати вихованців до училищ для майбутніх канцеляристів, починаючи з 9 років. Перевага при цьому повинна була надаватися дітям, які були сиротами або чий батьки знаходилися у критично тяжкому матеріальному становищі [7, с. 27].

У цілому, поява училищ для підготовки майбутніх канцелярських службовців у Російській імперії було явищем позитивним. Це була одна з небагатьох активностей уряду у першій половині XIX століття, реально спрямованих на розвиток професійних якостей службовців державного бюрократичного апарату. З допомогою цих навчальних закладів вдалося налагодити приток службовців-професіоналів нижчої ланки до різних державних установ.

Відкритим залишається питання про особливості навчального процесу у досліджуваних навчальних закладах. Це й стане предметом одного з наших подальших досліджень.

Література:

1. Дегтярьов С.І. Цивільне чиновництво України у кінці XVIII – першій половині XIX ст.: монографія. Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус». 2014. 472 с.

2. Полное собрание законов Российской империи, собрание 2 (далее - ПСЗ-2). Т. II. №1469
3. ПСЗ-2. Т. III. №1814
4. ПСЗ-2. Т. III. №1817
5. ПСЗ-2. Т. IV. №3131
6. ПСЗ-2. Т. IX. №7521
7. ПСЗ-2. Т. XI. №9522
8. ПСЗ-2. Т. XX. №19558
9. Шперк Фр.Ф. Краткий исторический очерк народного образования в Смоленской губернии // Памятная книжка Смоленской губернии на 1900 год. Смоленск: Типография П.А. Силина, 1899. С.35-110.
10. Dyagtyarev S. Civil Officers' Educational Level in the First Half of XVIII Century // Bylye Gody. 2012. 23(1). Pp. 11-18.

ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ЗА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Єфремова Н.В., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Україна)

З часу проголошення Павлом Скоропадським Української Держави минуло понад 100 років, але до сьогодні його державотворча діяльність привертає увагу науковців, які продовжують давати їй неоднозначні оцінки. Попри всю їх різновекторність, державотворча діяльність П. Скоропадського заслуговує на пильну увагу саме з позицій розбудови української державності в умовах агресивної політики проти України з боку сусідніх держав.

Однією з провідних ідей П. Скоропадського, яка знайшла своє відображення у низці нормативно-правових актів, схвалених 1918 року, стала ідея рівноправності громадян перед законом та розбудови професійної і неупередженої судової влади. Аналіз діяльності гетьмана у напрямку організації органів судової влади в Українській Державі, між іншим, демонструє такі важливі деталі, як правова культура гетьмана та його ставлення до ідеї зверхності закону.

Працюючи над програмою розбудови органів влади та управління України, гетьман і його соратники відразу звернули увагу на проблеми організації та діяльності органів судової влади. Так, з метою розпочати реформу судової системи в Українській Державі, гетьман ще 29 квітня 1918 р. у Законах про тимчасовий державний устрій України розмістив спеціальний розділ, присвячений Генеральному судові. Але викладений він був у найзагальнішому вигляді і констатував лише три коротенькі позиції: «а) Генеральний суд – це вищий охоронитель і захисник закону та вищий суд України у справах судових та адміністративних; б) Генеральний суд оголошує для загальної відомості всі закони

і розпорядження уряду, стежить за закономірністю їх видання; в) порадкуючий генеральний суддя та генеральні судді призначаються гетьманом» [1]. Така лаконічність, мабуть, зумовлюється тим, що гетьман із самого початку планував реформування Генерального суду, тобто перетворення його на щось подібне до колишнього Урядуючого сенату.

Продовжуючи обраний напрямок, гетьман вніс зміни до Закону Української Центральної Ради про Генеральний суд від 2 грудня 1917 року. Так, з 2 червня статтю 1 цього закону було викладено в такій редакції: «Генеральний суд складається з трьох департаментів: цивільного, карного і адміністративного і виконує на цій території України всі функції, належні, до утворення його, Урядуючому сенатові, а також касаційні функції Головного воєнного суду, якщо їх не змінено іншими законами Української Держави» [2, с. 44]. Водночас вносилися деякі зміни і до Закону Тимчасового уряду від 4 травня 1917 р. Про місцевий суд.

Загальне керування системою правосуддя покладалося на міністерство судових справ, яке 15 липня спеціальним законом перейменовувалося на міністерство юстиції. Гетьман високо цінував діяльність на цій посаді першого міністра М. П. Чубинського [3, с. 42]. У штатах міністерства налічувалась 291 посадова особа: міністр, 2 його товариші, 4 члени ради, 2 директори департаментів, 2 віце-директори департаментів, 10 завідувачів відділів, діловоди, рахівничі та ін. урядовці [4]. До складу 1-го департаменту входили персональний відділ, статистичний відділ, кримінальний відділ, цивільний відділ і законодавчий відділ [5, с.428].

20 травня 1918 р. Рада міністрів утворила при міністерстві судових справ комісію для реформування Генерального і Апеляційного судів, комісію для вироблення української правничої термінології і комісію для перегляду штатів установ міністерства та Головного тюремного управління. Міністр юстиції діяв у межах компетенції, визначеної ще за часів Російської імперії зі змінами, внесеними Тимчасовим урядом та деякими актами Української Центральної ради, що не були скасовані гетьманським режимом.

Вносив свої доповнення до повноважень міністра юстиції і уряд Української Держави. Так, Законом від 6 серпня йому надавалося право призначення голів з'їздів, мирових суддів у тих округах, де вибори суддів не відбувались або де голова не одержав необхідної більшості голосів.

Це ж саме стосувалося і мирових суддів. Усі вони призначалися міністром на строк до 1 січня 1922 року. З 17 серпня міністр отримував право ще й звільняти з посад мирових суддів і голів з'їздів мирових суддів, обраних на підставі Закону Тимчасового уряду від 4 травня 1917 р. «Про місцевий суд» у разі їх низької кваліфікації або заподіяння вчинків, що підривають гідність судді [5, с.429]. Та головним завданням міністерства юстиції, звичайно, залишалося загальне організаційне керівництво судами Української Держави, матеріальне забезпечення їх діяльності, вивчення судової практики і внесення пропозицій уряду щодо вдосконалення судової системи і судочинства, кодифікація законодавства, вироблення української правничої термінології, пристосування колишніх правових норм до нових політико-правових обставин, підготовка проектів

кримінальних, кримінально-процесуальних, цивільних, цивільно-процесуальних та інших нормативних актів тощо.

На початку існування Української Держави діяла «змішана» судова система, тобто суди, створені Тимчасовим урядом, суди, засновані Українською Центральною Радою, та окремі судові інституції часів Російської імперії, відроджені урядом Української Держави. З 13 травня, коли було скасовано закони УНР про здійснення суду від імені УНР, суд творився виключно від імені Української Держави [6]. Формально нова влада проголошувала демократичні принципи судовлаштування: незалежність суду, незмінність судів, участь у розгляді кримінальних справ присяжних засідателів, гласність процесу, рівність сторін, право на захист.

Вищою судовою інституцією до 1 вересня вважався створений Центральною Радою Генеральний суд, що складався з 15 генеральних суддів, цивільного, карного й адміністративного департаментів [7]. Майже всі генеральні судді, обрані УНР, залишалися на своїх посадах. Генеральний суд виконував на території України всі функції колишнього Урядуючого сенату у судових справах, у справах нагляду за судовими установами, особами судового відомства, а також усі касаційні функції Головного військового суду. При Генеральному суді діяла прокуратура, очолювана старшим прокурором, який призначався міністерством судових справ.

Але вже на початку липня Рада міністрів Української Держави скасувала Закон від 17 грудня 1917 р. Про апеляційні суди та утворений тоді відповідний Київський суд і ухвалила власний Закон Про судові палати й апеляційні суди [8]. Усі три судові палати колишніх малоросійських губерній – Київська, Харківська та Одеська – залишалися діючими з деякими змінами. Очолювали палати старші голови (старші предсідателі), посади яких прирівнювалися за класом і утриманням до посад прокурорів Державного сенату. До їх складу входили голови карного, цивільного й адміністративного департаментів і члени судових палат. Як і сенатори, названі посадові особи призначалися гетьманом з фахівців з вищою юридичною освітою. Але їх стаж роботи на посадах, не менших від посад судового слідчого або товариша прокурора окружного суду, або присяжного адвоката, або викладача юридичних наук, повинен був становити 10 років і більше, крім магістрів і докторів наук [8, А.2, ст. 4.]. У цей строк для членів цивільних департаментів судових палат зараховувалося також перебування на посаді секретаря цивільного відділу окружного суду.

Означеним суддям, як і сенаторам, заборонялося займати будь-які державні або громадські посади, але дозволялося перебувати професорами у вищих школах і виконувати тимчасові доручення з державної служби. Аналогічно до Державного сенату, відбувалося й заміщення посад членів судових палат, які звільнялися. З 1 липня 1918 р. при Київській, Харківській та Одеській Судових палатах вводилися посади скарбника та архіваріуса [8, А.2, ст. 4.]. До складу кабінетів науково-судової експертизи при прокурорах судових палат вводилися посади лаборанта, секретаря і техніка, а Київської судової палати – судового пристава. Згідно ст. 8 Закону Полтавський та Лубенський окружні суди приєдналися до округи

Харківської, а Кам'янець-Подільський та Вінницький – до округи Одеської судової палати.

В Українській Державі продовжував існувати Одеський комерційний суд у складі голови, його товариша, 4-х членів суду, 2-х секретарів і ще 24 помічників секретарів, присяжних виконавців, судових посланців та канцелярських урядовців різних рангів. Він діяв на підставі імперського Статуту торгового судочинства, а касаційною інстанцією для нього виступала Одеська судова палата. Скарги на рішення останньої мав розглядати Цивільний генеральний суд Державного сенату.

Стосовно окружних судів, то, як і за часів Української Центральної Ради, вони діяли у складі адміністративного, карного і цивільного відділів, голови суду, товариша голови, суддів, судових слідчих в особливо надзвичайних справах, судових слідчих в інших справах, секретарів, їх помічників, скарбників, старшого нотаріуса, його помічників, судових виконавців і судових посланців. Для всіх окружних судів міністр юстиції установлював 125 посад старших і 300 – молодших кандидатів у судді. Крім службової грошової винагороди, урядові особи судів отримували доплати, що видавалися їм у беззвітне розпорядження: на канцелярські видатки, на роз'їзди в службових справах, на телефони тощо [2, с. 52].

Особливе місце у судовій реформі тих часів відводилося військовим судовим інституціям, але щодо активності гетьмана відносно збільшення обсягу діяльності військово-судових установ за рахунок підпорядкування до їхньої юрисдикції цивільних осіб, то вона була небезпідставною. Таким чином уряд намагався використати механізм військової юстиції для боротьби з анархічними тенденціями та більшовицькою діяльністю в державі.

Важливим кроком у цьому напрямку став Закон «Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію», ухвалений Радою Міністрів 21 червня 1918 р., де законодавцями чітко зберігалися принципи колегіальності, законності та неупередженості суду.

Література:

1. ЦДАВО України. Ф.1064. Оп. 2. Спр.1. А. 19-23.
2. Єфремова Н.В., Тищик Б.Й., Марчук В.Т. Суд та судочинство в Українській Народній Республіці, Українській Державі, Західноукраїнській Народній Республіці та УНР часів Директорії (1917 – 1920 рр.). Одеса – Львів: «Фенікс», 2007. 276 с.
3. Скоропадський, Павло. Спомини. Переклад з рос.: Сергій Шемет / За ред. В. Липинського; передмова: Г. В. Папакін. Київ: Україна, 1992. 112 с.
4. ЦДАВО України. Ф. 1074. Оп. 1, спр. 22. А. 4.
5. Українське державотворення. Невитребуваний потенціал: Словник-довідни / За ред. О. Мироненко. К.: Вид-во “Либідь”, 1997. С. 428-429.
6. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 256. А.1.
7. Державний вісник. 1918. 10 травня.
8. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 249. А.1 - 14.

ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ ТА ПРИЧИНИ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Завгородня М. Р., студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

співавтор, науковий керівник:
Іваниця А.В., к.ю.н., доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

Актуальність теми полягає в тому, що будь-яке правопорушення має своє юридичні наслідки, які виявляються в застосуванні юридичної відповідальності до особи-правопорушника. Юридична відповідальність в собі поєднує багато аспектів, саме настання юридичної відповідальності в теперішній час не втрачає своєї затребуваності, тому що серед науковців, дана тема є достатньо обговорюваною. Саме науковці і практики звертають увагу на те, що механізм відповідальності не є повністю функціонуючим.

Таким чином, правопорушення – це соціально небезпечне або шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта (фізичної чи юридичної особи), яке передбачене чинним законодавством і за яке встановлена юридична відповідальність [2, с. 216].

Правопорушення є особливою різновидністю поведінки людей і інших суб'єктів суспільних відносин. Законом регулюються тільки поступки (вчинки) людей, їх дії або бездіяльність. Не можуть регулюватися нормами права думки людей або певні риси характеру. Правопорушення – це, перш за все, діяння. Воно відрізняється від права і від правомірної поведінки наступними ознаками: такими як, суспільно небезпечне або шкідливе діяння. Усі правопорушення є суспільно небезпечними або шкідливими діяннями, оскільки вони спрямовані проти суб'єктивних прав і свобод людини, юридичної особи, держави або суспільства в цілому. Порушуючи природні права або права, які закріплені законом, правопорушник наносить шкоду людям, природі, державі чи організаціям, а також правопорушення – це протиправне діяння (дія або бездіяльність). Усі правопорушення спрямовані проти вимог чинного законодавства чи природних прав людини, які ще не закріплені в законодавстві. Наступною особливістю є те, що правопорушення – це винне діяння. Воно не тільки протиправне, шкідливе, небезпечне діяння, а й винне діяння. Без вини ніхто не може бути притягнутий до юридичної відповідальності. Вина – це психічне відношення особи до своїх протиправних діянь. Правопорушення – це юридично карне діяння. Карність означає, що в чинному законодавстві передбачено склад правопорушень, і встановлена міра юридичної відповідальності [2, с. 215].

У юридичній літературі сутність і зміст юридичної відповідальності неодноразово були предметом наукових досліджень. На загальнотеоретичному рівні поняття, ознаки, принципи, функції та підстави юридичної відповідальності розглядали у своїх працях такі науковці: А.В. Агеєва, С.С. Алексєєв, Б.Т. Базилев, Ю.В.Баулін, Н.А. Берлач, С.М. Братусь, М.В.Вітрук, М.О. Краснов, О.Е. Лейст,

Д.А. Липинський, М.С. Малейн, В.М. Хомич, Р.Л. Хачатуров, А.С. Шабуров, М.Д. Шиндяпіна та ін. [1, с. 12-13]

Серед причин вчинення правопорушень слід виділити економічні, політичні, соціальні, соціально-економічні, соціально-політичні, правові, релігійні, психологічні, психофізіологічні та низку інших. Категорії «юридична відповідальність як інститут об'єктивного права» та «юридична відповідальність як елемент змісту правовідносин» є взаємопов'язаними. Юридична відповідальність як інституту об'єктивного права знаходить своє вираження у нормах права нормативно-правових актів та інших джерелах права національної правової системи. Вона існує об'єктивно, незалежно від конкретних фактів вчинення правопорушень. В абстрактній формі юридична відповідальність як інститут об'єктивного права впливає як на формування та функціонування правової свідомості суб'єктів права, так і на режим законності та правопорядку в суспільстві та державі. Юридична відповідальність як елемент змісту правовідносин є конкретним проявом феномена юридично значущої поведінки конкретного суб'єкта права, що має певне правове положення (правовий статус) [1, с. 14]. Правопорушення негативно впливають на розвиток суспільства. Вони об'єктивно гальмують поступовий розвиток нашого суспільства, подальше вдосконалення суспільних відносин [3]. Правопорушення складають великий масив і латентність, не завжди отримують негативну оцінку і часто не передбачають відповідальності [4].

Отже, можемо зазначити, що правопорушення - це суспільно-небезпечне, винне, протиправне діяння, що виражається у дії чи бездіяльності та тягне за собою настання несприятливих наслідків. Проблема боротьби з правопорушеннями в Україні з роками не втрачає своєї актуальності. Це пов'язано, насамперед, з наявністю в країні економічної та політичної кризи. Тому для подолання цього явища потрібно внести значні зміни до законодавства. Функціонування інституту юридичної відповідальності у злагодженому режимі дасть змогу навести лад в усіх сферах суспільного життя.

Література:

1. Л.І. Каленіченко Юридична відповідальність: поняття, ознаки. Серія: Право, 2020 р., № 1 (67) том 1. 12-17 с.
2. Лянгіна С. Причини правопорушень в Україні та шляхи їх подолання / Світлана Лянгіна // Студентська молодь і науковий поступ : матеріали VI Міжвузівської щорічної наукової студентської конференції / Львівський університет бізнесу і права ; за редакцією доктора економічних наук, професора Л. А. Янковської. – Львів, 2009. – С. 215–218.
3. Демський С.Е., Ковальський В.С., Колодій А.М. та ін.; За редакцією Копейчикова В.В. Правознавство. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 736 с.
4. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М., Загальна теорія держави і права: Підручник. Львів: Новий світ . 2000 , 2005. 584 с.

ПРИРОДНО-ПРАВОВІ ТА БІОЛОГІЧНО-ГЕНИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Коваль І.М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти НУ «Львівська політехніка»

Коваль М.М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти НУ «Львівська політехніка»
(Україна)

На сьогодні існує багато чинників, які впливають на формування правового менталітету. Так, ще з античних часів бере свій початок географічний чинник формування правового менталітету. Древні вчені мандруючи різними країнами, фіксували особливості звичок, традицій народів, котрі населяли ці території. З часів Геродота залишилось чимало свідчень, які дають можливість скласти уявлення про поведінку та характерологію давніх народів, незважаючи на те, що у подібного творчості було багато суб'єктивного, а, почасти, навіть надприродного (у зв'язку із особливостями міфологічного світовідчуття тієї епохи). Мислителі відмічали елементи схожості та відмінності у поведінці різних племен і народів, намагаючись обґрунтувати їх у відповідності із знаннями, які були наявні у той період. Тому є не випадковим, що навіть тоді своєрідність традицій та характерологію почали пов'язувати з географічним розташуванням та природними умовами. «Гіппократ, наприклад, фізично і психологічно своєрідність народів пояснював специфікою їх географічного положення та кліматичних умов. Форми поведінки людей та їх звичаї відображають природу країни, вражав він. Припущення про те, що південний і північний клімат неоднаково впливає на організм а значить, і на психіку людини, допускав Демокріт» [8, с. 12-13].

Увага до проблем дослідження менталітету зросла ще більше у період активного освоєння нових земель, з новими географічними відкриттями, з розвитком нових торговельних шляхів. «Одним із найбільш відомих представників географічної школи соціології був просвітитель вісімнадцятого століття Ш. Монтеск'є, який висловив ряд цікавих і оригінальних думок відносно сутності спільного духу нації, тобто національного характеру. Наприклад, він константував деяку залежність духовного складу та способу мислення народів від їх життя, хоча це, згідно його концепції, цілком визначається умовами географічного середовища» [8, с.13].

Отже, ми можемо константувати про тісний взаємозв'язок людини з природою, який впливає на формування менталітету.

Другим чинником формування правового менталітету є біологічно-генетичний чинник, що розглядає кожну націю «безмежно поширеною родиною»

[9, с. 15]; особливості модусів сприймання і поведінки залежать від «расового» чинника, тобто генетичної схильності до належних настанов.

Належну данину цьому поглядів було надано і українськими вченими, особливо в концепціях, зорієнтованих на ідеологію інтегрального націоналізму. Так, Д. Донцов вказував, що «духовне обличчя народу, як і фізичне, залежить передусім від його расової субстанції» [4, с. 219]. В. Старосольський писав, що «існування расових окремішностей не можна заперечити, а раз признається їх, то муситься признати, що фізична та моральна якість одиниць, з яких складається суспільство, мусить впливати і на його якість як гуртової цілості. Так внутрішнє життя нації, як її доля в зносінах з другими безперечно залежить від расових прикмет» [9, с. 616].

Декілька іншим чином підходить до цього питання Ю. Липа. Для нього «расові» прикмети нації не стільки фізіологічні, скільки психологічні. В цьому сенсі він найбільш близький до сучасних дослідників, що вважають ментальність «генетично» закладеною, незмінною структурою. Ю. Липа вважав, що «раса відрізняється одна від одної більше своєю психологією, своїми проточеними дорогами в думанні й поведінці, навіть своїми духовними звичками, більше ніж будовою тіла» [7, с. 37].

Це, мабуть, найбільш давніший і найбільш поширений підхід в європейській гуманітаристиці взагалі і етнопсихології зокрема. Засновник цього напрямку, Й.Г. Гердер вважав, що особливості народів походять від одвічного "народного духу", який пронизує і зв'язує покоління.

Згідно думці великого німецького мислителя, кожна нація має свій особливий "геній", свій власний спосіб мислення, дії і спілкування, і нам слід докласти зусиль, аби наново відкрити той неповторний геній і ті особливості менталітету там, де вони приховані або втрачені: "Дайте нам іти своєю дорогою... нехай усі люди добре або зле відгукуються про наш народ, нашу літературу, нашу мову: вони наші, це ми самі і нехай цього буде досить" [2, с. 154]. Звідси й важливість відкриття "колективного Я" через філологію, історію та археологію, пошуки коріння в "етнічній минувшині", аби виявити автентичну ментальність під чужим нашаруванням сторіч.

Втім Й. Гердер був лише учнем (хоч потім і опонентом) великого німецького філософа І. Канта, погляди якого з приводу головних чинників формування етнічних особливостей можуть бути, з певним застереженням, також віднесені до визначеної наукової парадигми. В своєму останньому (точніше опублікованому за життя) творі "Антропологія з прагматичної точки зору", проблемі відмінностей у національних характерах І. Кант присвятив главу "Характер народу". На думку великого філософа відмінності у національних характерах різних народів зумовлені тим, що риси характеру наслідуються у первісного народу, який наділено, в свою чергу, природним характером. Він вважав, що у кожного первісного народу маються природні задатки, які в подальшому розвиваються, визначаючи національний характер того народу, який виникає з цієї первісної народності. За І. Кантом, характер народів має як позитивні, так і негативні риси, маючи тим самим суперечливу, антиномічну сутність [5, с. 156].

В той же час це не заперечує наявність розмаїття національних характерів, які потрібно вивчати користуючись знаменитим методом Гегелевської діалектики - сходження від абстрактного до конкретного. «Ми повинні, - вважав Гегель, - з визначеністю пізнавати конкретний дух, тільки конкретний дух виявляється в усіх справах та спрямуваннях народу, він здійснює себе, залучається до самого себе та доходить до розуміння себе тільки тому, що він має справу з тим, що він себе виробляє... народи є суть те, чим виявляються їх дії» [1,с.71].

В руслі цієї ж методологічної традиції відбувається в середині XIX століття створення нової науки - етнопсихології, яка називала себе наукою про “дух народу”. У її витоків стояли німецькі вчені - філолог Г. Штейнталь та філософ Н. Лацарус. Основи етнопсихології були викладені ними у праці «Думки про народну психологію», в якій, визначаючи предмет науки, вони писали: «Її завдання - дослідження спеціальних способів життя та форм діяльності духу у різних народів і образи та форми створюють духовну природу народів. Народна психологія повинна бути дослідженням духовної природи людського роду, підґрунтям для історії та власне життя народу» [11, с. 17]. Існує, на думку авторів, духовна єдність індивідів поза конкретно-історичних умов та соціально-економічних ситуацій. Мова йде про узгодження та гармонію абстрактних індивідів, про духовну єдність народу взагалі. І ось ця духовна єдність індивідів і є духовність народу, яка виявляє його сутність та відрізняє один народ від іншого.

Висновки. Отже, можна виокремити такі чинники формування правового менталітету: Пасивні: сімейні, регіональні, національно-етнічні, еволюційні. Активні: професійні (позитивно-правові і природно-правові), державні, міждержавні. Природні: кліматичні, географічні.

Література:

1. Гегель Г.В.Ф. Философия истории. М.: Соцзкгиз, 1935. Т.8. 450 с.
2. Гердер И.Г. Идеи к философии и истории человечества М.: Наука, 1977. 125с.
3. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. М.: Книга, 1991. 574 с.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини. 2-е видання. Дрогобич. «Відродження», 1991. 342 с.
5. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения. Сочинения в 6 т. т. 6. М.: Мысль, 1966 . 743 с.
6. Лебон Г. Психология народов и масс. СПб.: Д. Павленкова, 1896. 329 с.
7. Липа Ю. Призначення України. Львів: Просвіта, 1992. 262 с.
8. Орбан Л.Е. Етнічна психологія. Івано-Франківськ: Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, 1994. 101с.
9. Старавойт І.С. Західноєвропейська та українська ментальності: збіг і своєрідності. Філософського-історичний аналіз: Автореферат. дис. ... д. філософ. н. : 09.00.03. / Інститут філософії НАН України, К., 1997. 25с.
10. Шпенглер О. Закат Европы : очерки морфологии и мировой истории. Т. 1. Образ и действительность / Пер. с нем. Н.Ф.Гарелин; Авт. комментарии Ю.П. Бубенков и А.П. Дубнов. Мн.: ООО "Попурри", 1997. 688с.
11. Штейнталь Г. Мысли о народной психологии / Г. Штейнталь, М. Лацпрус. СПб., 1897. 98с.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТИТУЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Кудінов Д.В., доктор історичних наук, доцент
професор кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту
Комунального закладу Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
(Україна)

Давнім явищем людської історії є проституція. Ставлення до неї було й залишається неоднозначним – від визнання його злочинною діяльністю до повної легалізації та унормованого ставлення до надавачів сексуальних послуг. Оскільки питання потреби легалізації проституції останнім часом в Україні вийшло на рівень загальнонаціональної дискусії, слід акцентувати історичний досвід її правового регламентування. Зокрема, періоду Російської імперії, коли правова практика пройшла шлях від заборонної системи заходів проти «непотребства» до його легалізації.

У часи правління Романових ставлення до проституції було однозначно негативним. У багатьох урядових розпорядженнях ще часів Московського царства місцевим чиновникам повторювалася настанова викорінювати при шинках («по подворьямъ корчемъ») на посадах чи по селах «блядню» (притони розпусти), так само як і будь-яке інше «воровство». Сутенерство, покривання притону та безпосередньо надання сексуальних послуг розглядалися в тому самому порядку, що й інші «лихі» справи й тягнули за собою реквізицію майна, фізичне покарання, ув'язнення, заслання до Сибіру тощо [1, с. 77, 220, 313, 315, 331, 342, 373; 15, с. 165, 1002; 19, с. 25–26]. Рішуче за викорінення проституції взявся Петро I, котрий у 1721 р. заснував прядильні дома для виправлення працею «непотребних жінок». Особливої слави зажила прядильня в Калінкіному селі (звідси – Калінкін дім) неподалік від Єкатерингофу [18, с. 64]. Пізніше тут була відкрита Калінкінська лікарня, де примусово лікували заражених «прилипчевою» хворобою шльондр. Відправляти столичних повій саме сюди стало звичайним розпорядженням і наступників Петра Великого. Водночас вони не поступалися своєму попередникові й власними суворими розпорядженнями. Так, Петро II і Анна Іоаннівна наказували шинкарям під страхом суворого покарання не тримати в своїх закладах «непотребных женок и девок». Водночас вістря закону було спрямовано й проти користувачів сексуальних послуг – за спокусу жінки. Відповідно сенатського указу 1763 р., упроваджувався розшук повій, хворих на венеричні захворювання з наступних примусовим лікуванням та покаранням відповідно до їхнього соціального статусу: солдатки спрямовувалися до чоловіків, солдатські вдовиці та їхні доньки засилалися на Нерчинські рудники, а кріпачки поверталися дідичам. Іменний указ 1765 р. передбачав «приводимых в главную полицмейстерскую канцелярию вдов и девок, кои не в престарелых летах, и обращаются в праздности и в непорядочных поступках, отсылать па поселение в надлежащие места за караулом» [12, с. 64]. (Кузнецов, 64) Поліцейський статут 1782 р. передбачав ув'язнення «непотребных девок» та сутенерів на півроку, а відвідувачів «непотребного дому» – на термін від шести діб [12, с. 63–64; 13, с. 33;

18, с. 65]. Репресивні заходи проти проституції зберігалися й в період правління Павла I та Олександра I. Зокрема, у 1799 р. Павло I наказував «блядок и непотребных не терпеть в лагере», а наступного року розпорядився виявляти публічних жінок в обох столицях і відправляти їх «прямо на Иркутские фабрики» [9, с. 89; 12, с. 65]. Останнім із державців, котрий уживав заборонних заходів проти проституції, був Микола I. Ухвалений у 1832 р. «Статут про попередження та тамування злочинів» указував на недопустимість розпусти. Сільський поліцейський статут 1839 р. наказував усіх, помічених у «непотребстві», відправляти на громадські роботи – чистка вулиць та громадських приміщень. Нарешті, відвідувачам повій призначався штраф у розмірі від 1 до 10 руб. [13, с. 34].

Суто адміністративні та карні заходи виявилися не здатними завадити розвитку проституції. Останній сприяло упосліджене становище жінки, на яку чоловіки дивилися як на власність («Курица не птица, баба – не человек», «Грошы не мякіна, баба не мужчына»), нерідко тримали її під замком. Зокрема, у Московському царстві мало поширення явище віддавання чоловіками своїх дружин у заставу за борги з наданням права кредитору робити всіляке «непотребство» з ними. Мало поширення торгівля дітьми міською біднотою, які віддавалися за гроші в сексуальне рабство, а також відкриття притонів молодими вдовицями [16, с. 51]. Одночасно перелюбство, дошлюбні зв'язки набули такого широкого розмаху, що дивувала навіть європейців, які зблизька познайомилися з обставинами російського життя: «Жінки не уступають чоловікам у відсутності стриманості, нерідко першими, на підпитку, огидно себе поводять, і майже на кожній вулиці (на свято) можна зустріти ці блідо-жовті, напівголі, з безсоромністю в обличчі істоти», – відзначав у своєму щоденнику секретар австрійського посольства в 1698–1699 р. у Росію Іоганн Георг Корб [12, с. 50]. З поширенням товарно-грошових відносин і пролетаризацією значної маси населення виявлялася ще одна проблема – «баба» була значно обмежена в виборі професії, а також ущемлена в оплаті праці. За неблагоприємних життєвих обставин – втрата чоловіка-годувальника («У вдови плакана доля», «Жевать бабе охлопки без прихлебки», «Живе вдова на подолі, та й плаче свій вік по гіркій долі», «Удовіна і сякера не сячэ, і кабылка не вязе»), мобілізація чоловіка до армії, що було майже рівнозначним його втраті, інші причини позбавлення засобів до існування, пияцтво чоловіка, вигнання із сім'ї (наприклад, дівки – за втрату цноти й ганьбу через це всієї родини, жінки – за перелюбство та ін.), хвороби, що заважали виконувати фізично важку працю тощо – все це підштовхувало жінку торгувати своїм тілом. Приводом до проституції нерідко слугувало спокушання чоловіком, після чого жінка-покритка була приречена на «безчестя», що знижувало її шанс вступити в шлюб. Отже, злидні та безправне становище жінки – корінні причини появи та поширення сексуальних послуг [10, с. 12А].

Природно, що зі зростанням населення, національного багатства, процесами урбанізації та розширення ринкових відносин проституція дедалі тільки зростала. Реальні її обсяги важко оцінити, оскільки до продажної любові жінки певних професій (кухарки, служниці, робітниці, няньки, годувальниці) могли звертатися з метою поправити своє матеріальне становище лише на певний період часу

(наприклад, під час ярмарку). Кількісне зростання повій виявлялося комплементарним поширенню «любострасної» хвороби (до XIX ст. так називали і трипер і люес одночасно, не виділяючи їх в окремі венеричні хвороби). Прикладом тому є датована 1808 р. скарга командира Старооскольського мушкетерського полку слобідсько-українському губернатору І. І. Бахтіну на «непомерное множество непотребных женщин и девок, находящихся в городе Сумах не токмо во всех трактирах, но и во многих обывательских домах, а особенно же приезжающих к ярмонкам». Путани, указував полковий командир, утягували його підлеглих «в распутство и заразительную венерическую болезнь». Як наслідок – втрачене здоров'є й навіть смерть військовослужбовців, а «между тем и гошпиталь полковой сим отягощается» [5]. Подібні скарги частішали та непокоїли командний склад армії [2, с. 153]. Наслідки інфікування люесом прямо прирівнювалися військовим начальством та медиками до втрат бойових. У 1835 р. в Російській імператорській армії, чисельністю 231099 осіб, було зафіксовано 13376 військовослужбовців із діагнозами венеричних захворювань [6, с. 557].

Загрозлива ситуація з поширенням «франц-венери» примусила владу змінити державну політику щодо проституції – встановити за нею правильний контроль, регламентувати її функціонування й звертатися до покарання лише тих осіб, які порушували встановлені законом рамки. У жовтні 1843 р. Микола I розпорядився міністрові внутрішніх справ Л. О. Перовському в якості експерименту, розрахованого на два роки, влаштувати в столиці лікарсько-поліцейський комітет з метою «викорінення любострасної хвороби». До складу комітету увійшли директор (голова) і віце-директор медичного департаменту, штатт-фізик, один із столичних поліцмейстерів, почесний директор особливої жіночої лікарні з господарської частини. У 1852 р. комітет був реформований – він був напряду підпорядкований військовому генерал-губернаторові та складався відтепер зі штатт-фізика, одного з поліцмейстерів Санкт-Петербургу та головного лікаря Калінкінської лікарні. При комітетові також перебували два лікаря й шість ділянкових наглядачів. Сутність нагляду за публічними жінками комітету була конкретизована наступним чином: «а) чергове освідчення їх відносно здоров'я через досвідчених і благонадійних медиків; б) надання жінкам, які виявляться хворими венеричною хворобою, усіх можливих засобів до вилікування» [12, с. 80, 1–2]. Услід за столицею лікарняно-поліцейський нагляд за повіями впроваджувався й в інших містах імперії. Зокрема, того ж 1843 року – у Варшаві. У 1865 р. – у Вільно й Ризі. До кінця 1840-х років він уже діяв в десятках міст імперії. Там, де лікарняно-поліцейські комітети були відсутні, нагляд за повіями здійснювали городові лікарі. Реалізації встановленню контролю сприяло зобов'язання губернаторів організовувати силами поліції складання повних списків публічних жінок («з прибуванням та убиванням внесених у них осіб»). Такі списки повинні були зберігатися у лікарняному управлінні в губернських містах або при міській лікарні в повітових містах. Ці списки й ставали основною для проведення систематичного огляду повій [17, с. 291–292].

Примітно, що ці заходи поєднувалися зі збереженням репресивних мір проти «непотребства». Зокрема, Уложення про покарання 1845 р. передбачало відповідальність за розпусту з боку жінок, а також приховування ними венеричної

хвороби. Чоловіки, повинні у відвідуванні «непотребних» жінок, каралися штрафом у розмірі від 1 до 10 руб. Уложення про покарання 1857 р. «за невиконання урядових розпоряджень відносно попередження непотребства та тамування шкідливих його наслідків» передбачало арешт терміном до місяця та штрафу до 100 руб. Натомість циркулярний припис начальника губерній від 4 грудня 1846 р. указував на звільнення з-під суду тих жінок, котрі чітко дотримувалися правил нагляду. Те саме зазначалося й в рішенні Державної Ради від 6 квітня 1853 р., що звільняло жінок від переслідування за «непотребство». Суперечність застосованих до проституток норм – заборони й дозволу їхньої діяльності – виявлялася в специфіці процедури притягнення повій до відповідальності: магістрати й ратуші присуджували спійманих жінок до покарання, тоді як губернатор цих вироків не затверджував і клопотав перед МВС про звільнення засуджених, на що, як правило, міністр давав згоду. У цілому, процес декриміналізації проституції завершився лише в 1864 р., коли було офіційно відмінено право лікарняно-поліцейського комітету на свій розгляд сікти різкими підпорядкованих нагляду проституток і застосовувати до них усілякі дисциплінарні та пенітенціарні заходи. Тож у пореформений період повії переважно притягалися до відповідальності за ст. 44 «Уложення про покарання, що накладаються мировими судьями» за таємний промисел, якщо іншого кримінального за ними спостерігалось [13, с. 34–36; 17, с. 290; 18, с. 65].

Важливим кроком до легалізації проституції слугувало затвердження 29 травня 1844 р. «Правил власникам борделів» і «Правил публічним жінкам» (ці акти були оновлені в 1861 р.), після чого імперія у мить покрилася мережею публічних будинків. Лише в Петербурзі у 1853 р. їх нараховувалося 148. В Одесі у 1868 р. діяло 76 будинків терпимості, у Харкові в 1852 р. – 30 [2, с. 151; 12, с. 86, 263]. Навіть у невеликих повітових містах розміщувалося до десятка *maisons de tolerance*.

Улаштування будинку терпимості відбувалося за усталеною формою. Зокрема, якщо його передбачалося відкрити в орендованому приміщенні, то з відповідним клопотанням в міську управу повинен був звернутися саме його власник. У свою чергу, управа визначала допустимість влаштування будинку терпимості, а також визначала наскільки він відповідав необхідним санітарним нормам. Після цього власнику слід було зібрати підписи сусідів про відсутність претензій до відкриття борделю, які також передавалися до управи. Зокрема, подібна процедура в 1906 р. була здійснена обивательською Євдокією Супруною, яка передала свій дім та садибне місце на Садовій вулиці в оренду бандерші (власниці закладу розпусти) в м. Суми [4, с. 68–69; 10, с. 13А].

Коли вирішувалися питання з власниками нерухомості, вже бандерша, віковий ценз якої визначався законом спочатку в 30–60, а потім у 35–55 років, зверталася в лікарняно-поліцейський комітет або інші органи правопорядку, прикладаючи до заяви паспорт і свідоцтво місцевої поліції про «благонадійність її до утримання означеного закладу». Тут їй видавали свідоцтво на право відкриття та утримання будинку терпимості, екземпляр «Правил власникам борделів» і форму для ведення списку жінкам, які в неї проживали. Також вона залишала розписку у місцевому відділенні поліції про зобов'язання «утримувати заклад

терпимості в повній справності, як того вимагає закон, а також утримувати жінок у чистоті й охайності і щотижнево відправляти їх для освідчення лікарю», не допускати відвідувачів неповнолітніх і вихованців закладів освіти, правильно розраховуватися з підлеглими, не допускати їх побиття тощо. Про всіх прибулих та звільнених працівницях вона повинна була негайно повідомляти поліцію. Жінки ставилися на облік, тоді як необліковані до роботи не допускалися. Нарешті, власниці брали відповідальність за наслідки виявлених у закладові непорядків. За це їх могли покарати навіть ув'язненням до одного місяця з відрахуванням суми на утримання в «казенному домі». Якщо в приміщенні борделю були помічені діти, то заклад узагалі могли негайно закрити [9, с. 90–91; 10, с. 13А; 12, с. 34–46].

Офіційний прийом жінок у професію розпусти передбачав згоду кандидатки на оголошення себе повією (у поліції вже уточнювали «з бідності» чи «за власним бажанням»), що й фіксувалося в медичному квитку, який видавався навзаєм паспорту. У ньому зазначалося прізвище, ім'я, по батькові жінки, основні прикмети, термін видачі квитка, відмітки про місце проживання, час проходження освідчення та відмітки про його результати. Гранично нижній допустимий вік заняття проституцією спочатку сягав 16 років. Повія зобов'язувалася раз чи двічі на тиждень (залежно від того, жила вона на квартирі чи перебувала при публічному будинку) проходити медичний огляд (у лікарні, поліцейському управлінні чи в будинку терпимості) на гінекологічному столі-«трапеції» за допомогою маточного дзеркала. У випадку виявлення захворювання їх негайно доставляли до лікарні. При цьому жінки, які добровільно йшли до лікаря, лікувалися за казенних рахунків. Ті, в кого хвороба виявлялася вже лікарем, зобов'язувалися самі оплатити лікування або лікувалися коштом бандерші. У середньому перебування в лікарні з діагнозом «франц-венер» тривало від двох до чотирьох тижнів, після чого повія за згодою поліції мала повернутися до промислу. Значними були особисті обмеження повій: виходячи з дому, вони зобов'язувалися брати з собою «жовтий квиток»; без відома поліції вони не могли змінити місце проживання; їм заборонялося найматися годувальницями [10, с. 13А; 11, с. 13А; 12, с. 34; 17, с. 290].

Недосконалість діючого нагляду за проституцією змусила органи влади запровадити окремі корективи в контролі за сферою секс-послуг. Зокрема, у 1901 р. гранично допустимий вік занять проституцією був піднятий, відповідно циркуляру МВС, до 21 року. У 1903 р. було ухвалене «Положення про організацію нагляду за міською проституцією в Російській імперії», що остаточно визначило органи контролю за проституцією – лікарняно-поліцейські комітети, або «установи, з яких одне належить веденню поліції, а інше у веденні громадської установи». Губернатору доручалося визначити який тип організації контролю за проституцією є доречнішим для того чи іншого міста. Нарешті у 1909 р. був ухвалений закон «Про заходи запобігання торгу жінками в цілях розпусти». Вістря закону було спрямоване проти сутенерів, котрі залучали до занять проституцією неповнолітніх або примушували жінок до сексіндустрії без їхньої на те згоди. Також зверталася увага на недопустимість вивезення неповнолітніх за кордон з

метою їхнього продажу в притони. За порушення цих норм винні ув'язнювалися (найбільш повторювана норма – «від трьох років») [7; 9, с. 91–92].

Попри вжиті заходи суворого контролю за проституцією, вони виявилися неспроможними зупинити поширення венеричних хвороб. Зокрема, протягом 1861–1867 рр. чисельність виявлених заражених франц-венерою в цивільних лікарнях Курської губернії збільшилася з 50 до 771 особи, у Полтавській – з 80 до 6419, у Таврійській – зі 114 до 1112 [12, с. 77–78]. Нерідко поширення люесу приймало масштаби справжньої епідемії. Так, за переписом населення м. Томськ у 1880 р. 6% від його загалу було заражене люесом. Де-не-де цілі села були охоплені сифілісом, прирікаючи їхнє населення на вимирання [8, с. 106–107]. Понад 5% населення були заражені цією хворобою у Смоленській, Псковській, Рязанській, Воронізькій, Тамбовській, Пензенській та більшості приволзьких губерній [14, с. 46]. Хоча шляхи передачі хвороби були різними, проституція залишалася однією з головних причин інфікування. Зокрема, в Томську кожний третій заражався в будинках розпусти. У Москві, за даними венерологічного інституту, 56,9% заражень чоловіків у 1914 р. були наслідком контактів із повіями [3, с. 88]. Особливо від сифілісу страждала армія, де тривалий термін служби молодих чоловіків штовхав їх в обійми «рубльових дівок». У частинах Київського військового округу протягом 1889–1893 рр. люесом хворіло 7,69% особового складу. У 1907 р. інфікованими значився майже кожний п'ятий солдат імператорської армії [6, с. 558–559].

В історії державної політики по відношенню до проституції Російської імперії можна виділити три періоди: 1) державний прогібіціонізм (до 1843 р.) – правова заборона проституції, уживання репресивних заходів як по відношенню до повій, так і до користувачів їхніх послуг; 2) перехідний період, який поєднував заборонні заходи з мірами терпимості до проституції (1843–1864 рр.) – суперечливість правового розуміння явища проституції між злочином і допустимого виду діяльності, створення органів контролю за проституцією, розробка та вдосконалення правил надання сексуальних послуг; час швидкого розростання легальної мережі будинків розпусти; 3) регламентація (1864–1917 рр.) – удосконалення як системи контролю, так і правових механізмів регулювання проституції. Особливо слід підкреслити, що головна мета, яка спонукала державу до легалізації й контролю проституції, – боротьба з «любострасною» хворобою, – так і не була досягнута.

Література:

1. Акты исторические, собранные и изданные Археографическою комиссией. СПб.: Тип. Экспедиции заготовления гос. бумаг, 1851. Т. 4: Дополнения к Актам историческим, собранные и изданные Археографическою комиссией. VII, 416, 10, [2] с.

2. Альков В., Робак І. Проблема проституції на теренах Харківської губернії у XVIII – на початку XX ст.: соціальний та медичний аспекти. *Краєзнавство*. 2016. № 3–4. С. 147–158.

3. Гернет М. Н. К статистике проституции. *Статистическое обозрение*. 1927. № 7. С. 86–89.

4. Державний архів Сумської області. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 90. 315 арк.
5. Державний архів Харківської області. Ф. 3. Оп. 15. Спр. 35. 4 арк.
6. Завьялов А. И., Моррисон А. В. Сифилис в русской армии (с XVIII по начало XX столетия) (Обзор). *Саратовский научно-медицинский журнал*. 2013. Т. 9. № 3. С. 556–561.
7. Закон 25 декабря 1909 года о мерах к пресечению торга женщинами в целях разврата с разъяснениями. СПб.: тип.-лит. С.-Петербург. тюрьмы, 1911. 20 с.
8. Зуев А. В., Захарова Г. В., Крук Е. А. Коммерческий секс и его последствия: исторический экскурс в проблему. *Бюллетень сибирской медицины*. 2009. № 1. С. 106–112.
9. Зюбан М. Н. Эволюция царской политики в отношении женской проституции. *Известия Алтайского государственного университета*. 2009. № 4 (64). С. 89–92.
10. Кудинов Д. «Непотребные девки» города Сумы. Из прошлого местной проституции: были ли у нас улицы красных фонарей? *Ваш шанс*. 2020. № 48. С. 12А–13А.
11. Кудинов Д. «Непотребные девки» города Сумы. Из прошлого местной проституции: были ли у нас улицы красных фонарей? *Ваш шанс*. 2020. № 49. С. 13А.
12. Кузнецов М. Проституция и сифилис в России: историко-статистические исследования. СПб.: тип. В. С. Балашева, 1871. 268, 75 с.
13. Мартыненко Н. К. Проституция в императорской России: от запрета к легализации. *Новый исторический источник*. 2009. № 19. С. 30–37.
14. Мартыненко Н. К. Сифилис как главная причина начала регламентации проституции в России в середине XIX века. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*. 2010. Вып. 4. С. 43–55.
15. Полное собрание законов Российской империи. СПб.: тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии. Т. 1: С 1649 по 1675: От № 1 до 618. XXXI, 1029, 13 с.
16. Приклонский И. И. Проституция и ее организация: исторический очерки. М.: Издание А. А. Карцева, 1903. 108 с.
17. Сборник законов, правил, наставлений и распоряжений правительства для врачей, фармацевтов, ветеринаров и прочих медицинских чинов: В 3 ч.: С указанием офиц. изд. / Сост. врач И. К. Войно. К.: тип. Е. Я. Федорова, 1871. VIII, 583 с.
18. Тюнин В. И., Радошнова Н. В. Проституция в дореволюционной России и ее регламентация. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2015. № 1(65). С. 60–66.
19. Шалфеев Н. П. Об Уставной книге Разбойного приказа. СПб.: тип. Мор. м-ва, 1868. 76 с.

«ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ» У ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Михайліченко М.А., кандидат історичних наук,
доцент, старший викладач кафедри державно-правових
дисциплін на українознавства
Сумського національного аграрного університету

Зігунов В.Ю., студент 4 курсу юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Напередодні революції 1917 р. на українських землях мешкало близько 3,6 мільйонів євреїв, що становило 9,9 % всього населення України [1, 143]. Перемога Лютневої революції призвела до кардинальних змін у становищі євреїв, які мешкали на теренах колишньої Російської імперії: були скасовані віросповідні й національні обмеження, ліквідовано «смугу осілості». Українське євреї отримали реальну можливість впливати на своє духовне і політичне життя.

Успіх української революції багато в чому залежав від позиції національних меншин. Саме тому лідери Центральної Ради вже в квітні-березні 1917 р. декларували необхідність побудови міжнаціональних відносин на принципах рівноправ'я та взаємоповаги. Так, у квітні 1917 року, у статті «Народностям України» голова Центральної Ради М. Грушевський зазначав: «Ми добуваємо державне право для української землі не для того, щоб панувати над національними меншостями України. Ми домагаємося для неї широкої автономії не для того, щоб тільки для себе використовувати її права. Повнота національного життя, котрої ми добиваємося для українського народу не повинна затопляти інших народностей і обмежувати їх змагання до вільного розвитку своєї культурної і національної стихії» [2, 18].

Головні принципи політики щодо національних меншин були проголошені Першому Всеукраїнському конгресі (6-8 квітня 1917 р., Київ) у рефераті члена Центральної Ради Ф. Матушевського «Права національних меншин». У цьому документі, зокрема, наголошувалось, що національні меншини повинні мати своїх представників в усіх державних установах, брати участь в роботі законодавчих органів, створювати органи місцевого самоврядування в місцях компактного проживання [3, 148-154]. Вже на завершення першого дня роботи конгресу, за пропозицією М. Грушевського було одностайно прийнято резолюцію в якій одним з головних принципів української автономії визначалось «... повне забезпечення прав національних меншостей, які живуть на Україні» [4, 33]. єврейські політичні партії, відстоюючи права євреїв на самовизначення, активно включилися в процес Української революції і

Перетворення Центральної Ради на легітимний крайовий парламент, відповідно до домовленостей із Тимчасовим урядом, вимагало широкого залучення представників національних меншин до роботи цього органу. На початку липня 1917 р. до складу Малої Ради було офіційно запрошено 18

представників національних меншин, при цьому 3 місця надавались єврейським соціалістичним організаціям, 1 – сіоністам, 1 – єврейському демократичному об'єднанні [5, 189-190]. Пізніше до Малої Ради увійшло 16 представників єврейських партій та об'єднань. Від Єврейської соціал-демократичної робітничої партії Поалей Ціон (ЄСДРП ПЦ) – С. Гольдельман та П. Менчківський. Від «Бунду» – О. Золотарьов, М. Лібер, М. Рафес та А. Тьомкін; від Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (ОЄСРП) – Гутман, Дубинський, М. Зільберфарб, М. Літваков, І. Жургін та М. Шац-Анін, а також сіоністи Сорокін та Н. Сиркін. Пізніше в роботі Малої Ради брали участь також бундівці Ніренберг та Липець [6, 10].

На засіданні Малої Ради 28 липня 1917 р. представником ОЄСРП М. Зільберфарбом була внесена пропозиція поновити Центральну Раду представниками національних меншин з числа тих партій і груп, які вже мали на цей час місця у Малій Раді. Ця пропозиція була прийнята, і представництво національних меншин було визначене в кількості 202 повноважних і 51 кандидатських мандатів, при цьому на єврейську меншину припадало відповідно 50 і 13 [5, 190]. До Центральної Ради було делеговано по 13 депутатів від Бунду, Сіоністської партії і ОЄСРП, 9 членів ЄСДРП ПЦ і два представника від Єврейського демократичного об'єднання [7, 338].

Таким чином єврейське представництво стало другою за чисельністю (після російської) національною фракцією в Центральній Раді [5, 190]. Єврейські політичні партії отримали змогу активно впливати на рішення найважливіших українських владних інституцій, що стало першим важливим політичним здобутком єврейської національної меншини.

Наступним здобутком українського єврейства став Закон «Про утворення єврейських громадських рад і проведення виборів членів цих рад» від 2 грудня 1917 р, згідно з яким, у місцевостях із значною кількістю єврейської людності обиралися єврейські громадські ради «для завідування всіма єврейськими національними справами та установами». Важливу роль у розробці цього закону відіграло Генеральне секретарство з єврейських справ утворене в листопаді 1917 року, шляхом реорганізації відповідного віце-секретарства Генерального секретарства міжнаціональних справ [6, 163].

Виборче право отримували усі представники єврейської громади, яким на день виборів виповнювалось 20 років. Для проведення виборів формувались комісії з «7 осіб, які мали обиратися зборами євреїв – гласних городських дум, волосного земства або поселкового зібрання в їх кількості, і по одному представнику від кожної з нижчеписаних партій в місцевостях, де існують органи цих партій: 1) «Нехац Ісроель», 2) «Хейрус Мосейро», 3) Сіоністської партії, 4) Єврейської народної групи, 5) Єврейської народної партії, 6) Єврейської с. д. робітничої партії №Поалей Ціон», 7) Об'єднаної Єврейської соціалістичної робітничої партії (СС і ЄС) і 8) Загальної Єврейської робітничої спілки «Бунд». Загальне керівництво проведення виборів до єврейських громадських рад покладалось на Генерального секретаря з єврейських справ. [8, 57-58]. Вибори встигли відбутися у 250 єврейських общинах (з приблизно 600) [6, 164].

У контексті формування механізму правового захисту єврейської національної меншини особливої уваги заслуговує ухвалений 9 січня 1918 р. Закон «Про національно-персональну автономію», підготовку якого Центральна Рада почала ще влітку 1917 р., створивши спеціальну комісію. У світовій практиці це був перший закон про національно-персональну автономію, що включав персональну автономію національних меншин у загальні конституційні рамки [9, 175; 10, 56].

У ньому, зокрема, зазначалось, що євреям, поряд із росіянами і поляками, надавала національно-персональна автономія, тобто право на самостійне влаштування свого національного життя через власні виборні органи, незалежно від місця їх проживання у межах УНР. Передбачалося, що меншини створять Національні союзи, влада яких буде поширюватися на всіх представників цієї національності, а членство в Національному союзі мало ґрунтуватись не на територіальній, а на персональній основі. Визначення компетенції Національного союзу й окремих його органів покладалось на Установчі збори певної меншини, але вони повинні були затверджуватися Установчими зборами УНР. Відповідно до статті 9 Закону органи Національного союзу проголошувались органами держави, склад яких мав обиратися всіма членами певної меншини, громадянами УНР, яким виповнилось 20 років. Вищим представницьким органом Національного союзу кожної меншини мали стати Національні збори, а вищим виконавчим органом – Національна рада, обрана Національними зборами [9, 175-176].

Одночасно з прийняттям закону про національно-персональну автономію, утворювалось Міністерство єврейських справ. У своєму складі міністерство мало три департаменти: освіти з відділами мистецтва, середніх та початкових шкіл; національного самоврядування з організаційним відділом; департамент загальної канцелярії з загальним та військовим відділами, а також відділом відділ преси й інформації [10, 158-160].

У напрямку культурно-освітнього розвитку єврейського населення України, найбільш активну роботу проводив департамент освіти Міністерства єврейських справ. Цей департамент отримав від міністерства освіти 50 тис. крб. для Спілки ідишистських вчителів на видання підручників мовою ідиш. Пізніше було прийнято рішення про асигнування півмільйона крб. на видання шкільних підручників для єврейських шкіл та придбання друкарні. За ініціативою департаменту освіти організовувались нові єврейські початкові і середні школи, надавалась матеріальна допомога музикантам, художникам, лікарям та іншим фахівцям єврейського походження, які майже всі об'єднувались у відповідні громади. Міністерство освіти видало розпорядження про проведення для єврейських дітей, які навчались у загальних школах, курсів з ідишу, івриту та єврейської історії.

Подальшим кроком у розбудові єврейської національно-персональної автономії стало утворення у квітні 1918 року Єврейської національної ради (ЄНР), яка мала координувати діяльність єврейських громад і товариств, організовувати збір коштів тощо. До її складу увійшло 50 депутатів по 10 від кожної з партій, які брали участь у роботі Центральної Ради [7, 340-342].

Тоді ж, у квітні 1918 р., Центральна Рада прийняла закон про єврейську вчительську семінарію у Києві, що мала на меті підготовку вчителів для початкових єврейських шкіл на території УНР. Вона вважалася середньою школою, складалася з одного підготовчого і наступних 4-х класів і підпорядковувалась безпосередньо Міністерству єврейських справ. Передбачалося, що у семінарії буде викладатись єврейська мова і література, староєврейська мова і література, єврейська історія, загальна педагогіка і дидактика, методика викладання, математика, українська мова і література, природничі науки, фізика, історія України і загальна історія, креслення, малювання, співи, гімнастика, ручна праця і рукоділля. Викладання повинно було проводитись на єврейській мові. Всього в семінарії мало навчатися приблизно 250 студентів: 40 у кожному класі і 45 у підготовчому. Учні забезпечувались державними стипендіями [13, 204- 205].

Вкрай складні політичні обставини, в яких змушена була діяти Центральна Рада, не дозволили їй у здійснити у повному обсязі намічену програму демократичних перетворень у сфері міжнаціональних взаємин. Проте, незаперечним залишається висновок, що Центральна Рада своєю діяльністю заклала основи налагодження українсько-єврейських стосунків, надавши єврейській національній меншині можливості для вільного духовно-культурного і національно-політичного розвитку.

Література:

1. Лазарович М. Етносоціальна структура населення України напередодні Першої світової війни. *Проблеми економіки Тернопільщини та інших територій України*: зб. праць / редкол.: А.І. Крисоватий, З.В. Задорожний, О.П. Кириленко [та ін.]; відп. ред. М. Андрейчин, ред. тому О. Гомотюк, В. Дерій. Тернопіль: Економічна думка, 2015. Т. 10. С. 143-156.

2. Грушевський Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Львів: Видавництво «Світ». 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 407 с

3. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Документи і матеріали / Упоряд.: В.Верстюк (керівник) та ін. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. 1024 с.

4. Сергійчук В. Погроми в Україні: 1914-1920 рр. Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 544 с.

5. Макаренко Т. Представництво національних меншин в органах державної влади: історичний аспект. *Сіверянський літопис*. 2014. № 1-3. С. 188-192.

6. Устименко В.М. Єврейські організації і партії в суспільно-політичному житті України за доби Центральної Ради. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. Вип. 4. С. 147-182.

7. Нейман О. Міністерство Єврейських справ УНР. *Хроніка-2000*. 1998. № 23-24. С. 337-348.

8. Національні відносини в Україні у XX ст.: Зб. Документів і матеріалів / Упоряд.: М.І. Панчук та ін.; НАН України. Ін-т нац. відносин і політології . К.: Наукова думка, 1994. 558 с.

9. Макаренко Т. П. Національно-персональна автономія як складова етнополітики періоду українських визвольних змагань 1917-1921 рр. *Культурологічний вісник*. 2013. Вип. 31. С. 175-179.

10. Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. К.: Ін-т. держави і права ім. В.В. Корецького НАН України, 1995. 327 с.

11. Мироненко О. Закон про єврейську вчительську семінарію. *Українське державотворення: не витребуваний потенціал: Словник-довідник* / О.М. Мироненко, Ю.І. Римаренко, І.Р. Ксенко та ін. К.: Либідь, 1997. С. 204-205.

СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Адаховська Н.С., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Україна)

В умовах посилення глобалізаційних процесів та динамічного проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства, суб'єктів господарювання, цивільне право як галузь права, не може ігнорувати стрімкий розвиток нових технологій, не дивлячись на ту обставину, що «в цілому ЦК України продовжує зберігати значення стрижневого акту в тій частині вітчизняної системи законодавства, яка регулює приватно-правові відносини» [1, 40].

Необхідно зауважити, що цифрові технології не повинні впливати будь-яким чином на ті концептуальні засади і підвалини, які склалися історично і несуть спадкоємність в цивільне право як галузь.

Постає питання: чи зможе цивільне законодавство шляхом суттєвих і корінних змін захистити права суб'єктів цивільних правовідносин? Однозначно звісно одне: цифрові технології змінять характер взаємовідносин між людьми у реалізації майнових і немайнових прав, змінять «цивільний ландшафт», що призведе до зміни всіх сфер суспільного життя в цілому.

Цивільний кодекс України (містить положення щодо можливості: відображення інформації в електронному вигляді – ст. 200; вчинення правочину в електронній формі (ст. 205), яка є однією з модифікацій письмової форми – ст. 207; відображення твору у загальнодоступних електронних системах інформації – ст. 442; електронної форми розрахунків – за допомогою розрахункових документів у електронному вигляді – ст. 1087).

За останнє десятиліття цифрові технології змінили спосіб ведення бізнесу в різних галузях. Розвиток цифрових технологій забезпечив нові рівні ефективності майже у всіх галузях. В 2016 році міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) було створено комітет для напрацювання міжнародного стандарту з технологій блокчейн. Блокчейн дозволяє автоматизувати транзакції, не використовуючи при цьому третю сторону; є розподіленою системою консенсусу і довіри; являє собою інфраструктуру, що забезпечує підтвердження автентичності. Всі операції здійснюються в одному середовищі і їх можна з легкістю відстежити, перевіривши відповідні адреси, має ознаку незмінності і стійкості відомостей, що означає неможливість змінити або видалити записи, забезпечує доступ до реєстру будь-якого суб'єкта.

Ще більшого визнання отримали цифрові підписи. Наприклад, будь-які електронні підписи компанії Eversign мають відповідати чітким вимогам щодо

безпеки, які передбачені американським та європейським законодавством. Потужність цифрових підписів є очевидною, адже цифрові підписи, додані до документа, забезпечують його безпеку, оскільки його неможливо скопіювати. Безпека – головний пріоритет Е-контракту.

Через цифрові підписи вітчизняні, національні та міжнародні суб'єкти договорів можуть на полегшених умовах укласти договір та прискорити процес його підписання. Технологія змінила спосіб управління контрактами та їх архівування. Реалізація цифрових підписів дозволяє партнерам знати, що їх контрагент має новітні технології, коли справа доходить до оформлення контракту.

Набирає відповідної актуалізації, в цифрову епоху, і захист особистих немайнових прав. Це пояснюється обсягом тієї інформації, яку особа самостійно викладає, насамперед, в мережу Інтернет, і збором та систематизацією підприємствами, установами, організаціями бази даних громадян як суб'єктів господарювання. Проте існують відповідні проблеми в аспекті того, яку інформацію вважати переданою власне самою особою для обробки персональних даних. Проблема носить принциповий характер, і її вирішення потребує нових законодавчих підходів. Необхідно не латання дірок, а конкретні кроки щодо удосконалення цивільного законодавства, прийнятого з урахуванням законодавчих норм тих галузей, що закономірно підпадають під вплив норм цивільного права і навпаки.

Цифрові технології не могли зачепити відносин, що виникають з приводу результатів інтелектуальної діяльності та засобів індивідуалізації товарів, робіт, послуг, юридичних осіб. Адже в умовах розвитку цифрових технологій, що зумовлюють цифрову економіку, стратегічними є питання захисту інтелектуальної власності, оскільки захист останньої стимулює розвиток патентної активності суб'єктів цивільних правовідносин [2, 18-22].

В умовах розвитку інформаційного суспільства необхідно враховувати ті чинники, які природно властиві цивільному праву, як галузі: предмет, метод, функції, принципи правового регулювання тощо, «без яких неможливо створювати право і вдосконалювати правове регулювання» [3, 12].

Сучасні цифрові технології потребують правового регулювання в нових умовах використання патентів, товарних знаків, комерційних позначень, ноу-хау та інших об'єктів інтелектуальної власності, стимулюють адаптацію режимів їх правової охорони, а також способів адаптації захисту інтелектуальних прав до нових умов у цифровій сфері.

Використання цифрових технологій також істотно розширює цивільний оборот виняткових прав на авторські твори (включаючи програми для ЕОМ і бази даних), патенти, товарні знаки, топології, ноу-хау інші об'єкти інтелектуальної власності, який відрізняє від інших класичних видів інвестиційних активів нематеріальна природа інтелектуальної власності. зростає значення інтелектуальної власності як нового класу активів, що беруть участь в цивільному обороті.

Цифрові технології дозволили розширити можливості використання інновацій в цивільному обороті. Револьюційний характер цифрових технологій

визначається цілою низкою чинників, а саме: а) загальний рівень техніки і технологій дозволяє повсюдно і широко застосовувати сучасні цифрові технології; б) сформувалася об'єктивна потреба використання цифрових технологій в найрізноманітніших сферах діяльності та правозастосування; в) економічна значимість цифрових технологій зумовлює їх безальтернативне використання в майновий цивільному обороті і формує економічну цінність цифрових активів і цифрових прав; г) цифрові технології створюють актуальні моделі бізнес-моделей підприємництва.

Сучасні держави все більше переходять на цифрові способи управління у вигляді «електронного уряду» («електронної держави») зважаючи на необхідність скорочення адміністративних витрат і підвищення ефективності держуправління, а також в силу підвищення вимог громадян до якості і доступності державних послуг у взаємодії з державними органами за допомогою інтернет-технологій.

Крім розглянутих напрямів застосування цифрових технологій у праві, необхідно також зазначити, що окремі елементи інформатизації присутні наразі в освіті та науці [4], системі оподаткування й адмініструванні податків, нотаріальній діяльності тощо.

Цифрові технології формують нові відносини у вигляді соціальних цифрових мереж, технологічних цифрових платформ, цифрових сервісів, створюють нову реальність у вигляді цифрового простору в мережі Інтернет, які відрізняються від того фізичного світу в якому ми живемо. Цифрові технології створюють і нове технологічне середовище для такого соціального феномена, яким є право.

Цифрове простір стає не тільки полем обміну і отримання даних, укладених в мережі Інтернет, а й перетворюється в інструмент регулювання економіки, права, політики. Виходячи з цього, з'явилися нові феномени: цифрова економіка, цифрові права, цифровий цивільний оборот.

Завдяки новим цифровим технологіям формується і нове середовище цивільно-правового регулювання, яке представляє собою технологічний фундамент для цивільно-правового регулювання цифрових прав, цифрового цивільного обороту, цифрових суб'єктів і об'єктів, формуванням нових цивільних цифрових правовідносин.

Література:

1. Кузнецова Н. С. Перспективи розвитку приватного права в контексті європейської інтеграції в Україні. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 25 трав. 2018 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2017. 376 с.

2. Гетьманцева Н. Д., Процьків Н. М. Нові контури цивільного права в епоху цифрових технологій. Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку : матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 28 лют. 2020 р.). Харків : Право, 2020. 480 с.

3. Борисова В. І. Базові принципи цивільного права України. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. Учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 25 трав. 2018 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2017. 376 с.

4. Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 1 жовтня 2012 р. № 1060 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>. (дата звернення: 10.04.2021).

К ВОПРОСУ О РАМОЧНОМ ДОГОВОРЕ И РАМОЧНОМ СОГЛАШЕНИИ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК

Амельчєня Ю.А., кандидат юридических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник Национального центра законодательства и правовых
исследований Республики Беларусь

В законодательстве государств – членов Евразийского экономического союза (далее – Союз) предусмотрены синонимичные договорные конструкции рамочного соглашения и рамочного договора. В связи с чем видится необходимым уяснить, тождественны ли они и насколько могут быть применимы в сфере государственных закупок в Республике Беларусь и в праве Союза.

Анализируя мировую практику в регулировании государственных закупок, можно проследить наличие такого института как рамочное соглашение, которое зачастую рассматривается скорее как вид процедуры государственной закупки, по результатам которой заключается договор с общими рамочными условиями, уточняемыми в дальнейшем тем или иным путем.

Так, в Типовом законе ЮНСИТРАЛ о публичных закупках (документ Организации Объединенных Наций А/66/17, приложение I) (принят Комиссией Организации Объединенных Наций по праву международной торговли 1 июля 2011 г.) различаются процедура рамочного соглашения и само рамочное соглашение. Процедурой рамочного соглашения является процедура, проводимая в два этапа: первый этап – для отбора поставщика (или поставщиков) или подрядчика (или подрядчиков), которые станут стороной (или сторонами) рамочного соглашения скупающей организацией, и второй этап – для заключения договора о закупках согласно рамочному соглашению с поставщиком или подрядчиком, являющимся стороной данного рамочного соглашения. Само рамочное соглашение – это соглашение междукупающей организацией и прошедшим отбор поставщиком (или поставщиками) или подрядчиком (или подрядчиками), заключенное после завершения первого этапа процедуры рамочного соглашения.

В Директиве Европейского союза о государственных закупках от 26 февраля 2014 г. № 2014/24/EU рамочное соглашение рассматривается как соглашение между одним или несколькими государственными заказчиками и одним или несколькими экономическими операторами, цель которого состоит в том, чтобы определить условия, регулирующие контракты, подлежащие заключению в течение определенного периода (не более 4 лет), в частности, в отношении цены и при необходимости предусмотренного количества (ст. 33 названной Директивы).

В Протоколе о порядке регулирования закупок, являющимся приложением № 25 к Договору о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 г. (далее – Протокол), какое-либо упоминание о рамочном соглашении отсутствует. Из анализа содержания Протокола (пункты 2, 21, 22, приложений № 1, 2 к Протоколу) не следует правовая возможность заключения договора по результатам процедур государственных закупок с общими условиями в отсутствие, например, цены.

Если рассматривать законодательство о государственных закупках государств-членов, то в Республике Армения, Республике Беларусь, Республике Казахстан, Российской Федерации рамочное соглашение нормативно не закреплено.

Тогда как в Кыргызской Республике на уровне Закона Кыргызской Республики от 03.04.2015 г. № 72 «О государственных закупках» рамочное соглашение допускается и под ним понимается соглашение между покупающей организацией с двумя или более поставщиками (подрядчиками), подписанное по результатам конкурсных торгов, в котором оговариваются условия будущего договора (статья 3).

Специфику рамочного соглашения можно сформулировать следующим образом: для него характерным являются следующие аспекты: заключается по результатам конкурентной процедуры; количество поставщиков (подрядчиков, исполнителей) и (или) заказчиков как сторон рамочного соглашения два и более; в рамках исполнения обязательств по рамочному соглашению в последующем заключаются договора по результатам отбора поставщиков (подрядчиков, исполнителей) (конкурентного или неконкурентного) как из числа сторон рамочного соглашения, так и из числа иных субъектов рынка; в рамочном соглашении определяются общие условия исполнения обязательств по основным договорам, как правило, касающиеся предмета закупки, срока действия рамочного соглашения, уточняемые при заключении основных договоров, но если при заключении основного договора не предполагается конкурентный отбор поставщика (подрядчика, исполнителя), то рамочное соглашение включает все условия закупки; срок действия рамочного соглашения продолжительный.

Что касается рамочного договора, то его правовая модель предусмотрена в гражданском законодательстве Российской Федерации.

Так, в соответствии со статьей 429.1 Гражданского кодекса Российской Федерации рамочным договором (договором с открытыми условиями) признается договор, определяющий общие условия обязательственных взаимоотношений сторон, которые могут быть конкретизированы и уточнены сторонами путем заключения отдельных договоров, подачи заявок одной из сторон или иным образом на основании либо во исполнение рамочного договора.

Возможно отнесение рамочного договора к организационным договорам; им может быть договор любого типа (вида), «условия которых могут быть оставлены сторонами открытыми, так же как и не определяется количество и содержание таких открытых условий» [1].

Тем самым особенностью рамочного договора можно назвать его организационный характер, наличие общих условий, детализируемых при заключении в последующем отдельных договоров, подачи заявок одной из сторон на основании либо во исполнение рамочного договора.

Полагаем, определенное сходство рамочного договора и рамочного соглашения можно усмотреть в части, касающейся общих условий, организационного характера. Но вопрос о множественности лиц на стороне поставщика (подрядчика, исполнителя) и (или) заказчика, о присоединении к рамочному договору иных сторон, о порядке заключения основного договора (с конкуренцией или нет) для рамочного договора не разрешен.

В этой связи даже наличие в общих нормах гражданского законодательства правил о рамочном договоре не позволяет говорить о его тождественности с рамочным соглашением, модель которого используется в сфере государственных закупок.

Вместе с тем отдельные элементы рамочного договора, содержащегося в гражданском законодательстве Российской Федерации, реализуются в законодательстве о контрактной системе Российской Федерации (ч. 23, 24 ст. 22, ч. 5 ст. 68 Федерального закона от 05.04.2013 г. № 44-ФЗ «О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд»), в Республике Беларусь.

В частности, предусмотрено, что если при проведении процедуры государственной закупки невозможно определить объем подлежащих выполнению работ по техническому обслуживанию и (или) ремонту техники, оборудования, транспортных средств, оказанию услуг связи, юридических услуг, медицинских услуг, образовательных услуг, услуг общественного питания, услуг переводчика, услуг по перевозкам грузов, пассажиров и багажа, гостиничных услуг, услуг по проведению оценки, а также других услуг заказчик указывает цену запасных частей или каждой запасной части к технике, оборудованию, транспортному средству, тариф на работы или услуги. При этом оплата выполненных работ или оказанных услуг осуществляется по тарифу исходя из объема фактически выполненной работы или оказанной услуги [то есть речь о направлении заявок со стороны заказчика. – прим. Ю.А.], по цене каждой запасной части исходя из количества запасных частей, которые будут использованы в ходе исполнения договора, в размере, не превышающем ориентировочную стоимость предмета государственной закупки (абз. 3 п. 4 ст. 21 Закона Республики Беларусь от 13 июля 2012 г. № 419-З «О государственных закупках товаров (работ, услуг)»).

Таким образом, следует различать рамочный договор как договор с общими условиями исполнения обязательств, предусмотренный гражданским законодательством, и рамочное соглашение, применяемое в сфере государственных закупок. Для правомерности применения рамочного соглашения

в сфере государственных закупок оно должно быть закреплено в специальном законе применительно к сфере государственных закупок.

Для Республики Беларусь появление в законодательстве о государственных закупках рамочного соглашения может стать предпочтительным по тем типовым, стандартизированным товарным позициям, которые ежегодно планируются для приобретения в целях обеспечения деятельности и функций заказчиков. Однако первоочередным видится соответствующее изменение Протокола в части установления общих условий применения рамочного соглашения с отсылочными нормами к законодательству государства-члена.

Литература:

1. Постатейный комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть первая [Электронный ресурс] / Гришаев С.П., Богачева Т.В., Свит Ю.П. // КонсультантПлюс. Россия / ЗАО «КонсультантПлюс». – Москва, 2021.

ЗАКРІПЛЕННЯ ДОМОВЛЕНОСТІ СТОРІН ПРО ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТРУДОВОГО СПОРУ

Гресь Н.М., аспірант кафедри приватного та соціального права
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Інтереси роботодавця і працівників не завжди збігаються, причому конфлікти, які нерідко переходять у трудові спори, можуть виникати на будь-якій стадії трудових правовідносин. Основними причинами їх виникнення в Україні є: звільнення і скорочення працівників, зміна умов і режиму праці, накладення дисциплінарного стягнення, протилежні погляди на встановлення гарантій і компенсацій, розбіжності у встановленні заподіяної співробітником шкоди роботодавцю і багато інших проблем.

Часто саме роботодавцю більш доцільно звернутися до процедури альтернативного вирішення спору, зокрема медіації, ніж брати участь у безперспективному спорі, особливо якщо роботодавець-велика корпорація, компанія з іноземними інвестиціями чи капіталом, які дотримуються правил корпоративної культури, інноваційних методик прийняття управлінських рішень та нових способів вирішення конфліктів для збереження трудової атмосфери.

Незважаючи на наявність в Україні досвіду застосування медіації існує потреба запровадження дієвих механізмів для більш активного використання та популяризації медіації.

Виходячи із аналізу іноземної практики та доробку вітчизняних науковців, можна визначити такі способи закріплення домовленості сторін про застосування медіації на майбутнє: медіаційне застереження, медіаційна угода.

Проектом Закону України “Про медіацію” № 3504 [1] передбачено, що медіаційне застереження – це положення цивільно-правового, господарсько-правового, трудового, шлюбного або іншого договору про звернення до процедури правничої чи соціальної медіації (як послуги) у разі виникнення між його сторонами конфлікту (спору) з приводу правовідносин, урегульованих таким договором та здійсненим у межах норм чинного законодавства.

Одним із принципів укладення трудового договору є свобода праці, тобто кожна зі сторін визначає ті умови, які для неї є найбільш прийнятними. Це здебільшого стосується істотних і факультативних умов трудового договору. Факультативними умовами, які можуть бути об’єктом погодження при укладенні трудового договору, вважаються будь-які додаткові вимоги сторін, якщо вони не погіршують становище працівників у порівнянні із законодавством про працю. Медіаційне застереження, як факультативна умова трудового договору фіксує намір сторін у разі виникнення спору врегулювати питання мирним шляхом і досягти прийнятного для них рішення.

Медіація базується на принципах, які розроблені на основі аналізу міжнародних договорів, доктринальних розробок, аналізу та узагальнення практичного досвіду ряду країн. Одним із основоположних фундаментальних принципів медіації є принцип добровільності, який передбачає, що для успішної реалізації медіації сторони самостійно, із власної волі погодилися на проведення медіації та можуть у будь-який момент припинити свою участь у цій процедурі. Принцип добровільності повинен відстежуватися на всіх етапах здійснення процедури медіації та щодо кожної зі сторін та учасників медіації [2, с.127]. Так, сторони мають дійти добровільної згоди щодо включення медіаційного застереження до трудового договору ще на стадії його обговорення та укладання.

Проте, навіть якщо сторони підписали трудовий договір із таким застереженням, при виникненні конфлікту вони можуть і не вдаватися до медіації. Крім того, не можна заборонити працівнику звернутися до суду без попереднього застосування процедури медіації, оскільки це було б прямим порушенням його конституційного права на судовий захист, що належить до невідчужуваних та непорушних. Відповідно до ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України [3] кожна особа має право в порядку, встановленому цим кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. Відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною.

Видається доцільним подання позову лише в тому випадку, якщо сторони прописали зобов'язання не звертатися до суду та обумовили термін, протягом якого зобов'язуються не робити цього, а процедура медіації була припинена і не принесла результатів.

Проте Цивільний процесуальний кодекс України серед підстав залишення позовної заяви без руху, повернення заяви не містить такої, як невиконання медіаційного застереження чи медіаційної угоди. Вважаємо, що законодавець має надати правове значення даним угодам.

На нашу думку, фактично, медіаційне застереження вноситься до трудового договору для того, щоб працівник спочатку скористався можливістю вирішити

спір за допомогою медіації, а вже потім звернувся до суду, а не навпаки. Як свідчить практика зарубіжних країн, медіація досягає своїх найкращих результатів, коли сторони бажають співпрацювати та йти на компроміси.

Медіаційне застереження, яке внесене до трудового договору, має силу Договору між сторонами спору про досягнуту ними згоду на проведення медіації. Роботодавець може розробити типовий текст медіаційного застереження для його включення до усіх трудових договорів із працівниками. Медіаційне застереження може містити відсилальне посилання на певний локальний нормативний акт, яким детально передбачена процедура вирішення конфліктів (спорів).

Крім того, медіаційне застереження може бути внесене або до тексту трудового договору або до чинних трудових договорів шляхом підписання додаткової письмової угоди. Проект Закону України “Про медіацію” № 3504 [1] медіаційну угоду визначає як угоду сторін про спосіб врегулювання всіх або певних конфліктів (спорів), які виникли або можуть виникнути між сторонами у зв’язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають такі правовідносини договірний характер або ні, за допомогою медіації.

Тобто сторони можуть заключити медіаційну угоду як до так і після виникнення спору.

Вбачається, що аналогічно медіаційному застереженню угода заключається між роботодавцем і працівником та має містити відомості про: предмет спору; медіатора, медіаторів або організацію, що здійснює діяльність із забезпечення проведення процедури медіації; порядок проведення процедури медіації; умови участі сторін у витратах, пов’язаних з проведенням процедури медіації; про терміни проведення процедури медіації а також інші умови, погоджені сторонами.

Правова невизначеність поняття «медіаційна угода (договір)», різні визначення в законопроектах, які виносились на розгляд Верховної Ради України призвели до його неоднозначного тлумачення науковцями. Так медіаційну угоду розглядають як угоду про ініціювання медіації, про проведення медіації, договір, що укладений за результатами медіації.

За своєю правовою природою договір між сторонами спору про досягнуту ними згоду на проведення медіації наближується до договору про наміри, проте має певні особливості, які полягають в тому, що він може не містити положень, що стосуються самої процедури медіації [4,с.146].

Є певний сенс закріплення домовленості сторін про застосування медіації при вирішенні індивідуального трудового спору якщо, наприклад, функції працівника здійснюються дистанційно або пов’язані з обробкою конфіденційних, персональних даних і документів, розголошення яких у суді було б небажаним. Тактика включення медіаційних застережень до трудового договору та заключення медіаційних угод цілком виправдано з працівниками фінансової, юридичної, маркетингової служб і з керівниками середньої та вищої ланки, оскільки їх посадові обов’язки тісно пов’язані з використанням конфіденційної інформації роботодавця. Однак, за наявності бажання, роботодавець має повне право укладати трудові договори з медіаційним застереженням абсолютно з усіма працівниками.

Закріплення домовленості сторін про застосування медіації при вирішенні трудового спору сприятиме розгляду конфлікту (спору) на ранніх етапах, коли він тільки назріває і найбільш придатний до нейтралізації. Своєчасне звернення до цієї процедури може стати однією із гарантій стабільності трудових відносин у колективі.

Література

1. Проект Закону України “Про медіацію” від 19.05.2020 реєстрац.№ 3504.URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877
2. Щукін О. Добровільність як основоположний принцип медіації під час вирішення індивідуальних трудових конфліктів . *Право і суспільство*. 2015. № 5.2(3). С. 127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_5.2%283%29__23
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Огренчук, Г. О. Договори про проведення медіації // *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право. – Ужгород: Гельветика, 2015. – Вип. 30. Т.1. – С. 144–148.

ВОЛОНТЕРСЬКА ТА БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Килимник Ю.А. аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Україна)

Відродження благодійності та волонтерства є відповідною реакцією суспільства на істотну трансформацію політичної, соціально-економічної, культурної сфери яка відбувається в нашій країні. Реформування соціально-економічної системи, що супроводжується «хронічними» кризовими явищами, призвели до значного погіршення добробуту пересічних громадян і збільшення частки малозабезпечених верств населення, які потребують соціальної допомоги та підтримки. Поряд з благодійною діяльністю розвивається і волонтерська діяльність.

Волонтерство — це масштабне соціальне, політичне, економічне і культурне явище. Волонтери роблять значний внесок в економічний і соціальний розвиток своїх країн, надають конкретну допомогу нужденним людям, розв'язують певні проблеми.

Волонтерства як безплатний добровільна допомога іншим людям теж може породжувати, змінювати та припиняти будь-які відносини, в тому числі й відносини волонтерства. Власне волонтерство найчастіше проявляється як складна правова конструкція, яку можна розглядати у вигляді відносно стійких і взаємопов'язаних елементів поведінки волонтерів і результати їх діяльності, що характеризують ініціацію і трансформацію різних правовідносин. Іншими словами, волонтерство може виступати як юридичний факт, з яким норми права пов'язують встановлення, зміну цін і припинення правових відносин.

Крім того, волонтерство — це відносини, які потрапляють під правове регулювання, тобто є правовими відносинами (наприклад, безплатна юридична допомога населенню).

Сьогодні волонтерство — це порівняно нова ідея. Основоположним принципом волонтерства є добровільний вибір, вираження особистої позиції. Людина максимально реалізує себе в будь-якому вигляді діяльності, якщо працює без примусу добровільно, що дозволяє розглядати волонтерство як один з найважливіших елементів соціально орієнтованого суспільства.[1,с.247]

Волонтерським організаціям властиві такі риси: вони організовані для захисту спільних інтересів своїх членів; членство є добровільним, тому лідери надають порівняно невеликий вплив на членів асоціації; завжди існує можливість вийти з організації, якщо не влаштовує діяльність її лідерів, асоціації не пов'язані з місцевими державними або урядовими органами; члени добровольчої організації працюють безплатно. [2,с.42]

Виходячи з чинного законодавства, однією з основних цілей благодійної діяльності визначено соціальна підтримка і соціальний захист громадян, включаючи поліпшення матеріального становища малозабезпечених, соціальну реабілітацію безробітних, інвалідів та інших осіб, які в силу своїх фізичних або інтелектуальних особливостей, інших обставин не здатні самотійно реалізувати свої права і законні інтереси.

Термін «благодійність» набув широкого поширення в суспільних відносинах і в законодавстві. [3]

Можна відзначити, що волонтерство є перехідною форма від традиційної до інноваційної благодійності.

Договір пожертви — це дарування речі або права із суспільно корисною метою.З точки зору предмета договору особливість пожертви полягає в тому, що в якості подарунку може виступати тільки річ або майнове право, але не звільнення обдарованого від майнового обов'язку, як це можливо у звичайному договорі дарування. Предметом пожертви може бути будь-яке майно, яким особа має право розпоряджатися, найчастіше це грошові кошти.

Поняття меценатства пов'язано з підтримкою і розвитком об'єктів культури, видів професійної культурної діяльності (культура, мистецтво, наука, освіта, освіта, спорт). Така діяльність, її результати, люди, які здійснюють її, складають національне культурне надбання, той пласт культури, де створюються і зберігаються культурні цінності, значущі для відтворення суспільства в його своєрідності й рівноправної участі у світовому культурному процесі.

Спонсорство. Спонсор — особа, яка надала кошти або яке забезпечило надання коштів для організації або проведення спортивного, культурного або будь-якого іншого заходу, створення і (або) трансляції теле- або радіопередачі або створення і (або) використання іншого результату творчої діяльності. Спонсорство має комерційну спрямованість. Сучасне суспільство ставиться до спонсорства неоднозначно. Різновидом спонсорства в сучасній практиці благодійної діяльності є спонсоринг. Спонсоринг (sponsor, sponsorship) - порука, піклування, підтримка. Спонсоринг є підбір або організацію події, ведення і контроль події,

проведення та контроль рекламної кампанії, гарантоване здійснення проєкту і врахування інтересів спонсора.

Технологія ендаумента належить до формування цільового капіталу освітніх установ. Формування цільового капіталу здійснюється за участю благодійних фондів. Модель багатоканального фінансування освітніх організацій домінує в багатьох країнах. У всьому світі фінансова підтримка освіти ґрунтується на поєднанні бюджетних і позабюджетних джерел. Таке поєднання дозволяє забезпечити творчу автономію та економічну самостійність освітніх організацій.

Система фандрейзинг передбачає наявність і використання декількох джерел, в їх числі — державні програми, благодійність і меценатство, спонсорство, гранти громадських організацій та благодійних фондів.

Сенс венчурної благодійності в «використанні виборчого довгострокового фінансування й активної консультативної підтримки з метою: допомогти невідприємницькій організації, яка просуває інноваційні ідеї в соціальній сфері, реалізувати ці ідеї й допомогти цій організації працювати професійно і стати стійкою».

В цей час відсутня належна оцінка стану і значущості соціального служіння, як з боку реалізують його суб'єктів — релігійних спільнот, так і з боку держави, а також інших суб'єктів громадянського суспільства.

Таким чином, формування інституту благодійності та волонтерства як однієї з його форм є процесом, в основі якого лежить взаємодія держави та суспільства, завданням якого є створення основ організаційного розвитку, вдосконалення нормативно-правової бази, технічна та методична підтримка.

Література:

- 1.Кривенко Ю.В. Принципи здійснення волонтерської діяльності. / Ю. В. Кривенко //Молодий вчений» № 6 (33) червень, 2016 р. С.246-250
2. Кривенко Ю.В. Волонтерська діяльність: поняття та ознаки / Ю. В. Кривенко // Часопис цивілістики. - 2015. - Вип. 18. - С. 41-44. - Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 25, ст.252

РОЛЬ КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Кириленко О.М., завідувачка економіко-правового відділення
ВСП «Путівльський фаховий коледж Сумського НАУ»
(Україна)

Становлення України як правової держави пов'язане з функціонуванням демократичного та дієздатного громадянського суспільства і посилення його контролю та впливу на діяльність державних інституцій, в тому числі і на законодавчу діяльність в сфері регулювання трудових і тісно з ними пов'язаних відносин.

Виникнення та розвиток нових форм господарювання в умовах ринкової економіки обумовлюють вироблення адекватного механізму правового регулювання суспільних відносин в сфері праці. Важливим інструментом механізму правового регулювання суспільних відносин в сфері праці є колективний договір, який виступає юридичною формою впорядкування виробничого процесу в умовах ринкових відносин. Відповідно до ст. 2 Закону України "Про колективні договори і угоди" [1], колективний договір укладається на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності і господарювання, які використовують найману працю і мають право юридичної особи. Колективний договір може укладатися в структурних підрозділах підприємства в межах компетенції цих підрозділів. За своєю цільовою спрямованістю колективний договір покликаний конкретизувати відносини між власником і трудовим колективом з питань економічного і соціального розвитку з урахуванням умов діяльності підприємств. Тому необхідно погодитися з думкою О. Г. Середи про те, що будучи формою соціального партнерства договірне встановлення умов праці має низку переваг. Воно надає працівникам і роботодавцям можливість виражати і узгоджувати свої інтереси у сфері праці. Договірне регулювання відбувається у відповідності з демократичною процедурою на основі проведення переговорів. Таке регулювання є досить рухливим, сторони можуть урахувати особливості організації праці в даному регіоні, галузеву і локальну специфіку, фінансово-економічне становище роботодавця [2, с. 108].

Такий підхід свідчить про те, що важлива роль у договірному регулюванні умов праці на підприємстві, в установі, організації відводиться колективному договору, в якому узгоджуються інтереси трудового колективу та роботодавця. Я. М. Шевченко, О. М. Малявіна, А. Л. Салатко вказують, що сучасний період характеризується загостренням розбіжностей між роботодавцем і працівниками. Перший зацікавлений у поліпшенні якісних і кількісних показників праці, підвищенні її продуктивності. Працівник зацікавлений у збільшенні заробітної платні, поліпшенні умов праці. За таких обставин важливою формою цивілізованого вирішення цих суперечностей може служити договірний метод урегулювання окремих трудових відносин при збереженні державного регулювання основних гарантій для працівників. Одним із важливих напрямків

стабілізації економіки є вдосконалення трудових відносин між власником підприємства і найманими працівниками. Якщо раніше держава в централізованому порядку визначала всі аспекти праці, то тепер практично всі повноваження щодо регулювання трудових відносин передані підприємствам [3, с. 180]. Такої думки також дотримується і В. В. Жернаков, який вказує, що перехід до ринкової економіки та відхід від авторитарно-командної системи управління обумовив зміни у співвідношенні між централізованими і децентралізованим, тобто локальним регулюванням умов праці на підприємстві, в установі, організації на користь останнього [4, с. 53-54].

Колективний договір є не лише локальним нормативно-правовим актом, але й основною організаційно-правовою формою участі працівників в управлінні підприємством, установою, організацією. Відповідно до ст. 2 Кодексу законів про працю України, право на участь в управлінні підприємством, установою, організацією належить до основних трудових прав працівників [5]. Зміст цього права закріплений у ст. 245 КЗпП України: "Працівники мають право брати участь в управлінні підприємствами, установами, організаціями через загальні збори (конференції), ради трудових колективів, професій спілки, які діють у трудових колективах, інші органи уповноважені трудовим колективом на представництво, вносити пропозиції щодо поліпшення роботи підприємства, установи, організації, а також з питань соціально-культурного і побутового обслуговування".

Зміст колективного договору обумовлюється нормами і зобов'язаннями, які в нього включено, а також економічними і соціальними завданнями, що стоять перед підприємством, установою, організацією. Тому, умови колективного договору слід поділяти на два основні види: нормативні положення і зобов'язання сторін. Таким чином, колективний договір є ще і засобом реалізації планів соціального розвитку трудового колективу, а також одним із найважливіших засобів реалізації активності та ініціативи працівників у вирішенні завдань підприємства.

У колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема: зміни в організації виробництва і праці; забезпечення продуктивної зайнятості; нормування і оплати праці; встановлення форм, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій та ін.); встановлення гарантій, компенсацій, пільг; участі трудового колективу у формуванні, розподілу і використанні прибутку підприємства, установи, організації (якщо це передбачено статутом); режиму роботи, тривалості робочого часу; умов і охорони праці; забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників; гарантій діяльності профспілкової чи інших представницьких організацій трудящих; умов регулювання фондів оплати праці та встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень в оплаті праці; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Крім того, колективний договір може передбачати додаткові, порівняно з чинним законодавством, актами соціального партнерства, вищого рівня гарантії, соціально-побутові пільги та інші види соціального захисту працівників в умовах ринкової економіки.

Тому є досить правильним висловлювання О. І. Кисельової про те, що колективний договір можна розглядати як: інститут трудового права; джерело трудового права, локальний нормативно-правовий акт; форму соціального партнерства; форму участі працівників в управлінні підприємством, установою, організацією [6, с. 251].

Закон України "Про колективні договори і угоди" № 3356-ХІІ від 1 липня 1993 року визначає правові засади розробки, укладення та виконання колективних договорів і угод з метою сприяння регулювання трудових відносин та соціально-економічних інтересів працівників і власників. Але в умовах ринкової економіки, коли держава вже не є єдиним роботодавцем, цей закон потребує свого вдосконалення, оновлення та розширення змісту колективного договору з урахуванням позитивного досвіду країн з розвинутою ринковою економікою.

Література:

1. Закон України "Про колективні договори і угоди" // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 36. – Ст. 361.
2. Серeda О. Г. Роботодавець, як суб'єкт трудового права та трудових правовідносин: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05. Х., 2004. – 210 с.
3. Розвиток цивільного і трудового законодавства в Україні / [ред. кол. 2. М. Шевченко, О. М. Малевіна, А. Л. Салатко]. Х.: Консум, 1999. – 272 с.
4. Трудовое право в вопросах и ответах: учебно-справочное пособие / [под. ред. В. В. Жернакова]. К.: Одиссей, 2000. – 624 с.
5. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 №322VIII. Відомості Верховної Ради України. 1971. - № 50. – ст. 375.
6. Кисельова О. І. Співвідношення міжнародного, державного, колективно-договірного та індивідуально-договірного регулювання трудових відносин: монографія / О. І. Кисельова. – Харків: Колегіум. – 428 с.

РАСТОРЖЕНИЕ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА В СЛУЧАЕ НЕЗАКОННОГО ПРИВЛЕЧЕНИЯ К ОТВЕТСТВЕННОСТИ ГРАЖДАН И ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ

Ковалёва Т. В., магистр юридических наук,
старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин
УО «Гомельский государственный университет им. Ф Скорины»
(Республика Беларусь)

В соответствии с п. 10 ч. 1 ст. 42 Трудового кодекса Республики Беларусь (далее – ТК) наниматель вправе расторгнуть трудовой договор с работником в случае незаконного привлечения к ответственности граждан и юридических лиц. Л.И. Липень обращала внимание на то обстоятельство, что, несмотря на то, что норма действовала давно, она или не применялась или применялась крайне редко. В правовой литературе нет информации ни о положительных, ни об отрицательных сторонах этого основания увольнения [1, 415].

1. В норме не конкретизируется, к какому именно виду ответственности необходимо незаконно привлечь гражданина или юридическое лицо. По мнению Р.И.Филипчик, Н.И.Филипчик, законодатель имел ввиду незаконное привлечение именно к юридической ответственности [2], а не к иным видам социальной ответственности (моральной, политической, общественной, гражданской, профессиональной и др.). Как указывала Е.В. Родионова в большинстве случаев социальная ответственность реализуется за счет самоконтроля, а в нормативно-правовых актах конкретно и детально должны определяться условия возникновения и прекращения ответственности, ибо она связана с государственным принуждением, что является важным признаком, отличающим юридическую ответственность от моральной и общественной ответственности [3]. В зависимости от отраслевого критерия юридическую ответственность можно подразделить на конституционную, дисциплинарную, материальную, гражданско-правовую, семейно-правовую, административную, уголовную, процессуальные виды юридической ответственности.

Е.В. Гадлевская считает, что по данному основанию могут быть уволены лица, уполномоченные на привлечение других работников к дисциплинарной и (или) материальной ответственности, в случае незаконного привлечения работников к указанной ответственности [4].

Исходя из буквального толкования закона, считаем, что прекратить трудовые отношения по указанному основанию можно при незаконном привлечении к любому виду юридической ответственности.

3. Увольнение по данному основанию допускается только в отношении работника, который наделен полномочиями привлечения к ответственности граждан и юридических лиц. В зависимости от вида ответственности различают лиц, которые вправе привлекать к ней: к дисциплинарной – орган (руководитель), которому предоставлено право приема и увольнения работников, либо по его поручению иному органу (руководителю) (ст. 201 ТК); к материальной – уполномоченное должностное лицо нанимателя или суд (ст. 408 ТК); к

гражданско-правовой – суд (глава 58 Гражданского кодекса Республики Беларусь); к уголовной – суд (ст. 44 Уголовного кодекса Республики Беларусь); к административной – перечень субъектов достаточно широк, в частности, суд, органы внутренних дел, налоговые органы, Национальный банк (ст. 3.1 Процессуально-исполнительного кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях).

При этом необходимо учитывать, что в соответствии со ст. 5 ТК Трудовой кодекс применяется к трудовым и связанным с ними отношениям отдельных категорий работников в случаях и пределах, предусмотренных специальными законодательными актами, определяющими их правовой статус. По мнению Р.И. Филиппчик, увольнение по указанному основанию применяется только к работникам, на которых распространяется действие норм ТК. Что касается, например, сотрудников милиции, то на них данная норма ТК не распространяет свое действие [5].

В большинстве случаев, привлекают к ответственности работники, наделенные статусом государственных служащих, для которых действует Положение о порядке и условиях заключения контрактов с государственными служащими, утв. постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 7 октября 2003 г. № 1271. В соответствии с абз. 4 подп. 15.2 п. 15 указанного Положения контракт может быть досрочно расторгнут по инициативе нанимателя по дополнительным основаниям, предусмотренным законодательством, за незаконное привлечение к ответственности граждан и юридических лиц. Также, согласно ст. 91 и 92 Кодекса Республики Беларусь о судостроительстве и статусе судей основанием для привлечения к дисциплинарной ответственности судьи является нарушение требований законодательства при осуществлении правосудия, к которому можно отнести и незаконное привлечение к ответственности, а мерой дисциплинарной ответственности может служить освобождение от должности. Таким образом, в случае незаконного привлечения к ответственности государственный служащий будет уволен в соответствии со специальным законодательством, а не по нормам ТК.

Следует согласиться с мнением Е.А. Волк, согласно которому основания увольнения закрепленные в п. 10 ст. 42 ТК целесообразно было бы перенести в ст. 47 ТК и определить круг работников, к которым они могут быть применены [6, 340].

4. Для прекращения трудового договора по указанному основанию должно иметь место незаконное привлечение к ответственности при: отсутствии законного основания привлечения к ответственности; отсутствии состава правонарушения или проступка; нарушении порядка привлечения к ответственности; применении не установленной законом меры ответственности. Оценка привлечения к ответственности как незаконного может основываться на решении суда, иного уполномоченного государственного органа, а также нанимателя.

Лицо, привлеченное к ответственности, вправе обжаловать данное решение в уполномоченный орган: комиссию по трудовым спорам, суд, вышестоящий суд, вышестоящий государственный орган или должностное лицо. О факте

незаконного привлечения к ответственности иным уполномоченным должностным лицом может узнать и руководитель организации. Таким образом, незаконность привлечения к ответственности должна быть подтверждена уполномоченным органом или лицом.

5. Привлечение к ответственности допускается как граждан, так и юридических лиц. При этом термин граждане следует толковать широко и включать граждан Республики Беларусь, иностранных граждан, поданных иностранных государств, лиц без гражданства, а под юридическим лицом следует понимать организации согласно п. 1 ст. 44 Гражданского кодекса Республики Беларусь. Однако организацию можно привлечь к административной, а также к материальной ответственности за вред, причиненный работнику, а как было указано ранее, это входит в компетенцию, по общему правилу, суда, государственных служащих или уполномоченных государственных органов, для которых действует специальное законодательство.

С учетом изложенного видится целесообразным изменение основания увольнения по п. 10 ст. 42 ТК и его перенос в п. 10 ст. 47 ТК: «10) незаконного привлечения руководителем организации или иным уполномоченным лицом к дисциплинарной или материальной ответственности работника.».

Литература:

1. Липень, Л.И. Комментарий к статье 42 главы 4 «Прекращение трудового договора» Трудового кодекса Республики Беларусь. В 2 т. Т. 1 / Коллектив авторов; под общ. ред. Л.И. Липень. – Минск: Амалфея, 2020. – С. 350 – 419.

2. Филипчик, Р.И., Филипчик, Н.И. Постатейный комментарий к Трудовому кодексу Республики Беларусь. Раздел II. Общие правила регулирования индивидуальных трудовых и связанных с ними отношений. Глава 4. Прекращение трудового договора (статьи 35 - 52) / Р.И. Филипчик, Н.И. Филипчик [Электронный ресурс] // Консультант-Плюс: Беларусь. Технология Проф / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

3. Родионова, Е.В. Юридическая ответственность, как разновидность социальной ответственности: современные проблемы : автореф. дис. ... к-та юрид. наук : 12.00.01 / Е.В. Родионова ; Академия управления МВД России // Law Theses [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lawtheses.com/yuridicheskaya-otvetstvennost-kak-raznovidnost-sotsialnoy-otvetstvennosti-sovremennye-problemy#ixzz6pq8EJCfY>. – Дата доступа: 15.03.2021.

4. Гадлевская, Е.В. Особенности прекращения трудового договора с работниками, работающими по контракту / Е.В. Гадлевская [Электронный ресурс] // Консультант-Плюс: Беларусь. Технология Проф / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

5. Филипчик, Р.И. Интервью судьи Верховного Суда Республики Беларусь по наиболее значимым новациям трудового законодательства / Р.И. Филипчик // Pravo.by [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2020/january/45088/>. – Дата доступа: 15.03.2021.

6. Волк, Е. А. Основания расторжения трудового договора по инициативе нанимателя: дискуссионные новеллы / Е. А. Волк // Право. Экономика. Социальное партнерство : сб. докл. Междунар. науч.-практ. конф., посвященной 90-летию Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси «Международный университет «МИТСО», Минск, 26 марта 2020 г. : в 2 ч. / Междунар. ун-т «МИТСО» ; редкол.: В. В. Лосев (гл. ред.) [и др.]. – Минск : Междунар. ун-т «МИТСО», 2020. – Ч. 1. – С. 339 – 343.

ФОРМИРОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ СИСТЕМЫ ПООЩРЕНИЙ И ГАРАНТИЙ ДЛЯ РАБОТНИКОВ, СОВМЕЩАЮЩИХ РАБОТУ С ПОЛУЧЕНИЕМ ОБРАЗОВАНИЯ

Колодинская И.В., ассистент кафедры
гражданско-правовых дисциплин
Гомельского государственного университета
имени Франциска Скорины
(Республика Беларусь)

В связи с приобретением политической независимости, процессами демократизации политической системы общества и постепенным переходом к экономике рыночного типа в бывших республиках СССР в начале 90-х гг. актуальным стал вопрос обновления и перестройки правовой базы, формирования собственного национального законодательства [1, с. 29]. С момента обретения Республикой Беларусь суверенитета только на уровне Главы государства и Правительства было принято более 50 нормативных правовых актов, непосредственно относящихся к сфере образования. Вместе с тем, несмотря на большую проделанную работу по созданию национальной законодательной базы, в стране отсутствовало регулирование специальными законами ряда уровней основного и дополнительного образования. Например, дошкольного, среднего специального, послевузовского образования; внешкольного воспитания и обучения; повышения квалификации и переподготовки кадров [2].

С принятием Закона Республики Беларусь от 15 декабря 1992 г. № 2038а–XII «О внесении изменений и дополнений в Кодекс законов о труде Республики Беларусь» (далее – Закон 1992 г.) были внесены существенные изменения в Кодекс законов о труде Республики Беларусь от 23 июня 1972 г. (далее – КЗоТ), которым Кодекс по существу излагался в новой редакции. Данные изменения затронули институт совмещения работы с получением образования. Законом 1992 г. были внесены существенные коррективы в гл. XIII «Льготы для рабочих и служащих, совмещающих работу с обучением». Отныне льготы, предусмотренные этой главой, стали предоставляться работникам только при наличии направления (заявки) нанимателя либо в соответствии заключенными с ними договорами (на подготовку, коллективным или трудовым); сокращенное рабочее время и

сохранение заработной платы в размере пятидесяти процентов, что было установлено ранее, стали рассматриваться как минимальные гарантии.

Необходимо отметить, что изменения, внесенные Законом 1992 г., повлекли отсутствие единообразия терминологии КЗоТ. Производственное обучение, которое включало профессиональную подготовку и повышение квалификации, в ст. 190 КЗоТ было заменено на профессиональное обучение на производстве; при этом ст. 187 и 191 по-прежнему оперировали термином «производственное обучение». В ст. 191 КЗоТ слова «повышение квалификационных разрядов» были заменены словами «установление более высокой квалификации (разряда, класса, категории и иной) по профессии», в то время как в ст. 189 КЗоТ по-прежнему применялся термин «присвоение определенной квалификации».

Новые политические и социально-экономические реалии, связанные с распадом СССР и появлением независимых государств, положили начало трансформационным процессам в белорусской системе образования. Обретение Республикой Беларусь суверенитета, поиск путей решения социально-экономических проблем в условиях развивающихся рыночных отношений, курс на создание социально ориентированного государства актуализировали необходимость разработки стратегии развития образования в новых условиях. В 90-е гг. в Республике Беларусь шел процесс создания новой нормативной правовой базы, регулирующей механизмы функционирования образовательной системы с учетом новых реалий. Был принят Закон от 29 октября 1991 г. № 1202–XII «Об образовании в Республике Беларусь» (далее – Закон 1991 г.), который пришел на смену Закону БССР от 25 декабря 1974 г. «О народном образовании» (далее – Закон 1974 г.). В Законе 1991 г. были сформулированы принципы государственной политики в области образования, цели и задачи национальной системы образования, ее структура, виды образования (основное и дополнительное) [3]. Законом 1991 г. повышение квалификации и переподготовка были включены в систему дополнительного образования.

В связи с выросшим в 90-е годы престижем высшего образования, увеличением конкурса в вузы было принято постановление Совета Министров Республики Беларусь от 12 июня 1997 г. № 699 «Об утверждении Положения о порядке получения второго высшего образования в высших учебных заведениях Республики Беларусь». Отныне второе и последующее высшее образование могло быть получено только при полной оплате обучения юридическими или физическими лицами. Сфера платных услуг в образовании определялась наличием спроса населения, уровнем жизни, интересами отдельных групп населения, реальными возможностями удовлетворения спроса (состоянием материально-технической базы учебных заведений, наличием квалифицированных кадров) [4]. Важным моментом в модернизации системы образования на данном этапе являлась разработка документов, нормативных правовых актов, концепций, регулирующих и определяющих деятельность звеньев системы непрерывного образования. Это, в частности: Концепция образования и воспитания в Беларуси (1993 г.), Концепция развития высшего образования в Республике Беларусь (1996 г.), Концепция воспитания детей и учащейся молодежи в Республике Беларусь (1999 г.). В указанных документах получили отражение новая

образовательная политика государства, передовые взгляды на образование и воспитание подрастающего поколения, а также на подготовку кадров в новых социокультурных условиях [3]. Для ускорения социально-экономического развития страны и совершенствования всех сторон жизни общества проводимая государственная политика была направлена на полное удовлетворение потребностей народного хозяйства республики в высококвалифицированных специалистах [5].

Значимую роль в подготовке таких специалистов сыграл ТК, который пришел на смену действовавшему более четверти столетия КЗоТ [6]. В ТК нормы о совмещении работы с получением образования были сосредоточены в гл. 15 «Совмещение работы с обучением». Данная глава предусматривала поощрение и гарантии для работников, успешно совмещающих работу с получением образования. Поощрение регламентировалось ст. 205 ТК, а основные гарантии для работников предусматривались в других статьях ТК и заключались в сокращении рабочего времени, предоставлении социальных отпусков в связи с получением образования, оплате проезда к месту нахождения учреждения образования и др. [7 с. 270–272].

Важно отметить, что нормы, регулирующие вопросы подготовки работников на производстве, содержащиеся ранее в КЗоТ, в ТК включены не были. В результате получилось, что вплоть до настоящего времени отношения, связанные с профессиональной подготовкой работников на производстве, ТК фактически не регулируются, хотя в ст. 4 ТК они определяются как отношения, регулируемые ТК.

Кратко рассмотрев вопросы становления и развития законодательства о совмещении работы с получением образования как важной составной части законодательства о труде Республики Беларусь в период с 1991 г. по 1999 г., можно сделать вывод о решающей роли ТК в формировании системы поощрений и гарантий для работников, совмещающих работу с получением образования.

Литература:

1. Трудовое право и право социального обеспечения в Беларуси, России и Украине (формирование и развитие) : учеб.-метод. пособие / Н. Н. Вапнярчук, А. А. Войтик [и др.] ; под общ. ред. А. М. Куренного, К. Л. Томашевского, О. Н. Ярошенко. – Минск : Дикта, 211. – 252 с.

2. Маскевич, С. Кодекс – это «Конституция» в образовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://praleska-red.by/articles/sergej-maskevich-kodeks-eto-konstituciya-v-obrazovanii/>. – Дата доступа : 20.09.2020.

3. Система образования в Республике Беларусь (90-е гг. XX в. – начало XXI в.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://studref.com/360664/pedagogika/sistema_obrazovaniya_respublike_belarus_nachalo. – Дата доступа : 20.09.2020.

4. Об утверждении Положения «О порядке получения второго высшего образования в высших учебных заведениях Республики Беларусь» : постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 12 июня 1997 г., № 699 // Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь. – 1997. – 5/7212 (утратил силу).

5. Об утверждении Концепции государственной кадровой политики Республики Беларусь : Указ Президента Республики Беларусь, 18 июля 2001 г., № 399 : в ред. Указа Президента Республики Беларусь от 12.11.2003 г., № 509 // Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь. – 2001. – 1/2863.

6. Томашевский, К. Л. Очерки трудового права (История, философия, проблемы систем и источников) : монография / К. Л. Томашевский ; науч. ред. О. С. Курылева. – Минск : «Изд. центр БГУ», 2009. – 334 с.

7. Греченков, А. А. Трудовое право : учеб пособие / А. А. Греченков. – Минск : Адукацыя і выхаванне, 2013. – 376 с.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ТРУДОВЫХ ПРАВ ГРАЖДАН

Корнеев С.А., ассистент кафедры международного экономического права
Белорусского государственного экономического университета

Лопатьевская Э.А., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры международного экономического права
Белорусского государственного экономического университета

В формировании национального механизма форм и способов защиты трудовых прав граждан большое значение имеет опыт зарубежных государств. При этом заимствуя международный опыт, необходимо учесть все лучшее, усовершенствовав его применительно к национальным особенностям Республики Беларусь.

Следует отметить, что в Трудовом кодексе Республики Беларусь, в целом, реализованы положения и требования основных международных трудовых стандартов в сфере труда.

Вопросы приоритета общепризнанных принципов международного права закреплены также и в других законах Республики Беларусь, в частности, в Законе Республики Беларусь от 17 июля 2018 г. «О нормативных правовых актах», Законе Республики Беларусь от 23 июля 2008 г. «О международных договорах Республики Беларусь» и др.

Так, в соответствии с п.3 ст. 6 Закона Республики Беларусь «О нормативных правовых актах» Республика Беларусь признает приоритет общепризнанных принципов международного права и обеспечивает соответствие им законодательства.

В ст. 36 Закона Республики Беларусь «О международных договорах Республики Беларусь» закреплено, что международные договоры Республики Беларусь подлежат добросовестному исполнению Республикой Беларусь в соответствии с международным правом.

Нормы права, содержащиеся в международных договорах Республики Беларусь, подлежат непосредственному применению, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для применения таких норм требуется принятие (издание) нормативного правового акта, и имеют силу того нормативного правового акта, которым выражено согласие Республики Беларусь на обязательность для нее соответствующего международного договора.

Анализ содержания ст. 8 Конституции Республики Беларусь и других рассмотренных выше положений нормативных правовых актов Республики Беларусь дает возможность сделать вывод о верховенстве общепризнанных принципов международного права по отношению к национальному законодательству.

Это будет вполне правомерно и с точки зрения ряда важнейших международно-правовых документов, таких как Устав ООН, Декларация о принципах международного права 1970 г., Хельсинкский заключительный акт СБСЕ 1970 г. и др., в соответствии с которыми принципы международного права носят императивный характер и обязательны для любого государства.

Следует отметить, что процесс построения в Республике Беларусь демократического социального правового государства неразрывно связан с совершенствованием законодательства в сфере защиты трудовых прав граждан с учетом требований международных стандартов. Это, в свою очередь, предполагает необходимость дальнейшего совершенствования трудового законодательства Республики Беларусь в части форм и способов защиты трудовых прав граждан.

БАНКІНГ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Кривенко Ю.В., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Україна)

В Україні ефективно розвивається система безготівкових розрахунків – платежів без використання готівкових грошових коштів, через рахунки відкриті в комерційних банках.

Використання безготівкових розрахунків має важливе економічне значення для прискорення оборотності коштів, скорочення обсягу готівкових коштів і витрат на їх звернення. Однією з форм здійснення населенням безготівкових розрахунків є банківські пластикові картки. Але, не дивлячись на те, що ринок банківських карт активно розвивається, провідні кредитні організації країни, в останні роки, стали пропонувати клієнтам новий банківський продукт банківські карти для неповнолітніх.

Дієздатність неповнолітніх обмежена. Неповнолітні у віці від 6 до 14 років відповідно до статті 31 ЦК України має право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини (наприклад, покупки в магазинах, оплату послуг і т. д.).

У віці від 14 до 18 років відповідно до статті 32 ЦК України особи також можуть розпоряджатися отриманими ними доходом (заробітком, стипендією та т. д.), вчиняти дрібні побутові правочини, а також вносити вклади в кредитні установи й розпоряджатися ними вони можуть самостійно. У цьому віці особа може відкрити вклад і розпоряджатися ним. Але якщо депозит для нього відкрили батьки, то розпоряджатися ним підлітки зможуть тільки з дозволу батьків. Також неповнолітні можуть самостійно отримувати дебетові банківські картки [1].

За кордоном неповнолітні особи отримують перше уявлення про особисті фінанси ще в дошкільному віці. Наприклад, в країнах – США, Британії, Німеччині – залучення неповнолітніх осіб до поняття грошей, їх накопичення і витрат батьки з «середнього класу» починають вже з 3-5 років. Чималу допомогу в цьому здійснюють банки, що приділяють надання послуг для неповнолітніх осіб підвищену увагу.

В 1987 році в США в Денвері, штат Колорадо, був створений Young Americans Bank, єдиний у світі банк, що пропонує послуги тільки для дітей і молоді до 21 року. У 2001 році в Індії для дітей був заснований Children's Development Bank, в якому і клієнтами, і співробітниками стали самі діти.

В СРСР Ощадбанк теж не відставав від світових тенденцій і почав приймати цільові вклади на дітей не старше 16 років в 1988 році. Попри популярність вкладу гіперінфляція початку 90-х зробила безглуздими подібні накопичення, більшість з яких не була повернута вкладникам.

Одним з найбільш поширених інструментів для обслуговування дітей є пластикова карта. При цьому, дитина самостійно зазвичай не вступає в договірні відносини з банком, це роблять його батьки, але є споживачем банківських послуг. Виходячи з цього, можна визначити наявний дитячий банкінг як дистанційне банківське обслуговування, що дозволяє дитині використовувати певний пакет банківських послуг, на підставі договору між банком і одним з батьків дитини.

Розглянемо банківські карти для дітей, які пропонують банки на сьогодні.

Приватбанк пропонує картку Юніора, для дітей і підлітків від 6 до 17 років.

Для оформлення картки необхідно : свідоцтво про народження дитини (допускається свідоцтво, видане не в Україні); ПІН (ідентифікаційний податковий номер); електронний паспорт (ID-картка) – обов'язково для дітей з 14 років; картку «Універсальна» батьків та особистий номер телефону дитини. Картка Юніора прив'язується до батьківського рахунку (або рахунку опікуна) [2].

Своєю чергою банк «Південний» пропонує персональну додаткову карту для неповнолітніх осіб у віці від 6 до 18 років. На будь-яку дитячу карту банку «Південний» можна встановити денний, тижневий або місячний ліміт на зняття готівки в банкоматі й розрахунки в торговельних мережах, а батьки можуть володіти повною інформацією про витрати та покупки дитини за допомогою мобільного додатку «Південний MyBank» або послуги Mobi- Card [3].

Монобанк пропонує карту для клієнтів до 16 років. Один із батьків може бачити виписку й керувати доступністю і лімітами для таких функцій: зняття

готівки;поповнення картки третіми особами;переказ на інші картки; купівлі в он-лайн-іграх;ліміти на витрати в кафе та на розваги [4].

Додаткова картка на ім'я дитини відкривається для дітей – клієнтів UKRSIBBANK, що користуються рахунками в рамках пакетних пропозицій (в т. ч. відкритих в рамках зарплатно-карткових проєктів): All Inclusive de Luxe;Black Edition;Le Grand. Пропонується оформлення додаткової карти для дітей віком від 6 років до рахунку одного з батьків, контроль лімітів, які диференціюються залежно від віку дитини.

Операції за додатковою картою, яка випущена на ім'я малолітньої та/або неповнолітньої особи (дитини), здійснюються коштом Клієнта – власника рахунку. Всі операції, здійснені малолітньою та/або неповнолітньою особою за допомогою додаткової картки, вважаються здійсненими за дорученням та згодою клієнта (одного з батьків, усиновлювачів або піклувальників) та із додержанням вимог ст. 31, 32 Цивільного кодексу України [5].

Таким чином, «ідеальної карти» немає ні в одному з розглянутих банків, тому що більшість з них надають досить обмежені можливості для користувачів. Наявність обмежень або відсутність бонусних програм і додатків не тільки не приваблює користувачів, але здатне навпроти відштовхнути від використання карт.

На нашу думку, «ідеальна» карта повинна містити максимальну кількість дистанційних послуг, що буде стимулювати інтерес користувача і сприяти розвитку банкінгу в цілому з врахуванням інтересів неповнолітніх осіб.

Література:

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356
- 2.Картка Юніора. // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://privatbank.ua/platezhnie-karty/karta-juniora>
- 3.Додаткова картка для дитини //Електронний ресурс. Режим доступу: <https://bank.com.ua/ru/dityacha-kartka-coolcard>
- 4.Ми зробили картку для клієнтів до 16 років. // Електронний ресурс. Режим доступу :<https://www.monobank.ua/16?lang=uk>
- 5.Платіжна картка для дитини // Електронний ресурс. Режим доступу: https://my.ukrsibbank.com/ua/personal/cards/card_for_child/

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ КОЛІЗІЇ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКСПЕРТА ТА ОЦІНЮВАЧА

Криволапов Б.М.,
доцент кафедри міжнародного приватного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна)

На сьогоднішній день нормативні акти, які визначають правила проведення експертизи та оцінки культурних цінностей, можна класифікувати на три категорії, залежно від відомств, які встановлюють ці правила. А саме: нормативні акти Міністерства культури України (далі МК), нормативні акти Фонду державного майна України (далі ФДМУ) та нормативні акти міністерства юстиції України (далі МЮ).

Для нормативних актів МК характерні наступні особливості: оцінка здійснюється тільки при переміщеннях культурних цінностей, а ті, що не переміщуються, оцінці не підлягають; сувенірні вироби, предмети культурного призначення серійного та масового виробництва оцінці не підлягають; характерна своя методика оцінювання для страхування – оцінка здійснюється тільки при державній експертизі культурної цінності; є два суб'єкти процесу державної експертизи – експерт і мистецтвознавець [8, с.24]; право на проведення експертизи надає своїм наказом МК України тільки уповноваженим установам; форму і зміст експертного висновку регламентує постанова Кабінету міністрів України.

Аналіз нормативних актів ФДМУ дозволяє зробити висновки про таке: явної вказівки на правила оцінки культурних цінностей немає; можна вважати, що таке посилання приховано за терміном *тощо*, яке передбачено в ч. 2 ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р. [3]; оцінка здійснюється тільки за наявності замовлення (договору) і сертифіката в оцінювача, що занесений у державний реєстр оцінювачів; закон вимагає обов'язкового дотримання національних стандартів, що зазвичай не робиться при роботі експертів [3].

При порівнянні нормативних актів МК та ФДМУ щодо проведення експертизи та оцінки культурних цінностей хотілось би звернути увагу на наступну відмінність вищезгаданих нормативних актів: нормативні акти МК регулюють діяльність експертів, що забезпечують мистецтвознавчу експертизу, а нормативні акти ФДМУ регулюють діяльність оцінювачів з визначення вартості майна, в т.ч рухомого майна, до якого відносяться культурні цінності. Все це означає, що оцінка вартості відбувається не за методикою МК, а за методикою ФДМУ. І навпаки, державна експертиза із визначенням вартості здійснюється за нормативам МК, але не за методикою ФДМУ [8, с.25].

Для нормативних актів МЮ щодо проведення експертизи та оцінки культурних цінностей характерні наступні риси: судова мистецтвознавча експертиза проводиться тільки у випадку судового розгляду [2]; в процесі судової експертизи можуть бути використані нормативні акти ФДМУ, якщо мова йде про

оцінку вартості об'єкта експертизи [7]; нормативні акти МК не використовуються; свої правила щодо висновку судового експерта, які відрізняються від мистецтвознавчої експертизи та акту про оцінку.

Юридична відповідальність експертів та оцінювачів залежить від статусу, яким їх наділило законодавство України. Виходячи з цього, можна окремо класифікувати відповідальність судового експерта, відповідальність оцінювача та відповідальність мистецтвознавця експерта.

Судовий експерт несе кримінальну відповідальність на підставі ст. 384 Кримінального кодексу України (далі ККУ) за неправдивий висновок [6]. Неправдивість полягає у внесенні у висновок даних, що не відповідають дійсності [1, с.133]. Згідно ст. 385 ККУ судовий експерт несе відповідальність за відмову від виконання покладених на нього обов'язків [6]. В даному випадку мова йде про навмисне ухилення експерта від покладеного на нього процесуального обов'язку здійснити експертне дослідження й надати висновок [1, с.134]. Судовий експерт несе також кримінальну відповідальність за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування на підставі ст. 387 ККУ [6]. Але про це він має бути офіційно попереджений. Адміністративна відповідальність судового експерта настає за його злісне ухилення від явки в суд і згідно ст. 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУАП), карається штрафом від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [5]. Також судовий експерт несе адміністративну відповідність за злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування на підставі ст. 185⁴ КУАП [5].

Юридична відповідальність оцінювача залежить від його процесуального статусу. Якщо він є судовим експертом, то до нього можуть бути застосовані всі передбачені вище норми ККУ, КАП та нормативні акти МЮ. Якщо оцінювач не є судовим експертом, то до нього застосовується дисциплінарна відповідальність, передбачена ч.2 ст. 16 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р [3].

Юридична відповідальність експертів, що здійснюють державну експертизу згідно нормативних актів МК, настає у випадку надання завідомо неправдивого експертного висновку. Враховуючи той факт, що державна експертиза за нормативами МК здійснюється тільки для вивезення культурних цінностей, то, теоретично, експерт може нести відповідальність тільки за співучасть у контрабанді на підставі ст. 201 ККУ [6]. У відсутності умислу на експерта може бути накладено стягнення у формі догани або звільнення згідно ст. 147 Кодексу законів про працю України [4]. Можна стверджувати, що дана категорія експертів має менше підстав для юридичної відповідальності.

Враховуючи все вищезазначене можна зробити такі висновки:

1. Підзаконні акти щодо оцінки та експертизи культурних цінностей можна умовно поділити на три категорії, в залежності від державної установи, яка їх надає. На сьогоднішній день такими установами є Міністерство культури України, Фонд державного майна України та Міністерство юстиції України.

2. Відповідальність експертів та оцінювачів залежить від статусу, який їм надає держава. Найбільшу відповідальність несуть судові експерти. Експерти, які

проводять державну експертизу для вивозу культурних цінностей, мають менше підстав для юридичної відповідальності.

3. Законодавство України щодо порядку проведення експертизи та оцінки культурних цінностей неузгоджене, і в результаті цього експертні висновки, зроблені за правилами однієї державної установи, можуть не сприймаються іншими відомствами. Це може привести до небажаних юридичних колізій.

Література:

1. Дудич А.В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України / А. Дудич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. Серія «ПРАВО». – Вип. 15., Том 2. — С.132-136.

2. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII [Електронний ресурс]: Сайт Верховної ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

3. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р. № 2658-III [Електронний ресурс]: Сайт Верховної ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>

4. Кодекс законів про працю в Україні від 10 грудня 1971 року [Електронний ресурс]: Сайт Верховної ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року [Електронний ресурс]: Сайт Верховної ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]: Сайт Верховної ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

7. Наказ Міністерства юстиції 08.10.98 № 53/5 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]: Сайт Верховної ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/para2#n2>

8. Платонов Б.О. Основи оціночної діяльності/Борис Олексійович Платонов. – Київ: НАКККиМ, 2013. – 227 с.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИЙ: ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ТЕНДЕНЦИИ

Куницкая О.М., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры финансового права
и правового регулирования хозяйственной деятельности
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

Современные инвестиции невозможны без рыночной экономики, где инвестиционная сфера не может функционировать и развиваться без определенных правовых условий в стране. В этой связи государствами уделяется большое внимание формированию инвестиционного законодательства, отвечающего потребностям инвесторов, с учетом интересов общества и государства, в т.ч. посредством установления особых правовых режимов и форм осуществления инвестиций, с целью привлечения инвестиций в отрасли экономики, которые являются приоритетными для государства и общества при решении общественно значимых задач.

С распадом СССР и момента обретения бывшими республиками независимости с 90-х годов XX-го столетия начинает формироваться инвестиционное законодательство посредством принятия самостоятельных нормативных правовых актов.

В большей части в то время оно носило декларативный характер и практически были идентичными. Большим достижением было предоставление иностранным инвесторам гарантий осуществления инвестиций, а также дополнительных льгот. Последнее стало причиной принятия специального законодательства об иностранных инвестициях и выделения двух видов инвестиционной деятельности и инвесторов (национальных и иностранных). Постепенно в законодательстве выработался подход по избирательной поддержке иностранных инвестиций. Он касается прямых иностранных инвестиций (капитальных вложений) и в отдельные приоритетные отрасли (секторы) экономики. Также размер государственной поддержки и льгот стал зависеть от объема инвестиций, вкладываемых в экономику стран. В практике государств получило развитие установление ограничений для иностранных инвесторов, например, разрешительного порядка для иностранных инвестиций, осуществляемых в стратегически важных отраслях экономики. Ограничительные меры стали применяться тогда, когда существует угроза монополизации отдельных отраслей экономики иностранными инвесторами, что может оказать негативное воздействие на состояние конкурентоспособности в целом. Данные положения давно являются обычной практикой для развитых стран.

Отдельные аспекты в инвестиционной сфере, кроме непосредственно законодательства об инвестициях, регулируются также нормами хозяйственного, налогового, банковского, финансового, таможенного, гражданского и земельного законодательства.

Первоначально основу правового регулирования инвестиций в Республике Беларусь составили Законы от 29.05.1991 г. № 824-XII «Об инвестиционной деятельности в Республике Беларусь» и от 14.11.1991 г. № 1242-XII «Об иностранных инвестициях на территории Республики Беларусь», которые с изменениями и дополнениями действовали на протяжении 10 лет. В 2001 году в Республике Беларусь был принят кодифицированный нормативный правовой акт – Инвестиционный кодекс, который ввел ряд новых норм, регулирующих инвестиционную деятельность. 12 июля 2013 г. Инвестиционный кодекс заменил Закон «Об инвестициях», который был призван создать дополнительные стимулы для привлечения инвесторов, а также более пятидесяти различных правовых актов. Современное белорусское инвестиционное законодательство уравнивает в правах национальных и иностранных инвесторов.

Правовое регулирование инвестиционных отношений осуществляется также на международном и наднациональном уровнях: Конвенция об урегулировании инвестиционных споров между государствами и физическими или юридическими лицами других государств (г. Вашингтон, 18.03.1965 г.); Конвенция об учреждении многостороннего агентства по гарантиям инвестиций (г. Сеул, 11.10.1985 г.); Конвенция о защите прав инвестора (г. Москва, 28.03.1997 г.); Соглашение о поощрении и взаимной защите инвестиций в государствах-членах Евразийского экономического сообщества (г. Москва, 12.12.2008 г.); соглашения об избежании двойного налогообложения и договоры о содействии осуществлению и защите инвестиций.

В Украине были приняты и действуют Законы от 18.09.1991 г. № 1560-XII «Об инвестиционной деятельности» (в ред. Закона Украины от 19.06.2020 г. № 738-IX), от 10.09.1991 г. № 1540а-XII «О защите иностранных инвестиций на Украине», от 19.03.1996 г. № 93/96-ВР «О режиме иностранного инвестирования» (в ред. Закона Украины от 17.12.2020 г. № 1116-IX), от 06.09.2012 г. № 5205-VI «О стимулировании инвестиционной деятельности в приоритетных отраслях экономики с целью создания новых рабочих», от 17.12.2020 г. № 1116-IX «О государственной поддержке инвестиционных проектов со значительными инвестициями в Украине» и др.

Хозяйственный кодекс Украины от 16.01.2003 г. №436-IV (в ред. Закона Украины от 16.12.2020 г. № 1089-IX) определил вопросы правового регулирования иностранных инвестиций в отдельном разделе об внешнеэкономической деятельности, а некоторые виды способов осуществления инвестиций (например, концессия) или специальные режимы инвестирования (например, СЭЗ) обозначил как специальные режимы хозяйствования. Хозяйственный кодекс формами инвестирования инновационной деятельности называет: государственное (коммунальное) инвестирование, коммерческое инвестирование, социальное инвестирование, иностранное инвестирование, общее инвестирование.

Закон Украины от 06.09.2012 г. № 5205-VI «О стимулировании инвестиционной деятельности в приоритетных отраслях экономики с целью создания новых рабочих мест» определяет основы государственной политики в инвестиционной сфере в течение 2013–2032 гг. по стимулированию привлечения

инвестиций в приоритетные отрасли экономики. Закон направлен на создание условий для активизации инвестиционной деятельности путем концентрации ресурсов государства на приоритетных направлениях развития экономики с целью внедрения новейших и энергосберегающих технологий, создание новых рабочих мест, развития регионов.

Закон Украины от 17.12.2020 г. № 1116-IX «О государственной поддержке инвестиционных проектов со значительными инвестициями в Украине» предусматривает предоставление государственной поддержки украинским и иностранным инвесторам с общей суммой инвестиций от 20 млн евро.

В частности, определена возможность получения налоговых льгот, обеспечения инвестиционных проектов объектами смежной инфраструктуры, предоставления преимущественного права землепользования земельными участками государственной или коммунальной собственности для реализации инвестиционных проектов, закрепления гарантий инвестора путем заключения прямого договора с правительством Украины. При этом общий объем государственной поддержки не должен превышать 30% от суммы инвестиций в проект. Поддержка может предоставляться предприятиям, которые ведут деятельность в перерабатывающей промышленности, транспортной отрасли, образовании, научной и научно-технической областях; здравоохранении, искусстве, культуре, спорте, туризме и курортно-рекреационной сфере.

По мнению исследователей Украины «разветвленная система нормативных правовых актов свидетельствует о том, что государство принимает меры с целью создания в Украине надлежащих условий осуществления инвестиционной деятельности путем закрепления на законодательном уровне принципов и правил ее осуществления. Однако, возникающие разнообразные недостатки и пробелы законодательства приводят к их заполнению административными средствами государственного регулирования, ведущими к бюрократизации инвестиционных отношений, и активизируют ведомственное и региональное нормотворчество» [1, 333]. Также утверждается, что «создание нормативно-правовой базы, регуливающей инвестиционную деятельность, является одним из главных факторов формирования привлекательного инвестиционного климата, что способствует повышению международной инвестиционной привлекательности Украины, значительному увеличению объемов инвестиций, обеспечению защиты инвесторов от инвестиционных рисков» [2, 103].

По нашему мнению, правовое регулирование в экономической сфере вообще, и в инвестиционной сфере, в частности, имеет общий посыл. Оно должно осуществляться безусловно с превалированием стимулирующих мер, обеспечивающих развитие приоритетных для экономики видов деятельности, обеспечивая суверенитет и безопасность государства.

Применяя инструменты правового регулирования на каждом историческом отрезке времени, следует находить оптимальные уровень и направление осуществления инвестиций без ущерба для выполнения государством своих социальных обязательств.

При этом общие правовые условия реализации инвестиций – это верховенство права и эффективность судебной системы.

Література:

1. Гуменная Е.Р. Система нормативно-правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. *Вестник государственного и муниципального управления*. 2013. № 4. С. 333-340.
2. Лукьяненко О.В. Теоретические аспекты инвестиционной деятельности. *Вісник Донецького національного університету*. 2012. Сер. В: Економіка і право, Вип.1. С. 102-106.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМІР СТРАХОВИХ ВИПЛАТ ПАСАЖИРАМ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Кучма О.Л., доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна)

Щодня трапляються дорожньо-транспортні пригоди (далі - дтп), внаслідок яких гинуть люди чи зазнають ушкодження здоров'я та завдається шкода майну. Законодавством у сфері страхування для різних учасників дорожнього руху передбачені страхові виплати за настання певних умов. Проте навіть для однієї категорії учасників дорожнього руху законодавством передбачені різні умови, в залежності від низки обставин.

Так, пасажир, який є учасником дорожнього руху, має різний обсяг захисту, в залежності від того у якому транспортному засобі знаходився на момент дтп (транспортному засобі особи, яка спричинила дтп, чи транспортному засобі потерпілої особи).

Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності здійснюється з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди та захисту майнових інтересів страхувальників [1]. Якщо внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки було завдано шкоди іншим особам, особи, які спільно завдали шкоди, зобов'язані її відшкодувати незалежно від їхньої вини [2]. Цивільна відповідальність водіїв застрахована у відповідності до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі - Закон) та при настанні дтп пасажир (як інші особи, яким завдано шкоди) мають право на страхові виплати, на умовах, визначених Законом.

Проте, страховик не відшкодовує шкоду, заподіяну життю та здоров'ю пасажирів, які знаходилися у забезпеченому транспортному засобі, який спричинив дорожньо-транспортну пригоду, та які є застрахованими відповідно до пункту 6 статті 7 Закону України «Про страхування» [1]. Таким чином, законодавець розмежовує пасажирів на тих, які мають право отримати страхові

виплати відповідно до Закону, та тих пасажирів, які, хоча і отримали ушкодження здоров'я внаслідок ДТП, але не мають право на такі виплати згідно згаданого Закону.

Законом України «Про страхування», зокрема статтею 7 пунктом 6 передбачено такий вид обов'язкового страхування як особисте страхування від нещасних випадків на транспорті [3]. Механізм реалізації даного виду страхування визначений постановою Кабінету Міністрів України (далі – Постанова), відповідно до якої страховики здійснюють наступні виплати: а) у разі загибелі або смерті застрахованого внаслідок нещасного випадку на транспорті сім'ї загиблого або його спадкоємцю у розмірі 100 відсотків страхової суми; б) у разі одержання застрахованим травми внаслідок нещасного випадку на транспорті при встановленні йому інвалідності: I групи - 90 відсотків страхової суми; II групи - 75 відсотків страхової суми; III групи - 50 відсотків страхової суми; в) у разі тимчасової втрати застрахованим працездатності за кожен день - 0,2 відсотка страхової суми, але не більше 50 відсотків страхової суми [4]. Страхова сума для кожного застрахованого пасажирів становить 6000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ($6000 \times 17 = 102000$ грн.)).

Для порівняння - ліміт страхової суми за полісом страхування відповідно до Закону, станом на 09.04.2021 р., на одного застрахованого пасажирів становить 260000 (грн.). Також є більше видів виплат (наприклад, у разі смерті пасажирів, члени сім'ї мають право на відшкодування моральної шкоди у розмірі 12 мінімальних заробітних плат, на дату настання ДТП за одного загиблого пасажирів ($12 \times 6000 = 72000$ грн.)), в межах загального ліміту 260 тис. грн.

Умови отримання страхової виплати за Законом та Постановою різні, різний порядок обрахунку, здійснюються різні розміри страхових платежів за даними видами страхування. Якщо порівняти розміри та умови отримання страхових виплат у разі травмування чи смерті пасажирів відповідно до Закону та відповідно до Постанови, то пасажирів, які на час ДТП будуть знаходитись у забезпеченому транспортному засобі потерпілої особи матимуть більший захист, ніж пасажирів забезпеченого транспортного засобу, що спричинив ДТП, які будуть застраховані тільки відповідно до умов Постанови.

Відповідно до умов Постанови застрахованими є пасажирів залізничного, морського, внутрішнього водного, автомобільного і електротранспорту, крім внутрішнього міського, під час поїздки або перебування на вокзалі, в порту, на станції, пристані [4].

Дискусійно обсяги і розміри страхових виплат ставити в залежність від того у якому саме приміському автобусі знаходився пасажир, який загинув у ДТП (автобусі водія, який спричинив ДТП чи автобусі водія, який не порушував правила дорожнього руху).

Доцільно встановити однакові обсяги виплат для застрахованих пасажирів, проте розмежувати джерела надання таких виплат, передбачивши у законодавстві обов'язок страховика по договору цивільної відповідальності (відповідно до Закону) сплатити різницю між обсягом страхових виплат за Законом та Постановою, як пасажирам забезпеченого транспортного засобу, який спричинив ДТП, так і пасажирам транспортного засобу потерпілої особи.

Література:

1. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 01 липня 2004 р. №1961 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1961-15/print1520952324628272> (дата звернення 12.04.2021)
2. Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 12.04.2021)
3. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 №85/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#o369> (дата звернення 12.04.2021)
4. Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті : Постанова від 14.08.1996 р. №959 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-96-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.04.2021)

ОСОБЛИВОСТІ ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ ВІД ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ¹

Менська О.А., кандидат юридичних наук,
головний консультант відділу організаційного забезпечення діяльності
Першого заступника Голови Верховної Ради України,
Апарат Верховної Ради України

Постійна нормотворча та політична мінливість, соціально необхідна та об'єктивно обумовлена регуляторна політика у питаннях реалізації принципу рівноправності щодо всіх форм власності, призвели до унеможливлення монополізації на об'єкти культурної спадщини з боку держави, а тому вони стали об'єктами цивільного обороту: об'єктами права власності й інших речових прав. Характеристика даних об'єктів визначає їх особливий цивільно-правовий режим, головним чином, завдячуючи їх «публічності», оскільки вони набувають виняткового значення, посідають самостійне, непідрядне місце, зокрема й у цивільному праві, а отже про принципово іншу конструкцію прав на них та відмови від таких прав.

Посилення нашого наукового інтересу до означеної теми, ознаменоване цілковитою відсутністю наукових здобутків, присвячених питанню добровільної відмови від права власності на об'єкти культурної спадщини. Досі науковці цю тему досліджували як побічну і торкалися її тільки у зв'язку з іншими проблемами права приватної власності. Зауважимо, що вчені правову природу відмови

¹ У даній науковій розвідці під поняттям «об'єкт культурної спадщини» ми розуміємо пам'ятку культурної спадщини у значенні, яке застосовується у ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III.

визначають як окрему, специфічну, а тому малодосліджену категорію. Це пояснюється тим, що вкрай рідко власники за своїм бажанням відмовлятимуться від власності на належне їм майно.

Механізм відмови від права власності на нерухоме майно, яке є об'єктом культурної спадщини, викликає велику кількість доктринальних і практичних питань. Адже і власники не поспішають відмовлятися від права власності на такі об'єкти, а жадають все ж таки «позбутися» такої власності іншими шляхами (приміром, укладенням різних правочинів, як-то: купівлі-продажу, оренди тощо), і законодавчо не встановлено окремого порядку й не визначено спеціальної процедури відмови від права власності на такі об'єкти. Але потреба у комплексному обговоренні особливостей добровільної відмови від права власності на об'єкти культурної спадщини спонукає до теоретичних роздумів щодо цього питання.

Вищеозначене заслуговує на найпильнішу увагу ще й з огляду на те, що ні Цивільним кодексом України (далі по тексту – ЦК України), ні Законом України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III (далі по тексту – Закон № 1805-III) не врегульовано питання добровільної відмови від права власності на об'єкти культурної спадщини. У контексті нашої теми звертає на себе увагу і особливий правовий статус суб'єктів, і відносини та вид власності, виникнення якого пов'язано із забезпеченням належного виконання зобов'язань щодо збереження пам'яток культурної спадщини в автентичному стані. Власне, коли ж йдеться про об'єкти культурної спадщини, то відмова від права власності на дані об'єкти в більшості випадках пов'язана саме з їх технічним станом і небажанням (а частіше неможливістю) власника утримувати таку, досить нерентабельну нерухомість. Доводиться визнати, що не всі об'єкти культурної спадщини можуть бути інвестиційно і комерційно принадними, тобто такими, які є прибутковими, за рахунок чого могли б самі себе утримувати, наприклад, як об'єкти готельного або туристичного бізнесу. На жаль, об'єкти культурної спадщини цінуються, та відповідно оберігаються як на те заслуговують тільки тоді, коли вбачають в них комерційну цінність. Але ми переконані, що пам'ятки культури повинні оберігатися як на те заслуговують не тільки тоді, коли власники бачать в них лише комерційну привабливість. Попри це, ми повинні стати на захист добросовісних власників, які готові утримувати такі об'єкти в потрібному для збереження їх автентичності стані, однак не мають для цього необхідних, у тому числі фінансових ресурсів (а у питаннях збереження об'єктів культурної спадщини це є ключовим моментом, навіть можна сказати першопричиною для відмови), і тому мають бажання відмовитися від подальшого тягара утримання своєї власності. Усе це може послужити мотивом з боку власника зняти з себе зобов'язання щодо несення тягара утримання об'єкта культурної спадщини у своїй самотності. Із урахування цього, часто-густо власники не мають можливості утримувати пам'ятку у належному стані, а постійне погодження власних дій із відповідним уповноваженим органом охорони культурної спадщини щодо належного їм майна «втомлює», і тому доводиться визнати, що для реалізації правомочності розпоряджання майном, бажання власника відмовитися від майна, утримувати яке він більше не заінтересований, є цілком природним.

Разом із тим перше питання, яке підлягає обговоренню – це, власне, наявність права на відмову від об'єкта культурної спадщини та настання правових наслідків у разі такої відмови. Дійсно, а чи має в принципі власник об'єкта культурної спадщини можливість відмовитися від належного йому права на об'єкт культурної спадщини, й відповідно від усіх правомочностей власника? Проблемою чинного законодавства є той момент, що норми права не містять будь-яких прямих вказівок щодо цього. Позаяк йдеться не про прості, «буденні» речі, а про досить нетипові об'єкти із досить специфічним правовим режимом. Однак у силу диспозитивності цивільно-правового регулювання, незважаючи на відсутність такої прямої норми і механізмів реалізації такого права у чинному законодавстві, відповідь на це питання все ж таки буде ствердною.

За загальним правилом, відповідно до якого був сформульований принцип «дозволено все, що не заборонено законом», суб'єкти цивільного права можуть здійснювати будь-які дії, не заборонені законом, а відповідно можуть відмовлятися від права власності, в тому числі й на об'єкти культурної спадщини. Більше того, зауважимо, що принцип диспозитивності обумовлює існування тих норм, які уможливають набуття та здійснення цивільних прав за власною волею особи для задоволення свого інтересу, вибору оптимального варіанту для себе, тобто відмова від правомочностей власника є реалізацією особою свого суб'єктивного права. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону, а диспозитивність гарантує реалізацію цього права за допомогою диспозитивних правових норм. Так, ст. 319 ЦК України фіксує, що власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Відмова у свою чергу виступає одним із видів розпорядження.

Таким чином, особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності. У разі відмови від права власності на майно, права на яке не підлягають державній реєстрації, право власності на нього припиняється з моменту вчинення дії, яка свідчить про таку відмову (ст. 347 ЦК України). Утім, досить важко собі уявити дії, які безумовно свідчать про відмову від права власності на об'єкти культурної спадщини, якщо не вважати такими діями бездіяльність власника об'єкта культурної спадщини, у результаті чого об'єкту загрожує пошкодження чи руйнування. Оскільки за приписами ст. 352 ЦК України, якщо в результаті дій або бездіяльності власника пам'ятки культурної спадщини їй загрожує пошкодження або знищення, відповідний орган охорони культурної спадщини робить власнику пам'ятки відповідне попередження. Якщо власник пам'ятки культурної спадщини не вживе заходів щодо її збереження, суд за позовом відповідного органу охорони культурної спадщини може постановити рішення про її викуп (означимо, що тільки в частині викупу, і власником в такому випадку стає держава).

У свою чергу неналежне використання об'єкта культурної спадщини може розглядатися як бездіяльність, що по суті буде вважатися правопорушенням, так як ст. 24 Закону № 1805-III покладає на власника обов'язок утримувати пам'ятку в належному стані, своєчасно провадити ремонт, захищати від пошкодження, руйнування або знищення відповідно до Закону та охоронного договору. А тому

необхідно особливо наголосити, що у даній роботі йдеться саме про добровільну відмову від права власності на об'єкти культурної спадщини.

При добровільній відмові від права власності на нерухоме майно, право власності припиняється з моменту явного вираження волі про таку відмову. Водночас відмова від права власності сама по собі не призводить до припинення цивільних прав та обов'язків. Оскільки усна відмова від права власності не тягне негайного його припинення, а лише створює передумови для такого припинення. Зважаючи на таке, необхідно розмежовувати у добровільному припиненні права власності шляхом відмови фактичне припинення, тобто те, яке настає з моменту здійснення відповідних дій, які однозначно свідчать про намір позбутися права власності, від юридичного припинення, тобто того, яке настає з моменту офіційного його припинення.

Щоб відмова від права власності вважалася дійсною, необхідним є виконання певних умов. Для цього власник, який має намір відмовитися від права власності, для виникнення бажаних ним наслідків у вигляді припинення такого права, повинен висловити свою волю на це юридично-значущими діями, що надалі запустять відповідний правовий механізм для припинення у нього правомочностей власника. Позаяк, об'єкти культурної спадщини, від права власності на які власник відмовився, не можуть набувати статусу безхазяйної речі, слід зазначити, що у випадку з об'єктами культурної спадщини, особа, яка відмовилася від правомочностей власника, несе всі права і обов'язки власника до тих пір, поки на цю нерухомість не виникне право власності та відповідно всі правомочності власника по утриманню об'єкта в належному стані, у іншої особи. Відносно об'єктів культурної спадщини в разі відмови від прав на них, може виникнути право публічної (муніципальної) власності. Між тим, нормативна неузгодженість у цьому питанні полягає в тому, що у законі прямо не встановлено суб'єкта набуття права власності на об'єкти культурної спадщини власник від яких відмовився. Підкреслимо, що відмова від права власності на об'єкти культурної спадщини на користь інших суб'єктів цивільних правовідносин законом також прямо не передбачена. Більше того, законом безпосередньо не встановлена й вимога отримання згоди уповноваженого органу охорони культурної спадщини на припинення права власності шляхом добровільної відмови. Загалом більш конкретні дії особи, яка має намір позбутися прав на нерухомість, яка є об'єктом культурної спадщини відмовившись від неї, законом прямо не визначені.

Очевидно, що більшість проблем у якісному збереженні пам'яток вітчизняної культурної спадщини лежить все-таки не в площині законодавства, а правозастосування. Доводиться визнати, що наявний нормативний «арсенал», стосовно питань щодо права власності на об'єкти, які являють собою вітчизняне культурне надбання, показує наявність чималої кількості норм, які потребують декотрих необхідних доповнень, причому не фрагментарних, а комплексних. Ми схильні вважати і вже неодноразово про це зазначали, що всі не доопрацювання повинні бути усунені, шляхом локалізації норм у відповідних законодавчих актах, які покликані поліпшити теперішню нормативну пам'яткоохоронну галузь, у тому числі й у питаннях припинення права власності. Разом із тим існує, як видається,

ще одна причина, що перешкоджає якісному законодавчому регулюванню цього питання. Йдеться про захист публічного інтересу у збереженні таких об'єктів. Адже особа, яка відмовляється від права власності на об'єкти культурної спадщини, зобов'язана враховувати індивідуальні особливості таких об'єктів, правовий режим щодо них, характер значущості для суспільства.

Pro domo sua зазначимо, що складна процедура породжує практичну неможливість її виконання, тому відмова від права власності на об'єкти культурної спадщини як самостійний спосіб припинення права власності, донині законодавчо не регламентований в Україні, через що ефективна реалізація його на практиці ставиться під сумнів.

Із нашого погляду, відсутність самостійних й комплексних наукових доробків та праворегулятивної практики, несправедливо низького інтересу до досліджуваної підстави припинення права власності на об'єкти культурної спадщини шляхом добровільної відмови, репрезентує неозначеність цього правового явища, що і вимагає необхідності його подальшого вивчення та обговорення.

ДО ДИСКУСІЇ НАВКОЛО КОНЦЕПЦІЇ «ТРІАДИ ПРАВОМОЖНОСТЕЙ» ВЛАСНИКА

Некіт К.Г., кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Україна)

Сьогодні дедалі більш дискусійною стає концепція так званої «тріади» правоможностей власника, що покладається в основу визначення змісту права власності як в українській доктрині, так і у доктринах багатьох інших країн континентального права. Усталеним є підхід, відповідно до якого ця концепція походить ще з римського права, де повноваження власника розкривалися у поняттях *usus*, *fructus*, та *abusus* [1, с. 46]. Однак дедалі частіше висловлюються міркування про необхідність неоднозначного сприйняття такого підходу. Так, на думку К.І. Скловського, «римське право не передало середньовіччю ані поняття власності як набору правоможностей, ані тим більше ідеї тріади. Зв'язок римського права з тріадою можна встановити лише з позицій розвитку абстрактних аналітичних конструкцій для обробки історичного матеріалу. У цьому сенсі обробка римського права не могла обійтися без градацій, класифікацій, дефініцій та поділів. При цьому абсолютизувалися вислови класичних юристів по окремим казусам, їм надавалося загальне значення, а протиріччя, що при цьому виникали, усувалися за допомогою казуїстики та схоластики. Саме так і виникли володіння, користування та розпорядження (тріада) як зміст права власності» [1, с. 47].

Як зазначають дослідники, поняття та зміст права власності не вичерпуються «тріадою» правоможностей володіння, користування та розпорядження. Про це зазначав у своїх роботах О.В. Венедіктов, який вважав, що сумою трьох правоможностей не виражається ані сутність, ані зміст права власності [2, с. 13-15]. Так само і М.М. Сперанський включаючи у легальне визначення права власності усі три правоможності власника, тим не менш, бачив сутність власності у самому способі набуття права власності, а не у правоможностях власника з володіння, користування та розпорядження [3, с. 10-11]. Аналогічну думку висловлював і О.В. Дзера, який зазначав з цього приводу, що «повноваження носія права власності є вторинними (похідними) порівняно з реально існуючою формою привласнення благ, що є первинним» [4, с. 93].

Разом із тим, серед дослідників зустрічається і багато прихильників концепції «тріади». Наприклад, В.П. Маслов вказував, що зміст права власності як суб'єктивного права розкривається лише шляхом аналізу правоможностей власника за допомогою яких досягається задоволення його інтересів [5, с. 260-261]. Таку ж позицію підтримував Ю.К. Толстой, який зазначав, що володіння, користування і розпорядження як більш конкретні економічні категорії мають безспірну перевагу порівняно з більш абстрактною категорією привласнення [6, с. 17]. Багато українських дослідників також поділяють цю точку зору. Наприклад, С.І. Пересунько вважає, що немає потреби у законодавчому розширенні «тріади», адже цими правоможностями охоплюються практично всі можливі їх різновиди (управління, отримання доходів, ведення господарської діяльності тощо) [7, с. 8-9].

Отже, погляди на сутність та значення «тріади» для розкриття поняття та змісту права власності різняться.

Незважаючи на значимість «тріади» для розкриття змісту права власності та її історичну зумовленість, вважаємо, що зміст права власності і тим більше його сутність не вичерпуються лише нею. Як слушно зазначає А.О. Рябов, представляти право власності лише як сукупність обмеженого переліку речових правоможностей неможливо, оскільки нічого не вказує і не могло вказувати на те, що проста арифметична сума цих правоможностей з необхідністю припускає принципово абсолютний, об'єктивно повний, необмежений, виключний та безстроковий характер цього права. Для повноти абсолютного та виключного розуміння права власності, на думку дослідника, підкреслюється інший, надзвичайно важливий відносно ролі «тріади» момент: вказані правоможності не є по суті особливими правоможностями, а лише проявом одного й того самого права власності. Абсолютна характеристика права власності тим самим не походить із сукупності цих правоможностей. Навпаки, ці правоможності поряд із іншими входять у первинно єдине та ціле право. Зміст, який спочатку вкладався в поняття права власності, продовжує вчений, не в змозі задовольнити його реальному наповненню. У якості однієї з істотних характеристик права власності він називає невизначеність змісту, про який відомо лише те, що він має абсолютний характер. Тому цілком виправданими є твердження, які прямо у якості ознаки та розуміння права власності називають неможливість його вираження у якому-небудь визначеному (розкладеному на елементи) стані [8, с. 130-131].

За загальним правилом, якщо усі правоможності, які входять до змісту права власності, зосереджуються в руках одного суб'єкта, очевидно можна стверджувати про наявність в нього права власності. У таких випадках право власності у західній доктрині називають «чистим та простим» [9, с. 139] або «звичайним» [10, с. 199] правом власності. Однак є численна кількість випадків, коли право власності відступає від такої класичної моделі. Може трапитись, що правоможності, які входять до змісту права власності фактично розділяються між кількома суб'єктами, або ознаки, властиві праву власності менш виражені. Однак такий особливий стан, характерний для права, не має неминучим наслідком заперечення існування права власності. Як зазначав О.В. Венедіктов, як би не були обмежені окремі правоможності власника (у тому числі, право користування та розпорядження), хоча б в нього залишалась лише «гола» власність (*nuda proprietas*), поняття та сутність права власності при цьому не змінюються [2, с. 273]. Право власності може перетерпіти різні трансформації, які не ставлять під сумнів його існування та не зачіпають його сутності. Такі трансформації, на думку С. Нормана, можуть бути двох видів (залежно від обсягу змін): право власності може бути «розщеплено» або сформувані особливий вид права власності [11, с. 236-237].

Дослідники зазначають, що право власності може відрізнятися певною кількістю варіацій, однак при цьому це не пов'язано з «розщепленням» права власності. У французькій доктрині зустрічається протиставлення «досконалого» права власності та «недосконалого». Вважається, що право власності є повним та досконалим, коли воно є безстроковим, а річ не обтяжена речовими правами інших осіб. Недосконалим право власності є тоді, коли воно обтяжено, наприклад, узуфруктом. У такому випадку право власності називається «голим» правом власності (*nuda proprietas*) [11, с. 237].

Отже, в сучасних умовах видається за доцільне відмовитись від сприйняття змісту права власності крізь призму «тріади» правоможностей власника. Право власності не може вичерпуватись чітким переліком повноважень. Правоможності володіння, користування та розпорядження об'єктами власності можуть сприйматись як базові, однак, відсутність або обмеженість певної з них при реалізації права ще не дає безспірних підстав стверджувати, що в такому випадку відсутнє право власності.

Література:

1. Скловский К.И. Собственность в гражданском праве: Учеб.-практ. пособие. Москва: Дело, 2000. 512 с.
2. Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. М.-Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1948. 840 с.
3. Объяснительная записка содержания и расположения Свода законов гражданских // В кн. Архив исторических и практических сведений, относящихся до России, изд. Николаем Калачовым. СПб. : Тип. II Отд-ния собств. Е. И. В. канцелярии, 1858-1861. Книга 2 (С приложением). 1859. URL: <http://elibrary.ru/nodes/4852-1859-kniga-2-s-prilozheniem-1859#mode/inspect/page/7/zoom/4>

4. Дзера О.В Деякі питання формування інституту права власності в період ринкових реформ в Україні // Економіко-правові проблеми трансформації відносин власності в Україні. Київ: Манускрипт, 1997. С. 91-98.
5. Советское гражданское право / Под общ. ред. В.Ф. Маслова, А.А. Пушкина. Киев: Высшая школа, 1983. 462 с.
6. Толстой Ю.К. К учению о праве собственности // Правоведение. 1992. № 1. С. 15-24.
7. Пересунько С.І. Право державної власності в Україні (історія, сучасність, перспективи). Кіровоград: Єлісавет, 1988. 273 с.
8. Рябов А.А. Проблемы общего понятия права собственности: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Москва: Московская государственная юридическая академия, 1998. 191 с.
9. Carbonnier J. Droit civil. T. 3. Les biens. Paris: PUF, 1995. 398 p.
10. Josserand L. Cours de droit civil positif francais. Paris: Recueil Sirey, 1938. 1215 p.
11. Норман С. Понятие модальности права собственности // Правоведение. 2009. № 3(284). С. 230-255.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ САМОИЗОЛЯЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Самусенко Л.А., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры экологического и аграрного права
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

В Республике Беларусь с учетом рекомендаций ВОЗ и мирового опыта в борьбе с коронавирусной инфекцией принимаются нормативные правовые акты и разрабатываются рекомендации по профилактике COVID-19. Эти документы базируются на следующих основных принципах: социальном дистанцировании, минимизации контактов, использовании средств защиты органов дыхания, соблюдении правил личной гигиены.

Такой принцип, как минимизация контактов, получил закрепление в постановлении Министерства здравоохранения Республики Беларусь от 18 июля 2012 г. № 108 «Об ограничительных мероприятиях» (далее - постановление Министерства здравоохранения № 108) посредством введения нового ограничительного мероприятия – самоизоляции. Указанное мероприятие рассматривается как ведущий сдерживающий фактор в распространении COVID-19, позволяющий минимизировать риск распространения инфекции среди граждан.

Самоизоляция в вышеназванном нормативном правовом акте, а также в постановлении Совета Министров Республики Беларусь от 8 апреля 2020 г. № 208 «О введении ограничительного мероприятия» (далее – постановление Совета

Министров № 208) определена как система мероприятий, обеспечивающих изоляцию (в домашних или иных условиях) лиц, прибывших из эпидемически неблагополучных стран либо лиц, которые имели или могли иметь контакты с лицами, имеющими инфекционные заболевания и (или) лицами – носителями возбудителей таких инфекционных заболеваний и (или) лицами, находящимися в стадии выздоровления после перенесенных заболеваний. Отметим, что наличие одинаковых определений термина «самоизоляция» в разных актах приводит к дублированию норм и требует изменения.

Более подробный перечень лиц, подлежащих самоизоляции, установлен в постановлении Совета Министров № 208. К ним относятся граждане:

1. имеющие инфекцию COVID-19;

2. относящиеся к контактам:

первого уровня с лицами, имеющими инфекцию COVID-19, – в течение 10 календарных дней с даты последнего контакта;

второго уровня с лицами, имеющими инфекцию COVID-19, при наличии одного или нескольких респираторных симптомов в случае, если такие граждане являются детьми в возрасте до 10 лет и посещают учреждение дошкольного или общего среднего образования, – на период наличия указанных симптомов;

3. прибывшие из иностранных государств. Категории этих граждан и срок их самоизоляции (10 календарных дней со дня прибытия в Республику Беларусь) определяются постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 30 октября 2020 г. № 624 «О мерах по предотвращению распространения инфекционного заболевания».

Представляется, что перечень граждан, подлежащих самоизоляции, должен быть единым. На наш взгляд, целесообразно из определения термина «самоизоляция» исключить содержащийся в нем перечень лиц, как сведения, не имеющие существенного значения для раскрытия его смысла.

Вышеуказанные сроки пребывания граждан в самоизоляции могут быть продлены либо сокращены по решению организации здравоохранения, осуществляющей медицинское наблюдение за гражданином, в порядке и по основаниям, установленным Министерством здравоохранения.

Обратим внимание на тот момент, что сроки самоизоляции в вышеназванном нормативном правовом акте определены по-разному, хотя в постановлении Министерства здравоохранения № 108 закреплено, что ограничительные мероприятия вводятся на срок максимального инкубационного периода заболевания. Указанное свидетельствует о том, что вышеприведенные нормы нуждаются в согласовании.

Постановлением Совета Министров № 208 определены условия нахождения граждан в самоизоляции, а также меры в случае нарушения требований.

Подлежащему самоизоляции гражданину вручается документ установленной формы, содержащий требование о соблюдении правил поведения и выдается листок нетрудоспособности на период пребывания в самоизоляции.

На таких граждан возлагаются следующие обязанности:

- не покидать места проживания (пребывания), в том числе не посещать места работы (учебы), объекты торговли и общественного питания, спортивные,

выставочные и концертные залы, кинотеатры, вокзалы и другие места массового пребывания людей, за исключением следующих случаев крайней необходимости:

посещение ближайших продовольственного магазина или аптеки для приобретения необходимых товаров;

вынос бытовых отходов в ближайшее место сбора отходов;

посещение организации здравоохранения для получения экстренной и (или) неотложной медицинской помощи;

- при выходе из жилого помещения в вышеназванных случаях крайней необходимости использовать маску и не допускать контактов с другими лицами;

- исключать пользование услугами, предполагающими контакты с другими лицами, кроме случаев, когда такие услуги требуются для обеспечения безопасности жизнедеятельности и др.

Нарушение требований о самоизоляции согласно постановлению Совета Министров № 208 влечет ответственность в соответствии с законодательными актами. В соответствии с Кодексом Республики Беларусь об административных правонарушениях от 6 января 2021 г. № 91-3 нарушение требований ограничительных мероприятий влечет наложение штрафа в размере до тридцати базовых величин (статья 17.5. «Нарушение санитарно-эпидемиологических требований, требований ограничительных мероприятий, представление недостоверных данных для процедуры государственной регистрации продукции»). В то же время в Требовании о соблюдении правил поведения в самоизоляции, установленном в приложении 1 к постановлению Совета Министров № 208, предусматривается административная ответственность за неповиновение настоящему требованию, невыполнению иных санитарно-эпидемиологических требований в виде штрафа до 50 базовых величин или административного ареста либо уголовная ответственность вплоть до лишения свободы. Отметим, что Уголовным кодексом Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-3 уголовная ответственность за нарушение требований ограничительных мероприятий не устанавливается. В связи с чем нормы приложения 1 к постановлению Совета Министров № 208 в указанной части необходимо привести в соответствие с нормами Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях и Уголовного кодекса Республики Беларусь.

ЗАХИСНА ФУНКЦІЯ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ²

Сіньова Л. М. кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Інституту
права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Україна)

Економічна могутність і стабільність будь-якої сучасної держави, незалежно від форми правління та політичного режиму, залежить від її здатності ефективно реалізовувати покладені на неї функції. Перелік функцій, які виконує держава, сьогодні є досить широким, оскільки кожна країна визначає власні пріоритети, що ґрунтуються на усвідомленні та врахуванні дії цілого комплексу чинників, зокрема, історичних передумов, особливостях менталітету людей, які є громадянами цієї держави, політичних уподобаннях. Із плином часу спектр функцій держави змінюється, балансується, однак беззаперечним є факт виконання державою соціальної функції, що яскраво проявляється у розгалуженій системі соціальних зобов'язань, які фінансуються за рахунок коштів централізованих фондів держави. Соціальні витрати держави є одним із важливих факторів, який визначає рівень життя населення й добробут найменш забезпечених його верств [1]. Слід наголосити, що основою соціального захисту є здійснення та вдосконалення соціального забезпечення населення України, особливо під час карантину на рівні мінімальних стандартів та нормативів. В умовах сьогодення це спонукає до аналізу значення захисної функції права соціального захисту України.

Соціальний захист як функція держави відображена в багатьох конституціях, що є однією з ознак соціального принципу державного устрою. Це означає, що держава бере на себе обов'язки з надання допомоги слабким і знедоленим, усім, хто неспроможний самостійно заробляти на гідне людини життя, не має іншого джерела доходу. Так, преамбула французької Конституції 1946 р. проголошує, що гарантує всім, зокрема дитині, матері та людям похилого віку, охорону здоров'я, матеріальне забезпечення, відпочинок і дозвілля. Будь-яка людська істота, позбавлена можливості працювати за віком, фізичним і розумовим станом або економічним становищем, має право отримувати від колективу кошти, необхідні для існування [2, с. 202].

Нобелівський лауреат, американський економіст Дж. Бьюкенен виділяє дві головні функції держави – захисну (protective) і продуктивну (productive) або виробничу. Тобто держава як інститут політичної організації суспільства може сприяти спільній діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин і підвищувати рівень економічного добробуту країни двома шляхами: а) забезпечувати захист життя людей, їхньої свободи і власності, якщо їхня власність набута законним шляхом, без застосування сили, шахрайства або крадіжки; б) забезпечувати певні суспільні блага, які мають специфічні властивості, що не дають змоги отримати їх за допомогою ринкових механізмів [3, с. 34].

Захисна функція держави полягає в гарантуванні внутрішньої і зовнішньої безпеки та правопорядку, включаючи контроль за дотриманням законодавчих норм.

² Наукове дослідження проведено в рамках держбюджетної теми НДР № 20БФ042-01 “Правове забезпечення соціальної безпеки в євроінтеграційних умовах”

Держава має монопольне право застосовувати силу з метою захисту громадян один від одного, а також для захисту від зовнішніх загроз. Іншими словами, держава запобігає збиткам, яких суб'єкти суспільних відносин потенційно можуть завдати один одному, і стежить за дотриманням законодавства, в рамках якого громадяни отримують можливість мирно співіснувати і ефективно взаємодіяти. Економічне значення захисної функції надзвичайно важливе. Якщо держава не виконує функцію економічного захисту, це призводить до серйозних і глибоких суспільних зрушень. Так, за умов, коли чітко не визначені, не захищені і не дотримуються права приватної власності, в суспільстві поширюється тенденція деформації соціальних цінностей і норм, пригнічуються стимули до ініціативності і чесної праці. В умовах, коли одні можуть змушувати платити за себе інших, ринок не може нормально функціонувати, оскільки механізм визначення реальних витрат виробництва товарів, на якому він заснований, не діє. Крім того, ресурси, права власності, які нечітко визначені або не достатньо захищені, піддаються надмірній експлуатації. Класичним прикладом такої ситуації є забруднення довкілля [4].

Слід наголосити, що в конкретних умовах становлення ринкової економіки Україна як соціальна держава бере на себе завдання і відповідальність виступати гарантом соціальних прав всіх своїх громадян і формує законодавчу базу забезпечення їхньої життєдіяльності. В цьому полягає захисна соціальна функція держави і на цьому будується стратегія її соціальної політики [5]. Н. М. Хома зазначає, що ми спостерігаємо світову тенденцію до відмови від ідеї загального добробуту, утвердження мінімальної держави, із сервісними функціями, що гарантує найнеобхідніші соціальні права. В умовах економічної кризи, глобальних викликів ХХІ ст. держава не в змозі брати на себе повну відповідальність за добробут особи, а в межах принципу субсидіарності перекладає частину функцій на бізнес, інститути громадянського суспільства [6, с. 483].

О. Ф. Скаун до основних юридичних функцій права відносить захисну (відбудовну) та надає загальнотеоретичне визначення. Захисна (відбудовна) – це функція установа і гарантування державою засобів юридичного впливу, пов'язаного зі спричиненням шкоди суб'єктам права, посяганням на їх правовий стан і «захисною» реалізацією права – спрямованістю на захист суб'єктивних прав. Захисний вплив права виявляється за наявності правопорушення, завдання шкоди суб'єктам права; іноді виражається у застосуванні примусових заходів (фізичного примусу – позбавлення волі особи, котра вчинила злочин) і, як правило, потребує оборонної діяльності, діяльності з побудови, відновлення порушених прав та інтересів правового стану (поновлення на роботі чи посаді незаконно звільненого працівника; сплата аліментів, захист особи від необґрунтованого обвинувачення, осуду, обмеження її прав і свобод; самозахист прав тощо) [7, с. 236-237]. Захисна функція полягає у створенні механізму гарантування соціально-економічної безпеки людини через усунення й попередження ризиків та їх наслідків, у забезпеченні системи захисту від наявних та можливих порушень прав і свобод особистості, а також — у реалізації державних соціальних гарантій, стандартів і нормативів [8].

С.М. Прилипко зазначає, що соціальне забезпечення виконує ще одна досить важлива функція – захисна. Перш за все саме це завдання ставить перед собою суспільство, надаючи соціальне забезпечення своїм громадянам, бо захист їх у важкій

життєвій ситуації, допомога у вирішенні різних проблем (матеріальних, фізичних, психологічних, вікових тощо) – це основне призначення соціального забезпечення [9]. Соціальна політика держави може дати реальні позитивні результати лише тоді, коли вона здійснюється разом з ринковими реформами і, спираючись на економічні досягнення, спрямовується на забезпечення "раціонального функціонування суспільного життя, зокрема соціальних відносин, умов для їх самовідтворення та самодостатності, перш за все самореалізації соціального потенціалу особистості, її сутнісних сил, соціальної безпеки людини, її соціального захисту", в цілому на людський розвиток і ріст благополуччя. Рівень благополуччя залежить від ефективності господарювання, соціально-економічного стану населення, а також значною мірою від розвиненості захисних потреб, інтересів, загалом соціальної захищеності, а відтак, людського капіталу, під яким розуміють здатності, знання і вміння людей активно діяти в економічній та соціальній сферах. При цьому варто підкреслити, що, коли йдеться про визначення рівня благополуччя, населення виступає одночасно і як продуцент матеріальних і духовних благ, так і їх реципієнт [5].

Таким чином, захисна функція права соціального захисту полягає в тому, щоб захищати громадян при настанні різних соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість та ін.), а також від наслідків переходу до ринкової економіки (бідність, малозабезпеченість, вимушене переселення внаслідок військового конфлікту, безробіття та ін.). Все це відбувається шляхом виплат пенсій, допомог, матеріальних та адресних допомог, соціального обслуговування, надання соціальних послуг та ін.

Література:

1. Сидор І. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/12097/1/%D0%A1%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%80%20%D0%86..pdf> (дата звернення 21.03.2021)
2. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: В 4 т. – М., 1996. – Т. 1–2. – 396 с.
3. Бреннан Дж., Бьюкенен Дж. Причина правил. Конституционная политическая экономия. — Спб.: Экономическая школа, 2005. — 272 с.
4. Чечель О.М. Зміст і функції економічної політики держави // *Державне управління: удосконалення та розвиток* № 2, 2009 URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=28> (дата звернення 21.03.2021)
5. Литвин Ю.О. Концепція захисної функції соціальної політики держави URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2012/26.pdf (дата звернення 21.03.2021)
6. Хома Н.М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід: моногр. / Н.М. Хома. – К.: *Юридична думка*, 2012. – С. 483
7. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підруч. / Скакун О.Ф. – [2-е вид.]. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
8. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf (дата звернення 21.03.2021)
9. Прилипко С.М. До питання визначення функцій права соціального забезпечення URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10620/1/Prelepko.pdf> (дата звернення 22.02.2021)

СЕКЦІЯ 5. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА, ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА, ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

ЕЛЕКТРОННА ТОРГІВЛЯ І ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА: НОВІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Забара І.М., кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Україна)

Визначені Світовим самітом з інформаційного суспільства напрямки розвитку використання інформативно-комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема в державному управлінні, освіті, охороні здоров'я, зайнятості, навколишньому середовищі, сільському господарстві та науці («е-державне управління», «е-освіта», «е-охорона здоров'я», «е-зайнятість», «е-навколишнє середовище», «е-сільське господарство») посідають важливе місце у розвитку глобального інформаційного суспільства.

Орієнтири, прийняті Світовим самітом з інформаційного суспільства (ССІС) ще у 2003/2005 роках – Принципи, План дій, Зобов'язання і Програма [1] були з часом доповнені Заявою ССІС+10 про виконання рішень ССІС та Концепцією ССІС на період після 2015 року. Проте стрімкий прогрес «електронних» напрямків розвитку інформаційного суспільства вже зараз вимагає вносити корективи у концептуальне бачення як їх подальшого вдосконалення, так і у їх правове регулювання.

Одним із важливих та перспективних виокремлюється питання «електронного бізнесу». У Концепції ССІС на період після 2015 року [2] було визначено загальні напрями, зокрема те, що розвиток «електронного бізнесу» здійснюватиметься шляхом:

а) забезпечення для комерційних підприємств можливості впровадження відповідних ІКТ і використання в повній мірі переваг *інформаційної економіки*, в тому числі шляхом створення сприятливого середовища для купівлі-продажу товарів і послуг мережами ІКТ;

б) посилення заохочення усіх зацікавлених сторін у просуванні переваг *електронного бізнесу* і стимулюванні розвитку нових додатків, контенту і послуг електронного бізнесу, у тому числі для мобільних пристроїв та соціальних мереж;

с) розвитку динамічного сектору ІКТ для підтримки продуктивного використання ІКТ, сталого росту і розвитку, створення робочих місць, торгівлі і

інновацій в рамках широких стратегій скорочення масштабів бідності шляхом зростання добробуту;

д) сприяння входженню мікропідприємств, малих і середніх підприємств і залучення молоді та жінок-підприємців в усі сектори електронного бізнесу з урахуванням нових технологічних тенденцій;

е) підвищення доступності статистичних даних з електронного бізнесу, що є необхідними для оцінки економічних і соціальних наслідків» [2].

Проте, реальний стан справ е-бізнесу вносить свої корективи у напрямки, бізнес-моделі, і перспективи. Навіть запропонована у свій час термінологія («інформаційна економіка», «електронний бізнес») вже не є такою, що може відображати усі прояви використання ІКТ у цьому напрямку. Доцільним вважається термін «цифрова економіка», про що було зазначено Конференцією ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) [3].

Тенденція, що намітилася у цій сфері може бути визначена наступним чином: «власне цифровий сектор» – «цифрова економіка» – «цифровізована економіка» [3], [4] (умовно кажучи, «стартова» – «сучасна» – «перспективна» складові розвитку цього напрямку).

Враховуючи широкий спектр визначень «цифрової економіки» [5], дотримуватимемось того підходу, що характеризує її як «сукупність усіх прикладів екстенсивного використання ІКТ і створення нових технологій» [5].

Разом з тим, незважаючи на певні різниці у підходах до визначення, цифрова економіка вже охоплює сфери діяльності, різні за спрямованістю, цільовою аудиторією і способами створення вартості. Не звертати увагу на це явище – «цифрову економіку» – вже неможливо, оскільки, за різними підрахунками, її обсяг вже вийшов на рівень двозначних чисел щорічного економічного зростання у масштабах світової економіки.

У зв'язку із можливими позитивами і ризиками, принциповими і першочерговими постають наступні запитання:

- «як в умовах цифрової економіки утворюється вартість і якими будуть наслідки для держав з різним рівнем цифрової готовності?

- з якими можливостями і проблемами з точки зору створення вартості стикаються держави, що розвиваються, за умов взаємодії з глобальними цифровими платформами?» [4].

Як зазначають фахівці, виокремлюється дві сфери.

Перша сфера діяльності орієнтована на споживачів, і незважаючи на обмеженість, займає перше місце у цифровій економіці. Йдеться про платформи, які, по суті, фактично полегшують торгівлю фізичним і юридичним особам (переважно середнім і малим підприємствам). Крім того, саме тут беруть участь кілька провідних платформ для купівлі-продажу, а також платформи соціальних мереж та пошукових систем (виступають переважно як рекламні компанії).

Друга сфера діяльності – більш невідома, куди спрямовується основна частина грошових потоків та інвестицій, де власне і формується значна частина прибутку – наукові дослідження і розробки, безпосередньо пов'язані з цифровою економікою (наприклад, продаж послуг хмарних обчислень, розробка моделей

штучного інтелекту, нейротехнології, квантові технології, робототехніка, сенсорика, технології віртуальної і додаткової реальності та інші технології).

На сьогодні у такий спосіб формуються й існують зв'язки між звичайними питаннями споживання і більш складними технологічними питаннями надання послуг, останні з яких пропонуються державам і міжнародним корпораціям. Проблема полягає у розробці досконалої моделі, яка б на початковому етапі описала їх взаємозв'язок, оскільки саме на цьому вибудовується питання геополітичної конкуренції, відповідь на яке повинна надати уява про те, хто буде домінувати у найбільш передовій частині цифрової економіки (як вбачається, головним чином у сфері інфраструктури, зокрема тієї, яка пропонується в якості послуги) [4].

Разом з цим існує й низка проблем, пов'язаних з обмеженістю доступу до статистичних даних для розробки політичних заходів, посиленням домінування на ринках глобальних платформ, труднощами доступу, загрозами для вітчизняних інноваційних систем, оптимізацією оподаткування глобальних платформ, роботою на контрактній основі за відсутності соціального захисту, суверенітетом над даними і потоками даних через кордони [2]. До того ж, існує загроза, що держави, які розвиваються, можуть опинитися у залежному стані, а саме – глобальному ланцюжку створення вартості використання даних [2]. Особливої уваги потребують проблеми розвитку цифрового підприємництва, цифровізації середніх, малих і мікропідприємств, а також конкуренції, оподаткування, ринків праці [2].

Усі ці питання стають нагальними для держав в умовах вже існуючого цифрового розриву, домінуючої ролі глобальних цифрових платформ, недостатнього розвитку цифрової економіки в окремих державах і регіонах. Задля їх розв'язання світове співтовариство пішло традиційним шляхом – паралельно із формуванням наукових підходів і концепцій в провідних університетах і окремих міжнародних організаціях, в рамках ООН була утворена Міжурядова група експертів з електронної торгівлі і цифрової економіки. Її напрацювання стають орієнтирами для співробітництва держав у зменшенні цифрового розриву, розвитку цифрового підприємництва, використанні потенціалу місцевих цифрових платформ.

Література

1. Geneva Declaration of Principles. WSIS-03/GENEVA/DOC/0004; Geneva Plan of Action. WSIS-03/GENEVA/DOC/0005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.itu.int/net/wsis/documents/doc_multi.asp?lang=en&id=1161|1160
2. WSIS + 10 Statement on implementation of WSIS Outcomes and the WSIS + 10 Vision for WSIS Beyond 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.itu.int/net/wsis/documents/HLE.html>
3. ЮНКТАД Доклад о цифровой экономике 2019. Создание стоимости и получение выгод: последствия для развивающихся стран. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_ru.pdf&ved=2ahUKEwjlv06Dte7vAhXNHXcKHcsSDk4QFjAAegQIBBAC&usq=AOvVaw1ki0miECctbfIObDK6W-xC (дата звернення 04.04.2021).

4. Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. Доклад Межправительственной группы экспертов по электронной торговле и цифровой экономике 16 октября 2020 года. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/tdb_ed3d3_ru.pdf&ved=2ahUKEwj89r7Bte7vAhVDiIsKH WfYC4gQFjAAegQIBRAC&usg=AOvVaw1fi6weXJvQCBEtLcgoL9Km.

5. Bukh R., Heeks R. (2017) Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy. Global Development Institute working papers. No. 68. URL: <https://diodeweb.files.wordpress.com/2017/08/diwpkpr68-diode.pdf>.

ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

Казбан А.В., студентка юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету

Бойко В.Б., кандидат юридичних наук
старший викладач кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Зобов'язальне право посідає важливе місце у цивільному праві країн романо-германської правової сім'ї, оскільки його норми регулюють широке коло суспільних відносин. Саме за допомогою зобов'язального права здійснюється переміщення майна та інших матеріальних благ у сфері виробництва, продуктивного та особистого споживання. На сьогодні воно залишається найбільш динамічною частиною цивільного права.

Вибір для дослідження романо-германської правової сім'ї обумовлений в першу чергу докладною розробленістю в ній проблематики, що розглядається. Так, право Німеччини та Франції є продовжувачем традицій римського права, в якому зобов'язальні правовідносини були сформовані як правовий інститут. Як відомо, право цих країн багато в чому стало зразком для кодифікацій в інших країнах і на сьогодні є дуже близьким цивільному законодавству України. Окрім того, на сьогодні існують певні прогалини у дослідженні інституту зобов'язального права зарубіжних країн, що, на наш погляд, обумовлено недостатньою кількістю сучасних вітчизняних теоретичних досліджень. наявністю в українській літературі здебільшого праць вчених радянського періоду, до того ж на іншій методологічній основі.

Кожного дня численні фізичні та юридичні особи вступають у зобов'язальні правовідносини, однак і дотепер, у праві зарубіжних країн не має єдиного підходу до чіткого визначення зобов'язання. Законодавство окремих країн визначає загальні поняття зобов'язання, в інших же утримується від цього за принципом

omnis definitio periculosa est (всі норми в цивільному праві небезпечні, бо вони майже завжди можуть бути спотворені).

Як відомо, у сучасному світі кожна держава має своє право, а тому існує досить велика кількість правових систем. Кожна із них унікальна, але порівняльне правознавство дає можливість встановити їх подібності та відмінності, а також сформулювати відповідні типи – правові сім'ї. Основними критеріями такого об'єднання виступають: історичне походження та розвиток структури права, домінуюча юридична доктрина, існуючі правові інститути та їх система, спільність джерел права, методи їх тлумачення і застосування, тощо.

До романо-германської правової сім'ї можна віднести такі країни як Німеччина, Іспанія, Італія, Франція, Бельгія, Австрія, Швейцарія, деякі країни Латинської Америки тощо. Основа цієї системи - рецепція римського права та його удосконалення з урахуванням національної специфіки. Основу підгалузі зобов'язального права у континентальній цивільно-правовій системі становить *obligatio* (зобов'язання). Під ним розуміється деяка залежність між суб'єктами, внаслідок якої одна сторона повинна виконати на користь іншої певні дії або утриматись від їх виконання. Сторонами зобов'язання виступають кредитор (сторона уповноважена) та боржник (сторона зобов'язана). При цьому, ще стародавні юристи відзначали, що кредитором називали не тільки того, хто дав у борг, але будь-кого, хто міг вимагати що-небудь передати, зробити, надати.

Ще у Дигестах Юстиніана було зафіксовано положення про те, що сутність зобов'язання полягає не у тому, щоб зробити який-небудь предмет нашим або який-небудь сервітут нашим, але щоб зв'язати іншого перед нами, щоб дав він що-небудь, або зробив, або надав.

Зобов'язальне право є одною із найбільших підгалузей цивільного права і представляє сукупність норм, які регулюють відносини, пов'язані з переходом майнових прав від одних осіб іншим, а також з використанням немайнових прав у торговому обороті. Ці відносини виникають з приводу передачі майна у власність, речових прав, виконання робіт, реалізації творчої діяльності, надання послуг, із спільної діяльності, з односторонніх дій, внаслідок заподіяння шкоди, чи безпідставного збагачення тощо. Все різноманіття відносин, що виникають в подібних випадках, описують одним терміном «зобов'язальні правовідносини».

Фундаментальним для юриспруденції є поняття зобов'язання. Зобов'язання у широкому розумінні - це цивільне правовідношення, в силу якого одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певні дії, або утриматися від них. В той же час, кредитор, на користь якого повинна бути вчинена дія, має право вимагати від боржника виконання його обов'язків.

В історії права XIX століття нерідко називають віком кодифікації. Людство завжди прагнуло до закріплення основних юридичних принципів – рівності, свободи, недоторканості особи, тощо. На початку століття ці принципи закріпили ФЦК (Кодекс Наполеона) 1804 р. та НЦУ (BGB) 1896 р., які і вплинули на подальшу кодифікацію цивільного права у країнах континентальної системи. І на сьогоднішній день, зобов'язальні відносини в цих країнах регулюються

спеціальними статтями (параграфами) цивільних кодексів, які складають певні структурні підрозділи.

Прикладом найбільш розробленого вчення про зобов'язання є законодавство Німеччини. Зобов'язальне право Німеччини домінує над традиційними інститутами (правом власності, спадкування, тощо) і регулюється 2 книгою §§ 241—853 НЦУ [1]. У ньому розкриваються загальні правила про зобов'язання (зміст, встановлення, припинення тощо), норми окремих цивільно-правових угод (купівлі-продажу, міни, займу, дарування, оренди, надання послуг та інших), норми про незаконне збагачення і так звані недозволені дії – делікти. Слід звернути увагу, що норми зобов'язального права НЦУ приділені в більшій мірі договірному і деліктному праву та розраховані на звичайних громадян. Проте, в деяких випадках вони можуть застосовуватися і до господарської діяльності, яка регулюється торговим кодексом та іншими законами Німеччини.

Взагалі НЦУ характеризується високим ступенем узагальнення правових явищ, в тому числі і в сфері регулювання зобов'язань. У німецькій правовій доктрині зобов'язання розглядається, як у вузькому так і широкому розумінні. В широкому сенсі - це правовідношення, а у вузькому – зобов'язальна правова претензія. При цьому, у першому випадку поняття зобов'язання вказує на джерело надання суб'єктивних прав кредитору, а у другому – на саме суб'єктивне право (§41 НЦУ). Саме поняття зобов'язання сформульоване у §241 НЦУ: «У силу зобов'язання кредитор має право вимагати від боржника виконання зобов'язання. Виконання зобов'язання може складатися також і в утриманні від дії».

У праві інших країн Європи (наприклад, Франції, Швейцарії, Іспанії) формальне визначення зобов'язань відсутнє, а його зміст не розкривається. Зазвичай у законах вказуються підстави для виникнення зобов'язань та їх класифікація. Так, розділ 3 третьої книги ФЦК «Про угоди або договірні зобов'язання взагалі» не має легального тлумачення поняття «зобов'язання» і не встановлює загальних принципів та норм, які б застосовувалися до усіх зобов'язань, незалежно від їх різновиду. Поняття «зобов'язання» обумовлено, лише французькою правовою доктриною, яка формулює його, як правовий зв'язок, у якому одна особа зобов'язується стосовно іншої до певного надання, вчинення дії чи утримання від певних дій. Такий же зміст зобов'язання опосередковано витікає із ст. 1101 ФЦК, яка розкриває предмет договору: «Договір є угода, за допомогою якого одна чи кілька осіб зобов'язуються перед іншою особою або перед кількома особами надати що-небудь, зробити щось або нічого не робити»[2]. Разом з тим термін «зобов'язання» у французькому законодавстві має також більш вузьке спеціальне значення. Так, у торговому праві *obligatio* означає цінні папери, а в нотаріальній практиці - нотаріальний акт, що засвідчує позику.

Зобов'язання в іспанському праві регулюється книгою IV ЦКІ «Із зобов'язань і договорів» та визначається не тільки у власному розумінні слова як «зобов'язання» (*obligación*), але і як «право кредиту» (*derecho de crédito*). Згідно з положенням ст. 1088 та 1911 ЦКІ, зобов'язання є суб'єктивним правом, в силу якого одна особа (кредитор) може вимагати щоб інший суб'єкт (боржник) реалізовував на її (кредитора) користь певну поведінку (*prestación*) в такій формі,

при цьому боржник (якщо не вказано інше) відповідає за наслідки невиконання ним зобов'язання усім своїм майном, що є у нього у наявності, так і здобутим у майбутньому [3].

Швейцарський зобов'язальний закон (книга 5 ШЦК) також не надає поняття зобов'язання, хоча його юридична конструкція побудована на правовій доктрині та законодавстві Німеччини.

Отже, підводячи підсумки, відмічаємо, що підгалузь зобов'язального права у цивільному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї є однією із фундаментальних, тоді як в англо-американському праві не існує аналогів навіть самого терміну «зобов'язання». В рамках континентальної системи права зобов'язання розглядаються як стійкий правовий зв'язок між боржником і кредитором. Сутність зобов'язань полягає у встановленні для конкретних осіб визначеного режиму поведінки та дій, відповідно до якого кредитор вправі вимагати виконання, а боржник - слідувати цьому правилу.

Література:

1. Гражданское уложение Германии: ввод. закон к Гражд. улож., пер. с нем. Бергманн В., М.: Wolters Kluwer, 2008. 896 с.
2. Code civil des Français. Journal officiel Légifrance. URL: https://beta.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/2008-01-21. (Дата звернення: 07.03.2021).
3. Código Civil español. Legislación consolidada. URL: <https://boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1889-4763&tn=1&p=20180804>. (Дата звернення: 07.03.2021).

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ АНТИКОРРУПЦИОННЫХ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ НОРМ В УГОЛОВНЫЙ КОДЕКС РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ: DE LEGE FERENDA

Коротич Е.А., кандидат юридических наук, доцент,
Научно-практический центр проблем укрепления
законности и правопорядка Генеральной прокуратуры
Республики Беларусь

Коррупционные преступления, будучи в известной мере разнородными по своей основной направленности и, соответственно, родовой принадлежности деяниями, в своей совокупности представляют существенную угрозу национальной безопасности государства, подрывая не только социально-экономические устои общества, но и дестабилизируя функционирование государственного аппарата и формируя негативное отношение к нему. При этом сложный социальный характер коррупционных проявлений требует объединения усилий и согласования действий не только государственных органов и иных организаций на национальном (внутригосударственном) уровне, но и выработки совместных целенаправленных мер противодействия коррупции на международном уровне, особенно в контексте глобализации коррупционной

преступности и развития практики подкупа должностных лиц иностранных государств и международных организаций.

Основной формой сотрудничества государств в сфере борьбы с коррупцией продолжает оставаться договорная форма, что в принципе вполне объяснимо: международные договоры, заключаемые в данной области, не только позволяют юридически оформить и четко обозначить основные направления взаимодействия государств в деле борьбы с коррупцией, но и способствуют согласованию норм национального антикоррупционного законодательства с соответствующими международными стандартами в данной сфере, тем самым обеспечивая унификацию законодательных подходов различных государств и создавая оптимальные условия для реализации их правоохранительными органами практических мероприятий, направленных на борьбу с коррупцией.

Республика Беларусь, осознавая значимость проблематики борьбы с коррупцией, не только приняла необходимые законодательные решения для противодействия данному общественно опасному явлению (криминализованы основные формы проявления коррупционных деяний, установлена система ограничений для государственных служащих, разработан механизм контроля источников и размеров доходов потенциальных субъектов коррупционных правонарушений и т. д.), но и, будучи полноправным членом международного сообщества, оформила участие в основных международных договорах, предусматривающих сотрудничество государств в сфере борьбы с коррупцией, приняв на себя обязательство имплементировать международные антикоррупционные стандарты в свое национальное законодательство. Справедливости ради следует отметить, что уже на стадии подписания соответствующих международных соглашений законодательство Республики Беларусь (как охранительное, так и регулятивное) во многом отвечало договорным нормам в данной области, что фактически исключало необходимость осуществления имплементации целого ряда международно-правовых предписаний. К сказанному следует добавить и тот факт, что и сами нормы международного права (например, ст. 5 Конвенции ООН против коррупции), как правило, закрепляют суверенное право каждого государства разрабатывать и осуществлять политику в сфере противодействия коррупции в соответствии с основополагающими принципами своей правовой системы, что в свою очередь предполагает учет уже существующих в национальном законодательстве ограничений и запретов, требований юридической техники, иных традиций и правил национального права. В случае же имплементации международных антикоррупционных норм в охранительное (например, уголовно-правовое) законодательство следует учитывать и такую их специфику, как отсутствие санкционного обеспечения, что само по себе предполагает необходимость использования потенциала национального законодательства.

Несмотря на то, что значительная часть международных антикоррупционных норм не имеет самоисполнимого характера и подлежит реализации на внутригосударственном уровне с учетом влияния национального правопорядка, полагаем целесообразным дальнейшее развитие уголовного законодательства

Республики Беларусь в контексте реализации следующих международно-правовых подходов в данной области.

1. Обеспечение единообразного подхода при установлении уголовной наказуемости дачи и получения взятки (соответствующие деяния охватываются ст.ст. 15 и 16 Конвенции ООН против коррупции). Несмотря на общность юридической природы указанных преступлений и наличие между ними тесной взаимосвязи, нормы Уголовного кодекса Республики Беларусь (далее – УК), закрепляющие ответственность за их совершение, существенно отличаются как в части технико-юридических приемов, использованных для определения их конструктивных признаков (достаточно сказать, что диспозиция ч. 1 ст. 430 УК «Получение взятки» является описательной по своему содержанию, в то время как диспозиция ч. 1 ст. 431 УК «Дача взятки» только называет преступление, не определяя признаков его деяния), так и с точки зрения санкционного обеспечения норм. Получение и дача взятки – достаточно сложные социально-правовые формы поведения лица. При этом как обстоятельства их совершения, так и содержание противоправности не всегда дают основание утверждать о наличии существенной диспропорции в характере и степени общественной опасности указанных деяний. Однако этот факт никак не учитывается законодателем в действующем УК (не учтен он, к сожалению, и в подготовленном в рамках проводимой в Республике Беларусь реформы уголовного законодательства проекте УК). Так, если санкция ч. 1 ст. 430 УК в качестве единственной альтернативы лишению свободы определяет такой вид основного наказания, как ограничение свободы, т. е. меру государственного принуждения, которая также состоит в физическом воздействии на осужденного, то согласно санкции ч. 1 ст. 431 УК к виновному лицу могут быть применены такие альтернативные виды наказания, как штраф, исправительные работы, арест, ограничение свободы и лишение свободы. Как представляется, отмеченное обстоятельство отчасти способствует формированию представления об установлении режима «наибольшего благоприятствования» для взяткодателей, что, безусловно, не способствует реализации превентивной функции ст. 431 УК. Более того, такой подход не соответствует концептуальному положению о соразмерности ограничений, охватываемых тем или иным видом наказания, иной меры ответственности, целям их применения, а также их соотносительности с характером защищаемых ценностей. Получение взятки и дача взятки – деяния, имеющие единую родовую принадлежность. Однако несмотря на это, в системе основных наказаний за дачу взятки преобладают ограничения имущественного характера, что, надо признать, вполне органично признакам объекта данного преступления, в то время как получение взятки влечет применение мер физического воздействия, о чем было сказано выше (несоответствие приемов пенализации показано на примере основных составов преступлений).

2. Согласование национального и международного подходов в части определения предмета взяточничества. В соответствии с уголовным законом Республики Беларусь предмет получения и дачи взятки (равно как и смежных деяний, например, незаконного вознаграждения, коммерческого подкупа) составляют незаконные предоставления исключительно имущественного характера (деньги, иное имущество, услуги, имеющие стоимостное выражение и

т. д.). Соответственно, такой же подход к определению предмета «дачи – получения» взятки реализован и в судебной практике. Согласно п. 5 постановления Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 26.06.2003 № 6 (в ред. от 24.09.2009 № 8) «О судебной практике по делам о взяточничестве» предметом взятки могут быть материальные ценности (деньги, ценные бумаги, вещи и т. п.) либо выгоды имущественного характера независимо от их стоимости, предоставляемые должностному лицу исключительно в связи с занимаемым должностным положением (различного вида услуги, оказываемые безвозмездно либо на льготных основаниях, но подлежащие оплате и т. п.). В то же время следует обратить внимание, что и Конвенция ООН против коррупции, и Европейская конвенция об уголовной ответственности за коррупцию, иные международные акты определяют в качестве предмета подкупа «неправомерное преимущество», признавая возможность отнесения к таковому выгоды как имущественного, так и неимущественного характера, что в большей степени соответствует природе коррупционных сделок. Следует отметить, что указанный недостаток УК Республики Беларусь уже становился предметом критических замечаний со стороны белорусских ученых [1], однако законодатель по-прежнему продолжает придерживаться ограничительного подхода.

3. Расширение сферы криминализации в контексте предупреждения коррупционных проявлений. С точки зрения реализации международных антикоррупционных норм в УК Беларуси, а также устранения пробельности уголовного закона в данной области целесообразна криминализация таких деяний, как неосновательное обогащение и злоупотребление влиянием, на что отчасти уже обращалось внимание в юридической литературе [2, с. 58].

Литература:

1. Лукашов, А. Международные стандарты и национальное антикоррупционное законодательство / А. Лукашов // КонсультантПлюс : Беларусь [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Минск, 2021.

2. Шаблинская, Д. В. Правовые и организационные механизмы реализации международных стандартов в области борьбы с коррупцией / Д. В. Шаблинская, В. К. Ладутько // Концептуальные основы стратегии борьбы с коррупцией : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 29 сент. 2020 г. / Науч.-практ. центр проблем укрепления законности и правопорядка Генер. прокуратуры Респ. Беларусь ; редкол. : В. В. Марчук (гл. ред) [и др.]. – Минск : Изд. центр БГУ, 2020. – С. 56–59.

ПОНЯТТЯ ПІРАТСТВА У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

Кулеба І. А., студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Примаков К.Ю., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що останні декілька років проблема піратства міжнародного масштабу нагадує про себе з новою силою. Набуття глобального виміру цього феномену потребує детального наукового відпрацювання. Останніми роками проблема піратства демонструє стрімкий зріст та форми реалізації, обумовлюючи себе як надзвичайно загрозливий міжнародний злочин. Світова торгівельна діяльність зосереджена на морських перевезеннях протягом багатьох років. В умовах загальносвітової глобалізації, стрімкого розвитку та поширення інформаційних технологій відбувається значний сплеск міжнародного морського тероризму та піратства, але наразі демонструється відсутність ефективних механізмів боротьби з піратством та морським тероризмом.

Слід звернути увагу на те, що значна частина механізмів боротьби з піратством чи морським тероризмом належить до внутрішньої компетенції кожної держави окремо, тому особливого значення набуває питання узгодження національного морського законодавства із нормами міжнародного права.

Зазначене питання набуває важливості в контексті вивчення дисципліни «Міжнародне публічне право» та інших юридичних дисциплін. Серед вітчизняних та іноземних вчених та інших освітніх діячів, увага яких зосереджена на визначеній тематиці та її проблемних аспектах, слід виділити А. Лавлинську, В. Мечникова, А. Нігреєву, Ю. Панфілову, Г. Анцелевича, В. Антипенко, О. Виноградову, С. Якимяк, А. Долгова, М. Будакова, О. Балабанова, О. Бантишева, Л. Давиденко, М. Гуменюк, Е. Конторович, Д. Хасан, Б. Дубнера, Л. Моджорян, В. Прус, О. Шемякіна, П. Отфейль, С. Допілко та інших.

По-перше, піратство як злочин міжнародного характеру здавна визнаний світовою спільнотою через його особливу небезпеку для міжнародного судоплавства. О. Бантишев зазначає, що в сучасному міжнародному праві піратство розглядається як грабіж та (або) інші насильницькі дії, здійснені приватним судном у міжнародних водах. Піратство також доцільно розглядати як морський розбій – протиправні дії насильницького характеру, вчинені піратським судном у відкритому морі чи іншому місці, яке не підпадає під юрисдикцію будь-якої держави [1].

З об'єктивної сторони, як зазначає М. Будаков, морське піратство характеризується з використанням озброєння для:

- 1) Захоплення морського або річкового судна;
- 2) Застосування насильницьких дій щодо екіпажу або пасажирів судна;

- 3) Здійснення пограбування екіпажу або пасажирів судна;
- 4) Здійснення контрабанди наркотичних засобів, зброї, трансплантаційних органів та анатомічних матеріалів людини;
- 5) Будь-яких інших протиправних дій щодо екіпажу, пасажирів судна чи безпеки державного кордону будь-якої держави [2].

Міжнародне співробітництво з питань боротьби з цією категорією злочинів ґрунтується на Конвенції ООН з морського права 1982 р., як на фундаментальному документі, який регулює міжнародне використання морських просторів, а також на окремих міжнародних договорах, серед яких найважливішим є Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р. (набула чинності для України 20 липня 1994 р.) [3].

По-друге, доцільно розглянути піратство в контексті світового тероризму. Дефініція поняття «тероризм» має на меті розмежування двох підходів – біологічного та соціального.

З біологічного підходу тероризм пов'язується із біологічним проявом бажання людини загрожувати інтересам інших людей. Біологічний підхід обумовлює природну насильницьку сутність людини.

З соціального підходу тероризм зумовлюється наявністю окремих соціальних чинників, соціальних процесів та соціального середовища, що зумовлює його появу [4].

Отже, проблема взаємодії піратства та морського тероризму наразі залишається однією з найактуальніших, що також значною мірою впливає на торгівельне судноплавство та загальний стан регіональної безпеки. Якісна протидія і боротьба з такими актами насильства в сучасних умов неможлива без координації зусиль міжнародного співтовариства і розвитку регіонального співробітництва. Також значної актуальності набуває протидія піратству завдяки його потенційно можливому взаємозв'язку з міжнародним тероризмом.

Література:

1. Бантишев О. Ф. Актуальні проблеми протидії піратству на сучасному етапі . *Вісник Харківського національного університету*. – Серія: Право. 2008. №81.С. 66–71.
2. Будаков М.О. Міжнародно-правові проблеми боротьби з морським піратством: аспекти кримінального переслідування. *Часопис академії адвокатури України*. 2010. № 9. С. 1–6.
3. Анцелевич Г. А. Актуальные проблемы современного международного морского права. Київ. : УАЗТ, 2006. 351 с.
4. Якимяк С. Тероризм не має національності і просторових меж. Захоплення літаків, знищення важливих об'єктів, напади на військові кораблі та цивільні судна в портах і на морі – сьогодні людство ніде не відчувається захищеним від терору : журнал «Військо України», № 07'2006 URL: <http://www.vu.mil.gov.ua/?part=article&id=444>.

ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Макуха І.О., студент юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Степаненко К.В., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

Фінансові установи ЄС переслідують різні цілі: зміцнення європейської інтеграції та глобального центру шляхом створення власної інституційної структури; економічний розвиток країн ЄС; Реалізація єдиної аграрної політики; Створення Економічного та валютного союзу відповідно до Маастрихтського договору, який набрав чинності в листопаді 1993 року; Реалізація послідовної політики щодо асоційованих країн. Відповідно до поставлених цілей ці організації здійснюють міждержавне, а в деяких випадках і наднаціональне регулювання економіки на регіональному рівні та відіграють важливу роль у розвитку економічної інтеграції Західної Європи [1, с.346]. Мета ЄС - створити економічний та політичний союз визначила особливості його регіональних фінансових установ. Вони є невід'ємною частиною інституційної структури ЄС, включаючи наднаціональні інституції - Європейський Парламент, Раду Європейського Співтовариства, ЄЕЗ та Суд ЄС. Матеріальною основою їх створення був загальний бюджет ЄС, який поєднує відрахування з національних бюджетів держав-членів[2].

Створення фінансових установ у ЄС відбувалося поступово, головним чином залежно від певних етапів розвитку інтеграційних процесів у Західній Європі. На першому етапі економічної інтеграції, коли Митний союз був створений шляхом зняття обмежень на взаємну торгівлю між країнами ЄЕС та запровадження єдиного тарифу на імпорту з третіх країн згідно Римського договору про Митний союз 1957 року про заснування Європейського економічного співтовариства, 1958 року Європейський інвестиційний банк (ЄІБ).

Сфери використання кредитів - це в основному енергетика, транспорт та телекомунікації. Європейський інвестиційний банк також видає концесійні позики від ЄС як технічний менеджер. Банківські позики надаються в різних валютах [3].

Європейський соціально-економічний дорадчий орган при Європейському Союзі. Соціально-економічний комітет (SEC) був створений в 1958 році згідно з Договором про заснування Європейського Співтовариства для представництва інтересів різних економічних та соціальних груп.

Комітет складається з 317 (з 2007 року з приєднанням Болгарії та Румунії - 344) членів. Соціально-економічний комітет представляє свою позицію та захищає свої інтереси в діалозі з Європейською Комісією, Радою Європейського Союзу та Європейським Парламентом. Завданням Соціально-економічного комітету є консультування Комісії та Ради, з якими вони повинні проконсультуватися з

соціальних та економічних питань. Соціально-економічний комітет також може висловити свою позицію з власної ініціативи. Європейський банк валютного співробітництва, заснований у 1973 р., Надає позики для покриття дефіциту платіжного балансу в рамках європейської валютної системи.

Рахункова палата знаходиться в Люксембурзі. Вона була створена Брюссельською угодою для впорядкування витрат ЄС. Маастрихтський договір надав йому статус повноцінного органу Європейського Союзу.

Аудиторська палата контролює законність та регулярність надходжень і витрат бюджету ЄС та установ, створених в ЄС, відповідає за економічну доцільність бюджету та перевіряє кошти, що подаються йому, оскільки це надає гранти державам-членам, допомагає Парламенту та Раді під час бюджетного контролю та інформує про виявлені порушення[4, с.236].

Палата також оцінює фінансовий вплив рахунків ЄС, контролює бюджет, перевіряє, чи правильно витрачаються гроші, і намагається надати громадянам ЄС чітке уявлення про фінанси організації. Звіт аудиторського банку є основним документом на завершальній фазі бюджетного процесу: на його основі Європейський парламент затверджує звіт Європейської Комісії про виконання бюджету.

Економічна та соціальна комісія, створена Договором про заснування Європейського економічного співтовариства в 1957 р. представляти інтереси різних економічних та соціальних груп населення. Місцезнаходження комітету - Брюссель. Комітет складається з трьох однаково важливих груп, які представляють інтереси роботодавців, службовців та представників певних видів діяльності (наприклад, фермери, різні професії, представники споживачів, науковці та вчителі, кооперативи, сім'ї, екологічний рух). Крім того, комітет може опублікувати свої результати самостійно. Після того, як Амстердамський договір набув чинності, коло тем, які обговорював комітет, було розширено: нова політика зайнятості, нове соціальне законодавство, система охорони здоров'я та рівні можливості для всього. Європейський парламент також може вимагати висновку комітету. У разі розбіжностей між пропозиціями Рада міністрів та ЄЄЗ проконсультуються з комітетом [5, с.398].

Комітет регіонів є дорадчим органом Ради ЄС та Комісії та консультує з усіх питань, що становлять регіональний інтерес. Комітет складається з представників регіональних та місцевих органів влади, які повністю незалежні у виконанні своїх завдань. Європейський банк реконструкції та розвитку був створений у 1991 році для сприяння переходу до відкритої ринкової економіки, сприяння підприємництву в Центральній та Східній Європі та СНД, а також сповідування та впровадження принципи партійної демократії, плюралізму та ринкової економіки. Ключовим елементом роботи ЄБРР є сприяння екологічно безпечному та стійкому розвитку в Центральній та Східній Європі та СНД. Діяльність банку зосереджена на інвестуванні в комунальну та екологічну інфраструктуру, а також на сприянні енергоефективності та ядерній безпеці. ЄБРР управляє рахунками Фонду ядерної безпеки та Чорнобильського укриття, які включають кошти донорів. Усі проекти ЄБРР спрямовані на пришвидшення переходу постсоціалістичних країн до ринкової економіки. Для оцінки впливу проектів, що фінансуються банком, на

процес переходу, банк розробив систему показників. Ці показники використовуються для виявлення характеристик проекту, що сприяють перехідному процесу, а саме посилення конкуренції, підвищення ефективності фінансування компаній та банків, запровадження ринкового фінансування та управління ризиками [7].

Основні функції банку: формулювання та реалізація грошово-кредитної політики в єврозоні; Адміністрування та управління офіційними валютними резервами країн єврозони; Випуск банкнот євро; Визначення базових процентних ставок; Підтримувати стабільність цін в єврозоні [1, с.198].

Отже, якщо проаналізувати фінансову систему ЄС, можна сказати, що фінансова система Європейського Союзу - це багаторівнева система, що характеризується певною органічною цілісністю, взаємозв'язком між її компонентами та структурною одиницею. Її функціональні елементи. Головною темою фінансових відносин є транснаціональна єдність, принципово новий рівень організації у фінансовій системі. Зверніть увагу, що Європейський Союз є більш конфедеративним (хоча і з важливими елементами федерації) утворенням суверенних держав, але в той же час відбувається поступова трансформація з транснаціональної економічної групи конфедеративного типу в федеральна група, яка безпосередньо впливає на єдину фіскальну політику. спроможність урядів-членів безпосередньо впливати на економічну ситуацію за допомогою фіскальних та фінансових інструментів[6].

Література:

1. Воронкова А.Е., Єрохіна Л.В., Рябенко Л.І. Міжнародні економічні організації: Навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2006. 352 с.
2. Грицяк І.А. «Право та інституції Європейського Союзу»: Навчальний посібник . Київ : „КІС”, 2006.
3. Ковалевський В.В. «Міжнародні організації»: Навч. посібник для вищих навчальних закладів Київ: ЦУЛ, 2003.
4. Міжнародні організації: Навчальний посібник./ За ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського. Київ: ЦУЛ, 2003. 288 с.
5. Шелудько В.М. Фінансів ринок: Навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2006 -535 с.
6. Міжнародні регіональні фінансові організації ЄС.
URL:http://bookdn.com/book_420_glava_39_9.6._Mezhdunarodnyeregionaln.html .

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ЗАОХОЧЕННІ СТАЛОГО ІНВЕСТИВАННЯ З МЕТОЮ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Рашевська К.Є., аспірантка кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна)

Відповідно до даних картування вмісту міжнародних інвестиційних угод, здійсненого ЮНКТАД, станом на 2021 рік 263 із 2576 існуючих міжнародних договорів у даній сфері містять посилення на різні аспекти сталого інвестування: зменшення бідності, охорону здоров'я, продовольчу безпеку, соціальну відповідальність, захист прав людини тощо [1]. Включення такої клаузули не залежить від економічного розвитку партнерів і зустрічається навіть в угодах найменш розвинених держав. Країни, що розвиваються також намагаються взяти на себе досить широке коло зобов'язань. Так, Угода про сприяння та захист інвестицій між Марокко і Нігерією передбачає здійснення оцінки впливу на навколишнє середовище та соціальну сферу, а також обов'язкове дотримання принципу due diligence для нівелювання негативних наслідків [2].

Стале інвестування - це врахування соціального, екологічного та корпоративного впливу в процесі прийняття інвестиційних рішень. Сталі інвестиції визначаються трьома ключовими характеристиками:

1. Фінансова рентабельність не нижча, аніж домінуюча ринкова ставка.
2. Позитивний вплив на суспільство та/або навколишнє середовище, а також на реалізацію дотичних цілей сталого розвитку.
3. Вимірювання ефективності відповідно до спеціальних індикаторів.

Сталі інвестиції ідеологічно тісно пов'язані з соціальною відповідальністю, однак, є більш комплексним явищем і, окрім гуманітарних міркувань, також мають на меті отримання прибутку. Цим вони відрізняються від благодійності й подібних некомерційних ініціатив.

Міжнародна спільнота активно працює над розробкою єдиного підходу до сталого інвестування. Інвестиції у цілях розвитку («сталі» тут презюмується) знаходяться на порядку денному спеціального комітету Світової організації торгівлі (СОТ). Лише за 2021 рік було проведено 2 раунди зустрічей у даному напрямку, що демонструє поступ порівняно із процесом прийняття Угоди про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи (ТРИМС), коли державам-членам СОТ вдалося домовитися лише про обмежений перелік норм [3]. Метою переговорів є розробка та підписання подібного до Угоди про спрощення процедур торгівлі асоційованого до ГАТТ договору, який дозволить узгодити інтереси інвесторів, держав і населення.

Серед актів так званого “м'якого права”, що стосуються окремих аспектів сталого інвестування - Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини [4], Тристороння декларація МОП про багатонаціональні підприємства та соціальну політику [5], Керівні принципи ОЕСР для транснаціональних підприємств [6], Основи з інвестиційної політики для сталого розвитку ЮНКТАД [7] тощо.

На етапі формування знаходиться практика інвестиційних арбітражів у даній сфері, які, розглядаючи спори, бажають врахувати вплив інвестиційних проектів на розвиток.

Потенційно стале інвестування є вигідним для всіх залучених суб'єктів: суверенних держав (як тих, що приймають інвестиції, так і тих, з яких останні походять), сталих інвесторів, населення. Воно здатне значно поліпшити ситуацію із дотриманням прав людини в приймаючій державі, зокрема, через зменшення будь-якої дискримінації, забезпечення адекватного рівня медичної допомоги та харчування, гарантування гідних та безпечних умов праці і соціальних стандартів для робітників, реалізацію прав корінних народів, захист культурної спадщини та традиційних знань, дотримання права на чисте довкілля та на економічний розвиток тощо.

Серед конкретних прикладів сталого інвестування: фонди, що займаються мікрофінансуванням в Африці та Азії; платформи, через які індивідуальні інвестори надають жінкам кредити для доступу до чистої енергетики; інвестиції в компанії, які постачають корисні шкільні обіди [8].

У сталому інвестуванні вагома роль належить приймаючій державі. Вона розробляє стратегію й індикатори сталих інвестицій, укладає відповідні інвестиційні договори, співпрацює з іншими країнами в межах міжнародних організацій. Але найголовніше – заохочує сталих інвесторів. У вже згаданій Угоді про спрощення процедур торгівлі міститься категорія «уповноважений (авторизований) економічний оператор». За аналогією можна закріпити преференції для «уповноваженого сталого інвестора»: підтримка спеціальних службовців на всіх етапах життєвого циклу інвестицій, спрощене ліцензування, «зелений коридор» для кваліфікованого персоналу, фіскальні, фінансові та інші пільги.

Свою позитивну роль може відіграти також держава походження, зокрема через заохочення потоків сталих інвестицій, нагляд за дотриманням національними підприємствами міжнародних норм відповідальної поведінки, страхування ризиків, а також співпрацю з приймаючою державою через спеціально передбачені в інвестиційних угодах спільні комітети та періодичні профільні місії [9].

Відтак, сталі інвестиції як один із інструментів економічної дипломатії, що сприяє заохоченню та реалізації прав людини, на сьогодні має вагомий вплив, про що свідчить акцентування уваги міжнародного співтовариства на даній проблематиці. Стале інвестування не є благочинністю, а, відтак, дозволяє інвестору отримати прибуток, що робить їх більш привабливими за умови розробки належного правового регулювання приймаючою державою, в тому числі в контексті надання відповідних преференцій. Максимального ефекту від сталого інвестування можна досягти лише за умови злагоджених зусиль приймаючої держави та держави походження, зокрема, й через інституціоналізовану співпрацю на різних рівнях.

Література:

1. INVESTMENT POLICY HUB. Mapping of IIA Content. URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/iaa-mapping> (дата звернення: 26.03.2021 р.).

2. Reciprocal investment promotion and protection agreement between the Government of the Kingdom of Morocco and the Government of the Federal Republic of Nigeria. 2016. URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5409/download> (дата звернення: 26.03.2021 р.).

3. WORLD TRADE ORGANIZATION. Investment facilitation for development news archives. URL: https://www.wto.org/english/news_e/archive_e/infac_arc_e.htm (дата звернення: 26.03.2021 р.).

4. Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини: Реалізація Рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту» / Переклад: Катерина Буряковська, Юлія Разметаєва, Олена Уварова, Дмитро Філіпський. За заг. ред. Олени Уварової. Харків: Право, 2018. — 80 с.

5. Трехсторонняя декларация принципов, касающихся многонациональных корпораций и социальной политики. Административный совет Международного бюро труда. 2006. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_166483.pdf (дата звернення: 26.03.2021 р.).

6. Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств: рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті. 2011. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/multinational.pdf> (дата звернення: 26.03.2021 р.).

7. Инвестиции в целях развития: к инвестиционной политике нового поколения в интересах инклюзивного роста и устойчивого развития. TD/B/59/L.1/Add.7. 2012. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tdb59L1add7_ru.pdf (дата звернення: 26.03.2021 р.).

8. Імпакт Інвестування. Фінансові рішення для сталого розвитку. URL: <https://promprylad.ua/ua/impact-investing-undp/> (дата звернення: 26.03.2021 р.).

9. Sauvant Karl P. Gabor Evan, Facilitating sustainable FDI for sustainable development in a WTO Investment Facilitation Framework: four concrete proposals. Journal of World Trade, vol. 55. 2021. pp. 261-286., URL: <https://ssrn.com/abstract=3496967> (дата звернення: 26.03.2021 р.).

МЕХАНІЗМ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО СОЮЗУ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ

Ситник О.В., аспірант кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Україна)

На нашу думку, належним чином встановлена процедура вирішення спорів разом із ефективним механізмом примусового виконання рішень є ключовими передумовами до успішного правового регулювання відносин у будь-якій сфері.

Не є винятком із цього твердження і міжнародно-правовий режим електронних комунікацій. Провідну роль у ньому відіграє Міжнародний союз електрозв'язку (далі – «МСЕ»), котрий є спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй, і членами якого є майже всі держави світу. Саме в його рамках держави-члени МСЕ визначили базові умови міжнародно-правового режиму електронних комунікацій включно з механізмом вирішення спорів. [1, 65-66]

Основоположними документами МСЕ, зокрема, є Статут і Конвенція від 1992 року, які також врегульовують і процедуру вирішення спорів.

Перш за все, варто відзначити, що в МСЕ відсутні інституційні механізми вирішення спорів. Натомість статтею 56 Статуту МСЕ передбачено, що члени Союзу можуть вирішувати свої спори з питань щодо тлумачення чи застосування Статуту, Конвенції або Адміністративних регламентів МСЕ шляхом переговорів, по дипломатичним каналам або відповідно до процедур, встановлених двосторонніми чи багатосторонніми договорами, укладеними між ними для вирішення міжнародних спорів, або будь-яким іншим способом, що взаємно погоджений між ними. [2]

Отже, із вищенаведених положень ми можемо зробити висновок про досить широку автономію сторін у питаннях засобів вирішення спорів, надану їм Статутом МСЕ. Втім, якщо такі засоби не будуть вжиті сторонами спору, то Статутом МСЕ також пропонується й альтернативний варіант – передати спір на розгляд до арбітражу.

У свою чергу, вимоги до процедури арбітражу встановлюються вже статтею 41 Конвенції МСЕ. Відповідно до її положень, спершу стороною спору, що бажає розгляду спору в арбітражі, здійснюється повідомлення іншої сторони про це. Наступним кроком сторін є визначення того, хто буде здійснювати розгляд спору (це можуть бути окремі особи, адміністрації чи уряди). Якщо сторони протягом одного місяця з дати повідомлення про арбітраж не дійшли згоди стосовно даного питання, то розгляд спору здійснюватимуть уряди. Також для кожної зі сторін (груп сторін) спору встановлюється строк тривалістю в три місяці з дати повідомлення про арбітраж для призначення арбітра (які після цього домовляються про призначення третього арбітра) або для досягнення спільної згоди щодо передачі спору на розгляд єдиному арбітру. Місце та регламент

арбітражу встановлюються на розсуд арбітра (арбітрів), а рішення арбітра (арбітрів) є остаточним і обов'язковим для сторін спору. Роль самого ж МСЕ фактично обмежується тим, що він надає арбітру (арбітрам) усю інформацію щодо спору, яка потрібна для його розгляду. [3]

Крім цього, у рамках МСЕ передбачений механізм обов'язкового вирішення спорів (до яких не були застосовані засоби вирішення, передбачені статтею 56 Статуту МСЕ) засобами арбітражу в формі Факультативного протоколу про обов'язкове вирішення спорів, що стосуються Статуту, Конвенції та Адміністративних регламентів від 1992 року (далі – «**Протокол**»). Проте Протокол є обов'язковим лише для його учасників (станом на 9 квітня 2021 року – 64 держави) та передбачає застосування до арбітражу вже знайомої процедури, встановленої статтею 41 Конвенції МСЕ, з певними змінами щодо процесу обрання арбітрів сторонами спору.

Водночас не можна оминати увагою той факт, що наразі нормативно-правовими актами МСЕ не передбачено процедури примусового виконання рішень, винесених за допомогою вищенаведених засобів, а така відсутність значно знижує ефективність вирішення спорів.

Таким чином, незважаючи на те, що механізм вирішення спорів у рамках МСЕ передбачає наявність значної кількості засобів вирішення та широку автономію сторін у виборі таких засобів, за умови відсутності процедури примусового виконання рішень, він потребує подальшого вдосконалення.

Література:

1. Забара І.М. Міжнародно-правовий режим сучасних електронних комунікацій: загальні засади. *Інформація і право*. 2017. № 3(22)/2017. С. 64-72.
2. Статут Міжнародного союзу електрозв'язку 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_099#Text (дата звернення: 09.04.2021)
3. Конвенція Міжнародного союзу електрозв'язку 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_100#Text (дата звернення: 09.04.2021)

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ТЕХНІЧНІ РЕЗЕРВИ У СТРАХОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЕКТІ ЗАКОНУ «ПРО СТРАХУВАННЯ» ТА ЇХ ВІДПОВІДНІСТЬ ПОЛОЖЕННЯМ SOLVENCY II³

Швагер О. А., асистент кафедри міжнародного,
європейського права та цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
(Україна)

Основні виклики для України в реформуванні страхового законодавства полягають у досягненні економічного зростання, технологічних інновацій та глобальної конкурентоспроможності та у вирішенні ризиків, спричинених різними чинниками, в тому числі і пандеміями. Тож зараз, як ніколи, надзвичайно важливо, щоб регулювання та нагляд за страховою діяльністю зберігали здатність страховиків відігравати важливу роль, яку вони відіграють у економічному житті країни.

Також слід враховувати питання європейської гармонізації, оскільки національні страхові схеми суттєво відрізняються від тих, що існують у Європейському Союзі, зокрема і в частині реалізації принципів страхової діяльності, що забезпечують захист прав споживачів страхових послуг.

Одним із механізмів захисту прав споживачів страхових послуг передбачених у нормативних документах Європейського Союзу з питань регулювання страхової діяльності є затвердження технічних резервів страховика.

У Верховній Раді України зареєстрований проект закону №5315 «Про страхування». Цей документ викладає в новій редакції чинний застарілий профільний закон і містить норми щодо діяльності страховиків та норми, які стосуються договорів страхування, посередників та взаємодії зі споживачами страхових продуктів.

Законопроект враховує ключові вимоги законодавства Європейського Союзу, які Україна зобов'язана виконувати відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, а також принципи Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS). У разі ухвалення закон буде вводиться у дію із відстроченням через два роки після його підписання Президентом. Так учасникам ринку буде наданий перехідний період на приведення своєї діяльності у відповідність до закону [1].

Одним із питань, що вирішує зазначений законопроект є інституційні характеристики страхових організацій, у тому числі, що стосуються вимог до капіталу, технічних резервів, резервів податкових відрахувань, аудиту та корпоративного управління.

³ Дослідження проведено на виконання міжнародного проекту в сфері освіти «619998-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE Європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг» (спільний проект СумДУ, Еразмус+ Жан Моне Фонду та Виконавчого агентства з питань освіти, аудіовізуальної діяльності та культури за підтримки ЄС)). Підтримка Європейською комісією випуску цієї публікації не означає схвалення змісту, який відображає лише думки авторів, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Слід зазначити, що встановлені вимоги до капіталу страхових організацій та технічних резервів є одним із ключових елементів у механізмі захисту прав та інтересів споживачів страхових послуг.

Враховуючи вище викладене, вважаємо за необхідне зазначити наступне.

Пункт 53 Директиви 2009/138/ЄС Європейського парламенту та ради від 25 листопада 2009 року про початок і ведення діяльності у сфері страхування і перестраховування (Solvency II) визначає наступне: щоб дозволити страховим та перестраховувальним організаціям виконувати їх зобов'язання по відношенню до власників страхових полісів і бенефіціаріїв, держави-члени повинні вимагати від даних організацій затвердити відповідні технічні резерви. Принципи і страхові та статистичні методології, які лежать в основі розрахунку даних технічних резервів, повинні бути гармонізовані у всьому Співтоваристві для досягнення кращої порівнюваності та прозорості.

Слід зазначити, що у проєкті закону № 5315 «Про страхування» передбачені наступні положення щодо регулювання питання технічних резервів, зокрема: частинами 1 та 2 статті 29 «Управління ризиками» визначено, що система управління ризиками включає андерайтинг та формування технічних резервів; статтею 31 передбачено виконання актуарної функції страховиком, яка в свою чергу охоплює - координацію процесу розрахунку технічних резервів; забезпечення адекватності та прийнятності методологій та моделей, а також припущень у розрахунку технічних резервів; підтвердження розмірів сформованих технічних резервів; оцінку достатності і якості даних, що використовуються для розрахунку технічних резервів; інформування органів управління страховика та Регулятора про надійність та достатність розрахунків технічних резервів.

Можливість надання контролюючим органам об'єктивних та практично обґрунтованих повноважень щодо визначення належних технічних резервів має на меті вирішити ряд проблем, пов'язаних із системою контролю платоспроможності.

Пунктом 38 статті 1 проєкту закону № 5315 «Про страхування» визначено, що «Регулятор - НБУ». Відповідно до частини 9 статті 3 зазначеного проєкту, Регулятор має право встановлювати вимоги до діяльності з надання окремих допоміжних послуг на ринку страхування, зокрема до актуарної діяльності, діяльності з оцінки збитків, надання допомоги (асистанс), та вимоги до надавачів допоміжних послуг.

Положення статей 12, 13, 25, 26, 28, 29, 31, 35, 43, 45, 65, 95, 113, 114, 120 аналізованого проєкту підтверджують належність контрольних повноважень НБУ щодо формування та забезпечення технічних резервів компаній, що провадять страхову діяльність.

Слід зазначити, що включення до проєкту закону № 5315 «Про страхування» положень Solvency II, відображає євроінтеграційні прагнення законодавця та регулятора. Про результати запровадження зазначених положень на етапі проєкту закону говорити ще зарано, проте досвід європейських країн у зазначеній сфері дає можливість стверджувати, що встановлення технічних резервів для страхових компаній та відповідно контрольних повноважень окремих органів є ефективними методами контролю, що сприятимуть розвитку мікроекономічного середовища, розвитку страхового та фінансового ринку, а

також сприяти загальній правовій та економічній «якості» таких компаній. Встановлення технічних резервів важливе для забезпечення платоспроможності страховика та його функціонування на ринку, а також убезпечить споживачів страхових послуг від негативних наслідків діяльності страховика.

Література

1. Новий закон про страхування підвищить прозорість, капіталізацію та стійкість страхового ринку URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/noviy-zakon-pro-strahuvannya-pidvischit-prozorist-kapitalizatsiyu-ta-stiykist-strahovogo-rinku>

2. Директива 2009/138/ЄС Європейського парламенту та ради від 25 листопада 2009 року про початок і ведення діяльності у сфері страхування і перестрахування (Solvency II) URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/138/oj>

3. Проект закону №5315 «Про страхування» від 29.03.2021 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71544

СЕКЦІЯ 6. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ СУБЪЕКТОВ ОЦЕНКИ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Мороз О.В., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры экологического и аграрного права БГУ
(Республика Беларусь)

В Республике Беларусь достаточно разнообразен круг субъектов оценки воздействия на окружающую среду (далее – ОВОС), правовое положение которых установлено в Законах Республики Беларусь «Об охране окружающей среды» и «О государственной экологической экспертизе, стратегической экологической оценке и оценке воздействия на окружающую среду», Положении о порядке проведения оценки воздействия на окружающую среду, требованиях к составу отчета об оценке воздействия на окружающую среду, требованиях к специалистам, осуществляющим проведение оценки воздействия на окружающую среду (далее – Положение об ОВОС), а также Положении о порядке организации и проведения общественных обсуждений проектов экологически значимых решений, экологических докладов по стратегической экологической оценке, отчетов об оценке воздействия на окружающую среду, учета принятых экологически значимых решений.

Основными субъектами соответствующих отношений являются проектные организации и заказчики планируемой хозяйственной и иной деятельности. Ее непосредственным проведением занимаются разработчики проектной (предпроектной) документации. Именно им в данной процедуре отводится работа по существу. Заказчик несет организационную и финансовую нагрузку, в том числе, если ОВОС проводится с учетом возможного трансграничного воздействия [1, п. 8; 3, п. 31]. Возложение на них финансирования логично, так как при разработке проектной документации должен учитываться и природоохранный фактор наряду с иными аспектами. Такая форма организации рассматриваемой природоохранной меры сохраняется много лет.

Тем не менее, под влиянием Конвенции об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте [5] и Конвенции о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды [6] расширился круг субъектов. Так, общественность также рассматривается в качестве самостоятельного субъекта ОВОС посредством участия в общественных обсуждениях отчета об ОВОС. При этом обязанность по организации данной формы общественных обсуждений возлагается на местные Советы депутатов, исполнительные и распорядительные органы совместно с заказчиками и участием проектных организаций [3, п. 20; 7; 8]. В случае возможного значительного

вредного трансграничного воздействия в данной процедуре могут принимать участие представители других государств (затрагиваемые стороны), а также общественность затрагиваемых сторон. Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь (далее – Минприроды Республики Беларусь) главным образом оказывает содействие в процессе коммуникации заказчика и заинтересованных сторон [3, п. 13-25]. Такое разнообразие участников делает проектные решения более обоснованными и помогает учесть интересы различных субъектов, в том числе с позиции природоохранного фактора.

В качестве новшества также следует рассматривать правовое закрепление требований к специалистам, проводящим ОВОС, которые являются для них универсальными. Заказчики, проектные организации, осуществляющие ОВОС, должны иметь в своем штате специалистов: 1) прошедших подготовку по соответствующим компонентам природной среды в рамках освоения содержания образовательной программы дополнительного образования взрослых; 2) имеющих высшее образование или прошедших переподготовку на уровне высшего образования по специальностям в области охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов; 3) стаж работы по специальности не менее трех лет. Специалисты должны проходить повышение квалификации в данной области не реже одного раза в пять лет. Право на подготовку специалистов в области ОВОС закреплено за Республиканским центром государственной экологической экспертизы [3, п. 34-36].

В Законе Республики Беларусь «О государственной экологической экспертизе, стратегической экологической оценке и оценке воздействия на окружающую среду» в главе 5 приводятся основные права и обязанности субъектов отношений в области ОВОС. При этом законодатель излагает как специфические, так и общие права и обязанности заказчиков и проектных организаций в сфере ОВОС, стратегической экологической оценки и государственной экологической экспертизы, что способствует систематизации соответствующего законодательства. Касаемо трансграничного элемента указывается, что они имеют право запрашивать от затрагиваемой стороны необходимую информацию через Минприроды Республики Беларусь, если данная информация необходима для проведения ОВОС в трансграничном контексте. Проектные организации обязаны принимать участие в консультациях с затрагиваемыми сторонами по документации, разработчиками которой они являются и по подготовленным ими отчетам об ОВОС, проводимых с затрагиваемыми сторонами. Такой подход соответствует Конвенции об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте, так как трансграничная процедура в целом направлена на намечаемую деятельность, а не только на отчет об ОВОС. Тем не менее, по данному аспекту требует определенной доработки Положение об ОВОС, в соответствии с которым консультации проводятся по замечаниям и предложениям, касающимся отчета об ОВОС и ее программы проведения, но не в целом по проектной документации.

На наш взгляд, не в полной мере находит правовую детализацию норма о том, что заказчики обязаны совместно с Минприроды Республики Беларусь

организовывать проведение консультаций с затрагиваемыми сторонами по отчетам об ОВОС по объектам, которые могут оказать трансграничное воздействие [2, ст. 21], так как не совсем понятно каким образом организуется проведение таких консультаций. В Положении об ОВОС указывается только на участие представителей Минприроды Республики Беларусь, заказчика и уполномоченной им проектной организации в таких консультациях [3, п. 22].

Порядок проведения ОВОС изложен в национальном законодательстве достаточно детально с выделением этапов ее процедуры [3, п. 7]. Закрепляется порядок осуществления мероприятий как в случае когда Республика Беларусь является стороной происхождения, так и в случае когда она выступает в роли затрагиваемой стороны, что является достоинством действующего законодательства. Следует признать положительным и тот факт, что процедура, регламентируемая Положением об ОВОС выходит за рамки только подготовки итогового документа (отчета об ОВОС). Это позволяет корректировать проектные решения намечаемой деятельности с позиции учета природоохранного фактора. В данном контексте законодатель верно исключил п. 7.2 Положения об ОВОС «проведение ОВОС», так как все этапы – это и есть проведение ОВОС. При признании возможного трансграничного влияния намечаемой деятельности на окружающую среду, трансграничный элемент имеет место на большинстве этапов ОВОС. В силу этого при выделении стадий ОВОС не совсем логичен п. 7.3 Положения об ОВОС «проведение международных процедур в случае возможного трансграничного воздействия планируемой деятельности».

Литература

1. Об охране окружающей среды [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 26 нояб. 1992 г., № 1982-ХІІ : с изм. и доп. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

2. О государственной экологической экспертизе, стратегической экологической оценке и оценке воздействия на окружающую среду [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 18 июля 2016 г., № 399-З : с изм. и доп. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

3. Положением о порядке проведения оценки воздействия на окружающую среду, требованиях к составу отчета об оценке воздействия на окружающую среду, требованиях к специалистам, осуществляющим проведение оценки воздействия на окружающую среду [Электронный ресурс] : постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 19 января 2017 г. № 47 : с изм. и доп. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

4. Положение о порядке организации и проведения общественных обсуждений проектов экологически значимых решений, экологических докладов по стратегической экологической оценке, отчетов об оценке воздействия на окружающую среду, учета принятых экологически значимых решений [Электронный ресурс] : постановление Совета Министров Респ. Беларусь, от 14 июня 2016 г. N 458 : с изм. и доп. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

5. Конвенция об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте [Электронный ресурс] : совершено г. Эспо, 25 февр. 1991 г. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

6. Конвенция о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды [Электронный ресурс] : совершено г. Орхус, 25 июня 1998 г. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

7. Мороз, О.В. Правовые формы общественных обсуждений в области охраны окружающей среды / О.В. Мороз // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2019. – № 5. – С. 102-107.

8. Мороз, О.В. Правовое регулирование общественных обсуждений в области охраны окружающей среды / О.В. Мороз // Вестник Полоцкого государственного университета. – 2019. – № 6. – С. 155-159.

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ

Нежевело В.В., аспірант,
старший викладач кафедри приватного та соціального права
Сумський національний аграрний університет
(Україна)

Піддубний О.Ю., доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокористування України
(Україна)

Триваюча земельна реформа, яка розпочалася в Україні майже одночасно зі здобуттям незалежності, у 2020 році стала на свого роду кульмінаційний етап. Так, 31 березня 2020 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», згідно якого з 1 липня 2021 року в Україні вводиться ринок землі. Також з прийняттям Указу Президента України від 15.10.2020 р. № 449/2020 «Про деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2020 р. № 1113 «Деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин», наказу Держгеокадастру від 17.11.2020 р. № 485 «Деякі питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності до комунальної власності», в Україні активізувався процес передачі земель сільськогосподарського призначення із державної власності у власність територіальних громад.

Таким чином вбачається, що земельні відносини в Україні зазнали докорінних змін як щодо сутності їх здійснення, так і щодо правового

забезпечення їх врегулювання, - у зв'язку з якими значно посилилася роль органів місцевого самоврядування в управлінні земельними ресурсами.

Міністр аграрної політики та продовольства України Роман Лещенко під час публічного обговорення проекту Національної економічної стратегії-2030 з розвитку аграрного сектору наголосив: «Країна, яка пережила Голодомор, сьогодні входить в трійку світових експортерів зерна і забезпечує продовольчу безпеку в багатьох країнах. Спроможна держава, більше сотні мільйонів тонн зерна, сотні номенклатури сільськогосподарської продукції – це про Україну, яка має всі можливості відкривати нові ринки, налагоджувати співпрацю, залучати інвестиції і може стати величезним продовольчим магазином для всього світу» [3].

Однак, не слід забувати, що земля – це не лише незамінний засіб виробництва сільськогосподарської продукції, яка фактично забезпечує продовольчу та економічну безпеку нашої держави, але й один з найцінніших природних ресурсів, якому господарська діяльність людини часто завдає руйнівного впливу.

У сучасних умовах надзвичайно важливим є збалансування екологічних та економічних інтересів у сфері землекористування: забезпечення отримання прибутку землекористувачами, надходження коштів від плати за землю до бюджетів різних рівнів з раціональним використанням земель, недопущенням погіршення та покращенням їх якісного стану. Досягненню даного консенсусу має сприяти ефективна та злагоджена система публічного адміністрування.

Публічне адміністрування у сфері земельних відносин, за визначенням А.П. Богданова, являє собою форму публічної управлінської діяльності суб'єктів публічної адміністрації (органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, інших суб'єктів, яким делеговані адміністративно-управлінські та публічно-сервісні функції), спрямована на реалізацію політики у сфері здійснення прав і законних інтересів власників землі та землекористувачів, їхніх обов'язків, діяльності юрисдикційних органів та інших суб'єктів щодо володіння, користування та розпорядження землею, її раціонального використання, відтворення та охорони і базується на засадах взаємодії суб'єкта та об'єкта публічного управління, дискретності, взаємної відповідальності, самокерованості, децентралізації під час надання публічних послуг [1, с. 107].

Як зазначалося вище, у сучасних умовах ключову роль у публічному адмініструванні земельних відносин в Україні починають відігравати саме органи місцевого самоврядування, зокрема сільські, селищні, міські ради, яких Земельний кодекс України (ст. 12) наділяє, зокрема, повноваженнями щодо розпорядження землями територіальних громад, передачі у власність та надання у користування земельних ділянок із земель комунальної власності відповідно до цього Кодексу, здійснення контролю за використанням та охороною земель комунальної власності, додержанням земельного та екологічного законодавства та ін. [2].

Однак задля досягнення збалансованого, раціонального землекористування, за якого б підтримувався і покращувався якісний стан земель, а останні відповідно давали можливість отримати прибуток та слугували джерелом наповнення бюджетів, зусиль виключно органів місцевого самоврядування недостатньо.

Необхідною є злагоджена робота суб'єктів публічного адміністрування усіх рівнів: від центральних органів державної влади до органів влади на місцях.

При цьому надзвичайно важливе значення у діяльності суб'єктів публічного адміністрування мають методи управління, серед яких: правові, планувальні, економічні, адміністративні.

Завдяки правовим методам створюється сукупність обов'язкових юридичних принципів, норм і правил, що охороняються державою. Планувальні методи забезпечують прогнозування економічного, соціального та просторового розвитку територій і створюють базис для прийняття обґрунтованих рішень стосовно використання та розвитку земель. Економічні – спрямовані на стимулювання певних видів земельних відносин за рахунок впливу органів влади на рух сукупного суспільного продукту та фінансового впливу. Адміністративні методи ґрунтуються на організаційних та узгоджувально-розпорядчих засадах впливу суб'єкта на об'єкт, шляхом здійснення повноважень різними органами влади [4].

Серед вищезазначених методів важливу роль у досягненні раціонального землекористування відіграють як правові і адміністративні (встановлення обов'язкових до виконання правових приписів, контроль за їх виконанням, встановлення та притягнення до відповідальності за порушення вимог законодавства суб'єктів земельних відносин, координаційна діяльність тощо), так і економічні, а саме – метод економічного стимулювання. Адже землекористувачі зацікавлені виключно в отриманні прибутку під час безпосереднього використання земельної ділянки (строк якого зазвичай становить близько 10 років), а здійснення землеохоронних заходів є вкрай не вигідним. Лише у взаємозв'язку усіх методів управління у сфері публічного адміністрування земельних відносин можна досягти найкращого результату.

Вагомою прогалиною в чинному законодавстві є той факт, що положення щодо економічного стимулювання раціонального використання земель містяться лише в земельному законодавстві, зокрема ст. 205 Земельного кодексу України передбачає: а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель; б) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини; в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами; г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини [2].

Так як перші три пункти не знайшли подальшого розвитку у законодавстві, зокрема бюджетному та податковому, то фактична їх реалізація наразі залишається неможливою. Зазначене демонструє, наскільки важливою є послідовність, єдність та цілеспрямованість діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у здійсненні державної політики у галузі земельних відносин. Адже без створення достатньої правової бази на вищому рівні, неможливо повною мірою застосовувати усі методи управління на місцях.

Таким чином, наразі залишається актуальним удосконалення нормативно-правової бази у сфері врегулювання земельних відносин (в тому числі бюджетного та податкового законодавства – в частині справляння плати за землю та функціонування спеціальних фондів, які б покривали витрати землекористувачів на землеохоронні заходи) та завершення формування цілісної системи публічного адміністрування у сфері земельних відносин задля ефективного здійснення управління земельними ресурсами органами влади усіх рівнів.

Література:

1. Богданов А.П. Адміністративно-правові засади публічного адміністрування у сфері земельних відносин в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Т. 3. С. 104–108.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 21.02.2021).
3. Роман Лещенко: Україна повинна стати потужною аграрною державою URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/roman-leshchenko-agrosector-maye-stativ-osnovoyu-ekonomichnogo-stalogo-rozvitku-ukrayini> (дата звернення: 21.02.2021).
4. Строкань В. Управління земельними відносинами в системі місцевого самоврядування: методологічний аспект URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Strokan.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Strokan.pdf) (дата звернення: 21.02.2021).

НЕОБХІДНІСТЬ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Стрельник В.В., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного та соціального права
Сумського національного аграрного університету

Ємельянова А.О., здобувач вищої освіти рівня магістр
юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Сьогодні наша планета знаходиться в режимі «самовиснаження». Інтенсивний науково-технічний розвиток, запровадження новітніх технологій у виробничому процесі, активна господарська діяльність спричиняють виникненню екологічних проблем: зміни клімату, концентрації викидів в атмосферне повітря, збільшення шумового навантаження в містах, утворення та накопичення як промислових, так і побутових відходів тощо. Егоїстичне ставлення суспільства до природи, споживацьке використання ресурсів Землі має залишитися в минулому. Поєднання інтересів людини та навколишнього середовища обумовлює новий рівень діалогу. Питання модернізації України в контексті екологічної держави залишається дискусійним.

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку [1]. Екологічна ситуація України, що формувалася впродовж тривалого періоду часу нехтуванням збереження та відтворення природної системи, оцінюється як кризова. Територія держави є надмірно техно-антропогенно навантажена на довкілля, результатом чого став високий ступінь забруднення. Сьогодні в Україні частка відносно чистих територій держави становить 7%, умовно-чистих - 8%, малозабруднених -15%, небезпечних для життя людини – 70%, з яких 1,7% - визнано територіями екологічного лиха [2, 6]. Однією з причин такої ситуації являється відсутність розуміння в суспільстві пріоритетів охорони довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти. Враховуючи зазначене стратегічною ціллю № 1 національної екологічної політики на період до 2030 р. визначається формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва виконуючи завдання провадження екологічної освіти та виховання, просвітницької діяльності з метою підвищення екологічної свідомості [1]. Високий рівень якої є одним із найдієвіших факторів впливу на процес правотворення та правореалізації у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів [3, 162].

Розвиток екологічної держави має базуватися на збалансованому розвитку економіки з дотриманням екологічних стандартів. Сутність такої стратегії держави полягає в пошуку, обґрунтуванні та реалізації дій, що дозволяють одночасно забезпечити підвищення економічної ефективності держави/підприємства та поліпшення екологічних параметрів. Економічний ефект реалізації екологічно збалансованої стратегії держави полягає в підвищенні якості продукції, зменшенні обсягів залучених до виробничого процесу енергетичних, сировинних, матеріальних та інших видів природних ресурсів; зменшенні витрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції; зростанні прибутку підприємства тощо [4, 23].

Важливим елементом у сфері охорони довкілля розглядаємо системи спостережень за його станом. Через відсутність єдиного комплексного підходу не здійснюється ефективне узагальнення запасів природних ресурсів, їх використання, прогнозування змін, формування рекомендацій щодо управлінських рішень оптимізації природокористування на території всієї України та в окремих регіонах [3]. Переконані, що при здійсненні екологічного моніторингу повинен застосовуватися територіальний критерій (загальнодержавний, місцевий, локальний рівні) [5, 57].

Отже, екологічна ситуація України сформувала потребу розвитку екологічної культури, відповідального ставлення до навколишнього середовища. Екологізація суспільства визначає необхідність посилення екологічного імперативу.

Література:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 08.04.2021).

2. Малюк О. С. Формування екологізбалансованої інвестиційно стратегії підприємства. Суми : Університет. кн., 2013. – 157 с.
3. Медведєва М. Проблема ефективності міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища. *Публічне право*. 2012. № 4. С. 158–166.
4. Машненко К. Проблеми та перспективи розвитку України як екологічної держави. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 2016, вип. 3(30). С.22-26.
5. Стрельник В. В. Види екологічного контролю. *Приватне та публічне право*, 2017. №1. С.55–58.

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ПРИ ЭКСПЛУАТАЦИИ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ КАК УГРОЗЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Хотько О.А., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры экологического и аграрного права
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

Эколого-правовая наука в современных условиях нуждается в правовом регулировании обеспечения экологической безопасности, поскольку теоретико-правовые подходы не выработаны применительно к различным видам хозяйственной деятельности. В связи с отсутствием исследований в доктрине и в то же время в силу пробелов в нормативных правовых актах актуальным является вопрос об угрозах обеспечения экологической безопасности. К таковым угрозам следует отнести транспортные средства как мобильные источники, воздействующие на окружающую среду.

Анализ юридической научной литературы в области обеспечения экологической безопасности, развития и формирования эколого-безопасного пространства [1 ; 2], а также исследование нормативных правовых актов, касающихся деятельности различных видов транспорта в контексте его воздействия на окружающую среду позволил выявить ряд аспектов, подтверждающих необходимость научного поиска об установлении эффективного правового решения проблем негативного влияния передвижных объектов транспортной деятельности на состояние защищенности окружающей среды. Так, деятельность автомобильного транспорта влечет загрязнение воздуха, почв, вод, создание шума, вибрацию, электромагнетизм; воздушного транспорта – климатические изменения за счет выбросов парниковых газов и иных загрязняющих веществ, рельсового и железнодорожного транспорта, метрополитена – шум, электромагнитическое воздействие, вибрацию; водного транспорта – загрязнение водных объектов, а трубопроводного транспорта влияет на состав почв в случае аварии на трубопроводах. Соответственно, данные проблемы вредного влияния различных видов транспорта можно классифицировать на следующие группы: а) в области охраны и использования

компонентов природной среды (деградация земель, загрязнение атмосферного воздуха); б) в области загрязнения окружающей среды вредными веществами в процессе транспортной деятельности; в) в области причинения вреда жизни и здоровья граждан; г) связанные с экономическими расходами в случае восстановления компонентов природной среды, снижения причинения вреда окружающей среде и здоровью человека. Вышеуказанные проблемы, «находясь вне права, фактически обуславливают вектор развития правового регулирования» [3, с. 30].

Полагаем, что транспортные средства непосредственно представляют угрозу обеспечения экологической безопасности, определяемую как совокупность техногенных, а также внешнеполитических и внешнеэкономических условий и факторов, создающих опасность причинения вреда окружающей среде и состоянию ее защищенности. Исходя из этого, как следствие технологических и иных инновационных новшеств в транспортной сфере должны стать кардинальные изменения правового обеспечения экологически безопасного развития общества в свете осуществления транспортной деятельности.

Автором выявлены способы снижения негативного воздействия транспорта на окружающую среду в отношении автомобильного и железнодорожного вида транспорта [4; 5], однако в отношении деятельности воздушного и водного транспорта пути решения правовых проблем в белорусской эколого-правовой науке не предприняты системно. Вместе с тем стоит обратить внимание на монографию украинской ученой Ю.А. Красновой об обеспечении экологической безопасности при в сфере авиационного транспорта [6].

Отметим, что в белорусском законодательстве не разработан механизм, направленный на ограничение выбросов парниковых газов при осуществлении воздушных перевозок. В то же время совершенствование законодательного регулирования деятельности воздушного транспорта при организации и выполнении полетов с учетом воздействия на окружающую среду с целью недопущения глобальных проблем изменения климата, уменьшения выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух, снижения авиационного шумового загрязнения, охраны компонентов природной среды и природных ресурсов имеет приоритетное значение для эффективной реализации правовой модели обеспечения экологической безопасности. В этой связи необходима комплексная стратегия, включающая эколого-правовые требования к воздушным судам, их функционированию, а также к объектам инфраструктуры и концептуальные направления правового обеспечения экологической безопасности деятельности при осуществлении воздушных перевозок, в частности закрепление в системном виде в законодательстве организационно-правовых и экономических мер, направленных на выполнение эколого-правовых требований в целях охраны окружающей среды. Таким образом, полагаем, теоретико-правовые подходы следует выработать на основе понятийного аппарата. В целях установления нового подхода к эколого-безопасному развитию необходимо определить, что под эколого-безопасной деятельностью при осуществлении перевозок воздушным транспортом следует понимать деятельность по реализации мер, направленных на недопущение причинения вредного воздействия окружающей среде, которое

может привести к угрозе жизни и здоровью граждан, загрязнению компонентов природной среды и истощению природных ресурсов и иным неблагоприятным последствиям.

Кроме того, правовое обеспечение в сфере деятельности водного транспорта нуждается в системном подходе, что будет способствовать развитию обеспечения экологической безопасности транспортной деятельности в целом. Эколого-безопасную деятельность водного транспорта предлагается понимать как деятельность, осуществляемую в соответствии с требованиями экологической безопасности, предусмотренными в экологическом и транспортном законодательстве, и критериями экологической безопасности, касающимися устойчивого развития общества и государства. Таким образом, на основе усиления экологизированного подхода применение правовых средств, в том числе связанных с проектированием, строительством и эксплуатацией стационарных объектов, предназначенных для обслуживания судов и обеспечения перевозки внутренним водным транспортом, будет способствовать эффективной реализации экологической политики. Представляется целесообразным принятие соответствующих мер по предотвращению причинения вреда водным объектам, разработку направлений стратегического планирования при осуществлении перевозок по внутренним водным путям и строительстве портов. Реализацию направлений следует возложить на Министерство транспорта и коммуникаций Республики Беларусь при согласовании с Министерством природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь.

Таким образом, сформулированы правовые проблемы охраны окружающей среды в контексте обеспечения экологической безопасности при эксплуатации различных видов транспорта, определено теоретико-правовое понимание экологически безопасной транспортной деятельности в сфере воздушных и водных перевозок в целях усиления правового обеспечения экологической безопасности транспортной деятельности. Выявлены правовые средства обеспечения экологической безопасности транспортной деятельности в отношении рассматриваемых видов транспорта. Соответственно, представленный подход позволит эффективно реализовать элементы модели правового обеспечения экологической безопасности, включая охрану компонентов природной среды, при осуществлении транспортной деятельности и обеспечить гарантии ее осуществления.

Литература:

1. Карпович, Н.А. Теоретические проблемы реализации экологической функции государства : дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2011. – 364 л.
2. Макарова, Т.И., Балашенко С.А., Кузьмич И.П., Лизгаро В.Е., Шахрай И.С., Шингель Н.А. Белорусская аграрно-правовая и эколого-правовая наука : истоки, современное состояние и перспективы развития // Юрыдычная навука і адукацыя у Беларускай дзяржаўным універсітэце: гісторыя і сучаснасць: да 95-годдзя юрыдычнага факультэта : зб. навук. прац / рэдкал.: Т.М. Михалёва

(гал.рэд.) [і інш.]; пад рэд. Т.М. Михалёвай [і інш.]. – Минск : БДУ, 2020. – С. 67–74.

3. Калинин, С.А. Устойчивое развитие как интегрирующая мера современной юридической науки // Современные тенденции правового регулирования экологических отношений: материалы Междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, 26–27 апр. 2013 г. / редкол.: С.А. Балашенко (гл. ред.) [и др.]. – Минск, Изд. центр БГУ, 2013. – С. 30–32.

4. Хотько, О.А. Некоторые проблемы обеспечения экологической безопасности при эксплуатации автомобильного транспорта: правовые аспекты // Тези Всеукраїнск. наук.-практ. on-line конф., присвяч. Дню науки, 11-15 травня 2020 р., Житомир. політехніка. – Житомир : «Житомирська політехніка», 2020. – С. 84–85.

5. Хотько, О.А. К вопросу обеспечения экологической безопасности в сфере функционирования железнодорожного транспорта: правовой аспект // Состояние, проблемы и перспективы развития юридической науки и практики: белорусский и зарубежный опыт: сб. науч. ст. / ГрГУ им. Янки Купалы ; редкол.: С.Е. Чебуранова (гл.ред.) [и др.]. – ГрГУ, 2021. – С. 124–127.

6. Краснова, Ю.А. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі цивільної авіації України: монографія. – К.: Видавничо-поліграф. центр «Київський університет», 2011. – 188 с.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА
ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ**

**МАТЕРІАЛИ ЧЕТВЕРТОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

22 квітня 2021 р.

Друкується в авторській редакції

Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. несе автор
опублікованих матеріалів

Відповідальний за випуск *М.А. Михайліченко*